T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora Tezi

4-6 YAŞ KUR'AN KURSLARININ ÖĞRETİCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ (DİYARBAKIR VE BATMAN ÖRNEĞİ)

Emine BALBAY

16937300

Danışman

Doç. Dr. Davut IŞIKDOĞAN

Diyarbakır 2022

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora Tezi

4-6 YAŞ KUR'AN KURSLARININ ÖĞRETİCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

(DİYARBAKIR VE BATMAN ÖRNEĞİ)

Emine BALBAY
16937300

Danışman
Doç. Dr. Davut IŞIKDOĞAN

Diyarbakır 2022

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış "4-6 Yaş Kur'an Kurslarının Öğretici Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Diyarbakır ve Batman Örneği)" adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

16/09/2022

Emine BALBAY

ÖN SÖZ

Çocuklarla ilgili klasik bilgilere günden güne yenileri eklenmektedir. Çocukların dinî gelişimi, dinî gelişimi etkileyen faktörler, zihinsel ve psikolojik gelişimlerinin ne tür bir din eğitimini kabulleneceği konusunda birçok yöntem geliştirilmektedir. Öğretici konumunda olanlar dinî gelişimin çocuğun gelişim özelliklerinin bir parçası olduğunun bilincinde olmalıdır. Dinî gelişim konusunda hangi yöntemin doğru olduğunu hangi yöntemin ise dinî düşüncenin temellerinin atıldığı bu dönemde çocuğun din algısını tahrip edici olduğunu öğrenmeye gayret göstermek öğreticinin en önemli sorumluluğudur.

Bu çalışmada DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarıyla din eğitimi ağırlıklı program uygulayan özel okul öncesi kursların niteliği araştırılmıştır. Son zamanlarda artan okul öncesi din eğitimi kursları bu dönem çocuklarının gelişim özelliklerine göre dizayn edilmiş midir, öğretim programı içerikleri ve yapılan etkinlikler çocuğun hazırbulunuşluk düzeyine uygun mudur, değerler eğitiminde kullanılan ödül-ceza sisteminin öğrencinin değer davranışını kazanmasına etkisi nedir ve dinî soyut kavramlarla ilgili öğrencinin sorduğu sorulara karşılık öğreticinin tutumu ve verdiği cevaplar nelerdir soruları çerçevesinde öğretici görüşlerine dayanarak okul öncesi kursların niteliğinin tespiti amaçlanmıştır.

Araştırma Diyarbakır ve Batman illerinden DİB'e bağlı on 4-6 Kur'an kursu öğreticisi ile din eğitimi ağırlıklı program uygulayan özel okul öncesi on kurs öğreticisi olmak üzere yirmi öğretici ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bir kısmı nitel bir durum çalışması olup araştırmada yarı yapılandırılmış mülakat metni kullanılırken bir kısmı da anket sorularından oluşmaktadır. Nitel mülakat metni açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Anket soruları ise nicel verilerden elde edilen veriler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Uygulanan mülakat sonucunda elde edilen öğretici görüşlerinin analizi söylem analizi ve içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Bunun sonucunda kodlar, temalar ve kategoriler oluşturulmuştur.

Bu çalışmada okul öncesi din eğitiminin öğretici, eğitim mekânı ve eğitim süreci durumları bir bütün olarak ele alınmıştır. Araştırmanın sonuç bölümünde okul

öncesi din eğitimi kurslarına yönelik yapılan analizlerden elde edilen bulguların, araştırmanın probleminden ve hipotezlerinden hareketle değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Araştırma süresince benden yardımını esirgemeyen, çalışmanın her aşamasında yoğun mesaisi içerisinde değerli vaktini ayırarak bana destek olan danışmanım saygıdeğer Doç. Dr. Davut IŞIKDOĞAN'a şükranlarımı sunuyorum.

Emine BALBAY

ÖZET

Bu araştırmada okul öncesi dönemi din eğitimi ele alınmıştır. Araştırma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi ve alt problemleri, araştırmanın amacı, hipotezleri, sınırlılıkları, ilgili araştırmalar ve yöntem yer almaktadır.

"Okul Öncesi Eğitimi" olarak belirlenen araştırmanın birinci bölümünde okul öncesi eğitimin amacı, önemi, okul öncesi eğitimi etkileyen temel görüşler ve okul öncesi eğitimin tarihçesi konusuna yer verilmiştir. Birbiri ile ilişkili ve bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken okul öncesi dönem çocukların gelişim özellikleri ikinci bölümde "4-6 Yaş Grubu Çocuklarda Gelişim Özellikleri" başlığı ile literatür taraması sonucu oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde ise "DİB'e Bağlı 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının Açılış Amacı, Yasal Dayanağı, Uygulama Esasları" ele alınmıştır. Alan araştırması kapsamında çalışılan DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarına ait öğretim programı, uygulama esasları gibi yönetmelik ve yönergelere dayanan sistemli bir program mevcut iken özel okul öncesi Kur'an kursları için sistemli bir öğretim programından bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle DİB'e bağlı Kur'an kurslarının kullandığı yıllık ders planının örnek olarak bir aylık programına üçüncü bölümde yer verilmiştir. Araştırmanın dördüncü bölümünde, yapılan alan çalışmasından elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Bu bölümde öğreticinin yeterlik durumu, eğitim mekânı ve eğitim materyalleri, yıllık ders planı, ders içerikleri ve etkinlikler ile ilgili sorular olmak üzere dört kategori oluşturulmuştur. Öğreticinin tecrübelerine göre yorumladığı sorularda ise söylem analizi sonucu yedi kategori oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi, Dinî Gelişim, Erken Çocukluk Dönemi, Değerler Eğitimi, Dinî Soyut Kavramlar, Allah Tasavvuru.

ABSTRACT

In this study, pre-school religious education was discussed. The research consists of an introduction and four parts. In the introduction part, the problem and sub-problems of the research, the purpose of the research, hypotheses, limitations, related studies and method are included.

In the first part of the research, which was determined as "Pre-School Education", the Purpose, Importance and History of Preschool Education were discussed. The developmental characteristics of preschool children, which are related to each other and should be evaluated as a whole, have been created as a result of the literature review under the title of "Development Characteristics in 4-6 Age Group Children" in the second part. In the third chapter, the Purpose, Legal Basis and Practice Principles of the 4-6 Age Qur'an Courses affiliated with DIB are discussed. While there is a systematic program based on regulations and directives, such as the curriculum of the 4-6 years old Qur'an courses affiliated with the DIB, which is studied within the scope of the field research, it is not possible to talk about a systematic curriculum for private pre-school Qur'an courses. For this reason, the one-month program of the annual lesson plan used by the courses affiliated to the DIB is included in the third section as an example. In the fourth part of the study, the findings and comments obtained from the field study are given. In this section, four categories were created, namely the proficiency status of the instructor, the training venue and training materials, the annual lesson plan, the course contents and the questions about the activities. Seven categories were formed as a result of the discourse analysis in the questions that the teacher interpreted according to his/her experience.

Keywords

Religious Education, Religious Development, Early Childhood, Values Education, Abstract Religious Concepts, Conception of God

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ I
ÖZET III
ABSTRACT IV
İÇİNDEKİLER V
TABLO LİSTESİ VII
GİRİŞ 1
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ 1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI 3
3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ 4
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI 4
5. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 5
6. YÖNTEM 11
6.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ 13
6.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ 15
6.3. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE SÜRECİ 15
6.4. VERİLERİN ANALİZ VE DEĞERLENDİRİLMESİ 18
7. TANIMLAR 18
I. BÖLÜM 20
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ 20
1.1. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN TANIMI 20
1.2. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN ÖNEMİ, AMACI VE TEMEL İLKELERİ 21
1.3. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ ETKİLEYEN TEMEL GÖRÜŞLER 24
1.4. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN TARİHÇESİ 27
II. BÖLÜM 36
4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA GELİŞİM ÖZELLİKLERİ 36
2.1. BEDENSEL VE PSİKOMOTOR GELİŞİM (0- 6 YAŞ) 36
2.2. BİLİŞSEL GELİŞİM 40
2.3. DİL GELİŞİMİ 45
2.4. SOSYAL VE DUYGUSAL GELİŞİM 49
2.5. AHLÂK GELİŞİMİ 54
2.6. DİNÎ GELİŞİM 61
III. BÖLÜM 73
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI 4-6 YAŞ GRUBU KUR'AN KURSLARI 73

3.1. 4-6 YAŞ KUR'AN KURSLARI AÇILIŞ AMAÇLARI VE YASAL DAYANAĞI 73
3.2. DİB'E BAĞLI 4-6 YAŞ KUR'AN KURSLARINDA UYGULANAN PROGRAMIN TEMEL YAKLAŞIMLARI 74
3.3. DİB'E BAĞLI 4-6 YAŞ GRUBU KUR'AN KURSLARI 2019-2020 UYGULAMA ESASLARI 75
3.3.1. 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Fiziki Mekân ve Donanım Şartları 75
3.3.2. Binada Bulunması Gereken Bölümler: 75
3.3.3. Kur'an Kursları Öğretim Programı (04-06 Yaş Grubu)'nın Temel İlkeleri 77
IV. BÖLÜM 84
BULGULAR ve YORUMLAR 84
4.1. ÖĞRETİCİNİN YETERLİK DURUMU 84
4.1.1. Öğreticinin Yeterlikleri 84
4.1.2. Öğreticinin Öncelik Sıralaması 88
4.2. EĞİTİM MEKÂNI VE EĞİTSEL MATERYALLER 92
4.3. YILLIK DERS PLANI 96
4.4. DERS ETKİNLİKLERİ 108
4.4.1. Öğretici Görüşlerine Göre 4-6 Yaş Düzeyinde Soyut Kavramlar 108
4.4.2. Soyut Kavram Etkinlikleri 116
SONUÇ 150
ÖNERİLER 157
KAYNAKÇA 160

TABLO LİSTESİ

Tablo: 1 DİB'e Bağlı 4-6 yaş Kur'an Kursları Yıllık Ders Planı (Nisan Ayı)..... 79
Tablo 2: Araştırmaya Katılan Özel 4- 6 Yaş Kur'an Kurslarından Birinin Haftalık Ders Programı 83
Tablo 3: Kıdem (Görev Süresi)..... 84
Tablo 4: Eğitim Durumu 84
Tablo 5: Pedagojik Formasyon Durumu..... 85
Tablo 6: Okul Öncesi Sertifikası..... 85
Tablo 7: Hizmet İçi Eğitim Semineri Veya Özel Seminer 86
Tablo 8: Meslek Sevgisi 86
Tablo 9: Öğreticinin Kendi Başarısını Yüzdelik Olarak Puanlaması 87
Tablo 10: Öğreticinin Eksiklik Hissettiği Durumlar 87
Tablo 11: Öğrencinin Kur'an'ı Doğru Bir Şekilde Öğrenmesi 88
Tablo 12: Öğrencinin Dinimizi ve Peygamberimizi Tanıması ve Sevmesi..... 89
Tablo 13: Yaparak Öğrenmeye Dayalı Değerler Eğitimi 89
Tablo 14: Bütün Öğrencilerin Kur'an'a Geçmiş Olması..... 90
Tablo 15: Öğrencileri Mezuniyet Programına Kadar Kur'an'a Geçirmek veya Hatim Yaptırmış Olmak. 90
Tablo 16: Öğrencinin Dil Ve Matematik Becerisi Kazanmasına Rehberlik Etmek..... 91
Tablo 17: Öğrencinin Özgüveninin Gelişmesine Rehberlik Etmek 91
Tablo 18: Veli Memnuniyeti Sağlamak..... 92
Tablo 19: Eğitim Mekânı 93
Tablo 20: Yaşa Göre Sınıfların Durumu 94
Tablo 21: Ders Materyalleri 94
Tablo 22: Eğitsel Materyaller 94
Tablo 23: Eğitsel Oyun Malzemeleri 95
Tablo 24: Ders Planı İçeriği..... 98
Tablo 25: 4-6 Yaş Düzeyinde Kur'an Öğretimini Başlatmak..... 100
Tablo 26: Ders Planı-Etkinlik İlişkisi..... 100
Tablo 27: 4-6 Yaş Düzeyinde Değerler Eğitimi 101
Tablo 28: Saygı Kavramı 109
Tablo 29: Sabır Kavramı 110
Tablo 30: Doğruluk Kavramı..... 110
Tablo 31: Güvenilirlik Kavramı 110
Tablo 32: Sorumluluk Kavramı 111
Tablo 33: Adalet Kavramı..... 111
Tablo 34: Adaletin Önemi 111
Tablo 35: Adalet ve Dünya Düzeni 112
Tablo 36: Adil Olmanın Sebebi..... 112
Tablo 37: Namaz Allah'a Yaklaştırır..... 112
Tablo 38: İyi İnsan Olmanın Sebebi..... 113
Tablo 39: Dua Kavramı 113
Tablo 40: Allah Her Şeyi Duyar..... 113
Tablo 41: Allah Her Şeyi Görür. 114
Tablo 41: Allah Her Şeyi Bilir. 114

Tablo 42: Allah'a Güven 114
Tablo 43: Kur'an Allah Kelamı 115
Tablo 44: Kur'an-Vahiy İlişkisi 115
Tablo 45: Kur'an'a duyulan manevi hissiyat 115
Tablo 46: 1.Kategori: Maddi Olmayan Ödüller 116
Tablo 47: 2.Kategori: Değerler Eğitiminde Ödül Ceza 118
Tablo 48: 3. Kategori: Adalet Değerinde Sorumluluk ve Eşitlik 122
Tablo 49: 4. Kategori: Sabır Değerinin Öğretiminde Kullanılan Materyal ve Zaman Kavramı 124
Tablo 50: 5. Kategori: Güvenilirlik-Emaneti Korumak; Doğruluk-Doğru Sözlü Olmak 127
Tablo 51: 6. Kategori: Sınıfta Düzeni Bozan Öğrenciler İçin Öğreticinin Aldığı Önlemler 130
Tablo 52: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (1) 134
Tablo 53: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (2) 135
Tablo 54: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (3) 137
Tablo 55: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (4) 137
Tablo 56: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (5) 139
Tablo 57: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (6) 141
Tablo 58: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (7) 142
Tablo 59: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (8) 144
Tablo 60: 8. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Ölüm Kavramı 146

KISALTMALAR

DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
bkz.	Bakınız
C	Cilt
çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
DİA	Diyanet İşleri Ansiklopedisi
S	Sayı
s.	Sayfa
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
yay.	Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Her insan farklı özellikler ve farklı yeteneklerle donatılmıştır. Bilim, sanat, edebiyat gibi alanların var oluşu insanların ilgi ve yeteneklerinin farklı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ırkı, rengi, dili fark etmeksizin bütün insanlar iyilik, doğruluk, adalet, güven vb. değerler fıtratına nakşedilmiş olarak hayata gelir. Bireysel düzlemde insanın psikolojik yapısına, duygu dünyasına ve davranışlarına etki eden bu değerler aynı zamanda toplumda huzurun sağlanması açısından insanlar arası ilişkilere sağlıklı bir işlerlik kazandırır. Ancak her çocuk doğduğu ve büyüdüğü çevrenin dinî ve ahlâkî değerlerinden etkilenir. Anne baba, bakıcı ve ilk öğretmenden oluşan çocuğun ilk yetişkin çevresi çocuğun bilişsel, duygusal, sosyal, kişilik, dinî, ahlâkî, gelişiminde önemli rol oynar.

Okul öncesi eğitim sosyal, duygusal, ahlâkî, kişilik ve dinî gelişimin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Okul öncesi eğitim kurumlarında görev alan öğreticilerin pedagojik formasyon eğitimi almamış olması ve muhatap olduğu öğrenci grubunun gelişimsel özellikleri bilgisine sahip olmaması, eğitimin verimliliği açısından sorun teşkil etmektedir. Okul öncesi dönem eğitimi öğreticinin pedagojik formasyon eğitimine sahip olması kadar eğitim programlarının boyutlarını oluşturan kazanımlar, içerik, süreç ve değerlendirme alanlarının çocuğun hazırbulunuşluğuna göre uygulanması da önemli bir unsurdur.

Okul öncesi eğitimde bilgiye dayalı öğrenmelerden ziyade sevgiye dayandırılan duygusal öğrenmeler çocukta daha kalıcı bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda ezbere dayalı olmayan, yaşatmaya ve göstermeye dayalı somut verilerin önemli bir yer tuttuğu bu dönemde birden fazla bilginin aynı süreçte verilmesi çocuğun bilişsel öğrenme düzeyini aşan bir durumdur. Bu dönemde Kur'an eğitimi çocuk için farklı bir dil, anlayamadığı bir alan olduğu için yoğunlaştırılmış Kur'an öğretimine dayalı bir okul öncesi eğitimi çocuğun dinî duygularının oluştuğu bu dönem için bir problem oluşturabilmektedir.

Okul öncesi dönemde ders etkinlikleri eğitim süreçlerinin bir parçasıdır. Bu dönemin hazırbulunuşluk düzeyleri göz önünde bulundurulmadan uygulanan etkinlikler öğrencide istenmeyen olumsuz öğrenmelere neden olabilmektedir. Günümüzde teknolojinin gelişimi ve sosyal medya kolaylığı okul öncesi dönem etkinliklerinin paylaşımı açısından birçok kolaylık sağlamaktadır. Ancak bu kolaylık yaygınlık kazanan okul öncesi etkinliklerinin bu dönem çocuğunun gelişim özelliklerine uygunluğu dikkate alınmadan uygulanması gibi bir sorunu beraberinde getirmektedir.

Okul öncesi dönemde etkinliklerle uygulanan ders içeriklerinin başında değerler eğitimi gelmektedir. Okul öncesi din eğitiminde değerler eğitimi çocuğun ahlâk gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Çocuğu kişilik ve ahlâkî yönden geliştirmeyi amaçlayan değerler eğitimi soyut düşünceye ve soyut kavramlara dayanmaktadır. Ancak değer kavramlarını somutlaştırmak ve dersi oyuna dönüştürmek adına her değer davranışa bir etkinlik bulmaya çalışmak erken dönem çocuğun gelişim düzeyine uygun olmayan etkinliklerin de uygulanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca değerler eğitimi bu dönemde ödülle uygulanmaktadır. Ödül ile uygulanan değerler eğitimi etkinliklerinin çocukta davranış değişikliği ya da istenilen değer davranışının kazanıma dönüşümünü sağlayıp sağlamadığı problemi ortaya çıkmaktadır.

Değerler eğitimi gibi soyut düşünce alanına giren dinî soyut kavramlar da okul öncesi dönem çocuğunun bilişsel ve duygusal anlama düzeyleri için henüz yeni kavramlardır. Bilişsel gelişim açısından yeteri düzeyde kavram haritalarına sahip olmayan 4-6 yaş dönemi çocuğuna soyut kavramların öğretimi öğreticiler açısından önemli bir problem teşkil etmektedir. Allah tasavvuru, dua, ölüm gibi soyut alana dair kavramlarla ilgili olarak öğrencinin soracağı sorulara karşılık öğreticinin hazırlıklı olmaması okul öncesi din eğitimi açısından önemli bir problemdir. Öğretici, bu konularda 4-6 yaş düzeyindeki bir çocuğa bir yetişkin gibi cevap vermesi çocuğun ilk dinî algılarının oluştuğu bu dönem için sorun oluşturabilmektedir.

Okul öncesi dönem eğitimine yönelik yukarıda saydığımız problemlerden de anlaşılacağı gibi bu araştırmanın temel problemi okul öncesi din eğitimi uygulayan kursların niteliğidir. Başka bir deyişle okul öncesi din eğitimi uygulayan kursların

eğitim öğretim uygulamalarının neler olduğu ve nasıl uygulandığı temel problemi çerçevesinde şu alt problemler oluşturulmuştur:

a) Okul öncesi din eğitiminde görev alan öğreticilerin bu dönem çocukların gelişim özellikleri ve hazırbulunuşluk düzeyleri ile ilgili olarak aldıkları eğitimler nelerdir?

b) Öğreticilerin okul öncesi din eğitimine dair eksiklik hissettikleri konular nelerdir?

c) Öğreticilerin uygulamakta olduğu yıllık ders planı 4-5-6 yaş grubu çocukların gelişim özelliklerine uygun mudur?

d) Okul öncesi dönemde ödül ve cezaya dayalı değerler eğitimi etkinlikleri öğrenci davranışları üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?

e) Okul öncesi din eğitiminde soyut kavramların öğrenciye tanım olarak sorulması uygun mudur?

f) Okul öncesi dönemde dinî soyut kavramları oluşturan Allah tasavvuru, dua ve ölüm gibi konularda öğretici yeterli donanıma sahip midir? Öğreticiler bu konularda öğrencilerin sordukları sorulara nasıl cevap vermektedirler?

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmada araştırmanın temel problemi değerlendirildiğinde okul öncesi din eğitimi kurslarının niteliğinin ne olduğunun tespiti amaçlanmaktadır.

Okul öncesi din eğitimi gelinen süreçte henüz yeni sayılsa da bu yaş dönemi için ihtiyaç duyulan bir alan olduğundan verimliliği tartışılmazdır. Ancak bu kursların artısıyla beraber tamamlanması gereken bir takım eksiklikleri de söz konusudur. Bu çalışma okul öncesi din eğitimi kurslarının bir kısım eksikliklerinin tespitini ve bu eksikliklerin giderilmesi adına çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

Henüz soyut kavramları anlayamayan, kelime ve bilgi dağarcığı oldukça sınırlı olan bu yaş grubu ile muhatap olan öğreticinin, eğitimin diğer kademelerine göre oldukça dikkatli ve donanımlı olması gerekmektedir. Bu anlamda okul öncesi Kur'an kurslarında görev yapan öğreticilerin pedagojik formasyon eğitimine sahip olması öğrenciyi tanıma noktasında önemli bir husustur. Bu çalışmada bu kurumlarda çalışan

öğreticilere okul öncesi din eğitimi, bu dönem çocuklarının gelişim özellikleri ve hazırbulunuşluk düzeyleri konularında eksikliklerinin olup olmadığının tespiti amaçlanmaktadır. Bununla birlikte ders içeriklerinde özellikle Allah tasavvuru ve dinî soyut kavramların ve etkinliklerin bu dönem çocuklarının soyut kavram algılarına ve gelişim düzeylerine uygunluğunun tespiti amaçlanmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Bu araştırmada 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticilerinin yeterlikleri konusunda, yıllık ders planı ve ders etkinliklerinin öğrenciye göreliği konularında eksiklikler olduğu hipotezi test edilmektedir.

Alt hipotezler şu şekildedir:

a) Okul öncesi 4-6 yaş Kur'an kurslarında görev yapan öğreticilerin okul öncesi çocuğun gelişim özellikleri, psikolojisi ve bu dönem çocuklarıyla iletişim ve bilhassa pedagojik formasyon konularında eksiklik hissettiği düşünülmektedir.

b) Sınıf içi disiplini bozan ve arkadaşlarına karşı olumsuz davranışlarda bulunan öğrencilerle ilgili öğreticiler sorun yaşamaktadır.

c) Okul öncesi değerler eğitimi etkinliklerinde bir dış motivasyon olarak ödül kullanmak değer davranışın kazanılmasına olumlu katkı sağlamamaktadır.

d) Araştırmaya katılan okul öncesi kurslarda uygulanan etkinlik örneklerinde öğrencinin gelişim özelliklerine uymayan örnekler vardır.

e) Öğreticiler soyut kavramları öğretirken somut etkinlik örnekleri bulmakta sorun yaşamaktadır.

f) Öğreticiler okul öncesi çocuğun sorduğu dinî soyut kavramlarla ilgili soruları cevaplamakta yetersiz kalmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

a) Araştırma için geliştirdiğimiz yarı yapılandırılmış mülakat Batman ilinden DİB'e bağlı 5 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi ile özel kuruluşlara bağlı 5 din eğitimi ağırlıklı program uygulayan okul öncesi kurs öğreticisi; Diyarbakır ilinden DİB'e bağlı 5 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi ile özel kuruluşlara bağlı 5 din eğitimi ağırlıklı program uygulayan okul öncesi kurs öğreticisi ile sınırlıdır.

b) Bu çalışmada elde edilen bulgular 4-6 yaş grubu çocukların gelişim özellikleri ile sınırlıdır. Diğer yaş grubu çocuklara göre genelleme yapılamaz. Elde edilen bulgular 4-6 yaş grubu çocukların gelişim özelliklerine göre değerlendirilmiştir.

c) Veri toplama aracındaki madde ve sorular, ilgili literatür taraması, ilgili araştırmalar ve konuyla ilgili uzman görüşleri çerçevesinde elde edilen bilgiler ile sınırlıdır.

d) Araştırmanın yarı yapılandırılmış mülakat uygulamasının 2019-2020 ders programı olarak belirlenmişken dünya genelinde yaşanan pandemi dolayısıyla görüşmeler 2020-2021 eğitim öğretim sürecinin birinci döneminde tamamlanmıştır.

5. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın temel konusu olan okul öncesi din eğitimi ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Okul öncesi din eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:

***Mehmet Korkmaz (2019) 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında Din Eğitimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*:** Bu çalışmada 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticilerinin söz konusu kurslarda gerçekleştirilen eğitimle ilgili olarak sorun gördükleri konuları tespit etmeyi amaçlayan bu araştırma betimsel tarama modeli ile esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğreticilerin yeterlikleri konusunda eksiklik hissettikleri konular, öğrenci merkezli yöntemler, sınıf yönetimi, çocukları sınıfa ve öğrenmeye motive edememek, onlarla etkili iletişim kuramamak, çocuk psikolojisini bilmemek olarak sıralanmıştır. Araştırmaya katılan öğreticiler kurslarda problemli öğrencilerinin olmasını, sınıfta farklı yaşlardan (4-5-6) öğrenci olmasını, sınıf mevcutlarının fazla olması olarak görmüşlerdir. Eğitim programı ile ilgili sorun olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ayşegül Gün (2014) "Veli ve Öğretici Görüşleri Doğrultusunda 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Eğitimi (Samsun İli Örneği): (Makale) Bu araştırma bir makale çalışması olup 2014-2015 eğitim öğretim yılını kapsamaktadır. Bu çerçevede 18 öğreticiye ve 122 veliye anket uygulanmıştır. 4-6 yaş dönemi din eğitimi ile ilgili yapılan ilk araştırmalardan olmasından dolayı önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada

öğreticilerin pedagojik formasyon yeterliklerine ilişkin algıları, velilerin öğretmenin pedagojik formasyonuna ilişkin algıları, öğreticilerin ve velilerin öğretim programına ilişkin değerlendirmeleri, öğreticilerin ve velilerin öğrencilerin öğrenme güçlüğü çekme durumlarına ilişkin görüşleri, öğreticilerin ve velilerin öğrencinin hangi alanlarda öğrenme güçlüğü çektikleri, öğreticilerin ve velilerin öğrenme ortamına ilişkin algıları konularında değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre veli ve öğreticiler uygulanmakta olan öğretim programının öğrenciye göre olduğu, öğrencilerin Kur'an harflerini öğrenmede güçlük çektikleri, kursların fiziksel anlamda birçok eksikliklerinin bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Betül Yıldırım (2015) Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)(Yüksek Lisans Tezi): Araştırmada eğitim etkinliklerinin kullanımlarının uygulandığı şekilde tasvir edilmesi amacıyla yarı yapılandırılmış gözlem tekniği, öğreticilerin bu konudaki görüşlerini tespit etmek amacıyla da görüşme formu kullanılmıştır. 2014-2015 yılı eğitim öğretim döneminde Sivas ilinde biri il müftülüğüne bağlı ikisi özel üç kursta görev yapan öğreticilerle yapılan bu çalışmada, öğreticilerin kendi eğitim programlarında yer alan etkinliklerinden en çok kullandıkları etkinlikler hangileridir? Okul öncesi din eğitimi veren öğreticilerin bu etkinlikleri tercih etmelerinin sebepleri nelerdir? Soruları araştırmanın temel problemi olarak belirlenmiştir. Araştırma DİB 4-6 yaş Kur'an kursu öğretici el kitabında bulunan etkinliklerin sınıf içi uygulamalarının gözlemlenmesine dayanmaktadır. Araştırmaya katılan kursların "İnanç Eğitimi" alanıyla ilgili Allah'a ve Peygambere iman konularını ağırlıklı işledikleri, soyut konuları somutlaştırma noktasında başarılı bir yol izledikleri, ahlâk eğitimi konusuyla ilgili etkinliklere ve uygulamalara programda daha çok yer verdikleri sonucuna varılmıştır.

Ali Gücen, Ahmet Çakmak, (2021) 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğretim Programının Öğretici Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi (Bildiri): Bu çalışma yarı yapılandırılmış bir nitel durum araştırmasıdır. 5 öğretici ile görüşülen bu araştırmada veri analizi içerik analizi tekniği ile kodlar ve temalara dönüştürülmüştür. 4-6 yaş Kur'an kursu öğretim programının, öğretici görüşlerine göre değerlendirilmesini esas alan bu çalışmada öğreticilerle yapılan görüşmelerden elde

edilen bulgular, çocukların İslam dinî değerlerinin konusunda farkındalıkları, Kur'an-ı Kerim öğretimi, çocukların Allah tasavvuru, demokratik eğitim kavramı ve uygulanması ve kıssaların öğretimde kullanılması şeklinde beş tema geliştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğreticilere göre öğrencilerin Kur'an harflerini tanımada sorun yaşamadıkları ancak harflerin mahreçlerini çıkarmada zorlandıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu yaş dönemi çocuklarda "yakan, yok eden" ve antropomorfik Tanrı tasavvurunun hakim olduğu sonucuna varılmıştır.

Samet Yağcı (2018): Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (İzmir ili örneği) (Yüksek Lisans Tezi: Bu çalışma İzmir ili merkez ilçelerinde görev yapmakta olan 30 öğretici ile yapılan yarı yapılandırılmış bir nitel araştırmadır. Öğreticilerle yapılan görüşmelerde DİB'in ve müftülüklerin 4-6 yaş Kur'an kurslarına yönelik yaptıkları çalışmalar, 4-6 yaş Kur'an kursu grubu projesi, kursların açılması aşamasında yapılan hazırlıklar, öğretici, öğretim programı ve materyal geliştirme, fiziki mekân özellikleri ve donanım, hizmet içi eğitim kursları ve seminerler ana başlıkları altında bulgular oluşturulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre 4-6 yaş Kur'an kursu öğretim programının esnek çerçeve öğretim programı esasına dayanarak hazırlanması, 4-6 yaş aralığındaki çocukların hazırbulunuşluk düzeyine görelik açısından neyi ne zaman ne kadar işleneceği konusunda öğreticiye esneklik sağlaması oldukça önemli bulunmuştur. Ancak araştırma bulgularına göre bu esneklik konusunda farkındalığı ve yeterli donanımı olmayan öğreticilerin var olduğu sonucuna varılmıştır.

Cemal Tosun ve Fatma Çapçıoğlu, (2019) 4-6 Yaş Kur'an Kursları Öğretim Programının Dinî Gelişim Kuramları Çerçevesinde İncelenmesi (Makale): Bu makale DİB tarafından 2014'te uygulamaya giren "Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 yaş grubu) ve programın öğretimi için hazırlanmış olan "Öğretici Kitabı 1 ve 2" doküman analizi tekniği ile dinî gelişim kuramlarına göre incelenmiştir. Araştırmada J. Piaget, L. Kohlberg, E. Erikson, D. Elkind, R. Goldman, J. W. Fowler'ın 4-6 yaş grubunun dinî gelişim özellikleri tespit edilmiş daha sonra bu özellikler çerçevesinde "Öğretim Programı", "Genel amaçlar", "Kazanımlar", "Hikâyeler", "Oyun, Drama ve Diğer Etkinlikle başlıkları oluşturulup değerlendirilmiştir. Araştırma sonuç hariç iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 4-6 yaş çocukların dinî gelişim özellikleri

açıklanmıştır. İkinci bölümde belirlenen başlıklar çerçevesinde program değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında önerilerde bulunulmuştur.

Mecnun Karadağ (2019): Okul Öncesi Din Eğitiminde Kavram Öğretimi (Yüksek Lisans Tezi): Okul öncesi dönem çocuklarının kavramları nasıl algıladıklarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada okul öncesi din eğitiminde kavram öğretim sürecinin betimlenmesi hedeflenmektedir. Veri toplama yöntemi olarak belgesel tarama tekniği kullanılmıştır. Okul öncesi din eğitiminde kullanılan kavramların çocuklar tarafından nasıl anlaşıldığını açıklamak, bu kavramların nasıl öğretildiğini irdelemek çalışmanın amaçlarındandır. Çocukların gelişim özellikleri, ailede din eğitimi, okul öncesi Kur'an kurslarının programları, kavramın ne olduğu ve türleri, kavramların nasıl öğretim konusu edileceği, okul öncesi çocuklarda dil ve kavram gelişimi, kavram öğretimi stratejileri, örnek kavram öğretimi vb. başlıklar ele alınmıştır.

Kevser Tüfekçi (2020) "Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 yaş Kur'an Kursları Eğitiminin Öğretici ve Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi" (Yüksek Lisans Tezi): Bu çalışma amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yoluyla Kırıkkale şehrinde 30 öğretici ve 30 veli ile yapılmıştır. Nitel bir çalışma olan bu araştırmanın sonucuna göre veliler ve öğreticilerin okul öncesi din eğitimini gerekli ve önemli gördükleri tespit edilmiştir.

Elif Acur (2019) Öğretici Görüşleri Bağlamında Diyanet İşleri 4-6 Kur'an Kurslarındaki Değerler Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi): Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. 20 Kur'an kursu öğreticisi bu araştırmaya gönüllülük esas alınarak katılmışlardır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanan veriler betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre öğreticilerin değerler eğitimi konusunda eksikliklerinin farkında oldukları ve bunun için çaba sarf ettikleri görülmektedir.

Büşra Bacı (2019) Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş) il Okul Öncesi Eğitim Programının Karşılaştırılması (Yüksek Lisans Tezi): Bu çalışma Okul

Öncesi Eğitim Programı ve Kur'an Kursu Öğretim Programını (4-6 yaş grubu) ele alarak bu iki programın benzerlik ve farklılıklarını hedef, içerik, öğrenme öğretme süreci ve değerlendirme boyutlarıyla bütüncül olarak ele almaktadır. Araştırmanın sonunda, Okul Öncesi Eğitim Programının asıl hedefinin çocuğu ilkokula hazırlamak, Kur'an Kursları Öğretim Programının (4-6 Yaş) asıl hedefinin ise çocuğu dinî açıdan geliştirmek olduğu tespit edilmiştir.

Serkan Türkmen (2021) 4-6 Yaş Grubu Çocuklara Yönelik Kur'an Kurslarında Karşılaşılan Sorunlar (Gaziantep İli Örneği) (Yüksek Lisans Tezi): "4-6 yaş Kur'an kurslarında karşılaşılan sorunlar nelerdir?" başlığı bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Kur'an kurslarının fiziki alt yapısı ile ilgili sorunlar, kurumsal yapılanma konusunda karşılaşılan sorunlar ve Kur'an kurslarında uygulanan öğretim programına ilişkin sorunlar ise araştırmanın alt sorularını oluşturmaktadır. Bu çalışmada genel tarama modellerinden betimsel nitelikte ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Gaziantep ilinde görev yapmakta olan 143, 4-6 Kur'an kursu öğreticisine anket yapılmıştır. Bu çalışmada 4-6 yaş dönemi çocukların kritik bir gelişim evresinde olduklarından bu dönemde din eğitimi oldukça hassas bir konu olduğu bu nedenle bu dönemde verilecek din eğitiminin en ince ayrıntılarına kadar iyi düşünülerek hazırlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Büşra Kara (2019) Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri (Yüksek Lisans Tezi): Bu araştırma Bursa, İznik ve Orhangazi ilçelerinde görev yapmakta olan 20, 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi ile yapılan nitel bir çalışma olup yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı 4-6 yaş din eğitimcilerinin; alanında iyi yetişip yetişmediği, eğitim yöntem ve yaklaşımları hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmadığı, aldıkları eğitimlerin yeterli olup olmadığı, çocuk psikolojisi hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmadıkları konularını içermektedir. Sonuç olarak 4-6 yaş din eğitimcilerinin pedagojik yeterlilikleri konusunda bazı eksiklikler gözlemlenmiştir. Fakat bu durumun olumlu bir sonucu olarak eğitimcilerin bunun farkında olduğu ve bu eksikliği gidermek için çaba sarf ettikleri gözlemlenmiştir.

Ali Öncü (2021) 4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Öğreticileri Etkileyen Unsurlar (Denizli Örneği) (Makale): Bu çalışmada araştırma deseni olarak olgu bilim deseni kullanılmıştır. 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticilerinin deneyimlerinin araştırıldığı bu çalışmada öğreticilerin bizzat öğretici olma deneyimini nasıl tecrübe ettikleri ve bu tecrübelerini etkileyen faktörlerin neler olduğu ele alınmıştır. Bu çalışma Denizli'de görev yapmakta olan 19 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öğreticilerin Kur'an kursu öğreticisi olmanın onlar için ne ifade ettiği, öğreticileri temelden dönüştürecek bir olay bir durum veya bir sürecin yaşanıp yaşanmadığı, öğrencilerle olan ilişkilerini nasıl tanımladıklarını, sınıfta kendilerini nasıl hissettiklerini, sınıfta kendilerini hangi statüde gördüklerini, müfredatı uygularken olduğu gibi mi çocukların gelişim düzeylerine göre mi işledikleri konularında sorular sorulmuştur. Bu araştırmanın sonucuna göre öğreticilerin sınıf içinde karşılaştıkları olumlu durumlarla birlikte olumsuz durumlar da vardır. Olumlu durumlar öğrencilerle etkili iletişim, hizmet etme düşüncesi ve öğrencilerden öğrenme gibi birçok madde sayılabilir. Olumsuz durumlar ise pedagojik yetersizlik, aynı gelişim düzeyine sahip olmayan çocukların aynı sınıfta olması ve sınıf içi zorluklar gibi birçok etmen tespit edilmiştir.

Semra Akto (2017) Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitim Programındaki Değerler Eğitiminde Kullandıkları Yöntem Ve Tekniklerin Uygunluğunun İncelenmesi (Mardin Örneği) (Yüksek Lisans Tezi): Okul öncesi eğitimde işlenen değerler eğitiminde kullanılan yöntem ve tekniklerin uygunluğu olarak belirlenen araştırma probleminin alt problemleri, değerler eğitiminin anlam, gereklilik ve yeterlilik, değerler eğitiminde amaç ve önem, değerler eğitimine konu edinen değer türü, bir değer türü olarak din eğitimi ve değerler eğitimini zorlaştıran etmenler hakkında okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri araştırılmıştır.

Bu araştırma okul öncesi din eğitimi kurumlarından DİB'e bağlı 4-6 yaş kursları ile birlikte din eğitimi program uygulayan okul öncesi kurumlarını da kapsamaktadır. Bu alanda özel kursların çalışıldığı ve okul öncesi din eğitiminin niteliğinin öğretici görüşlerine göre değerlendirildiği doktora tez çalışmasına rastlanmamıştır.

Sümeyra Uzun'un (2022) *Okul Öncesi Din Eğitiminde Program Geliştirme Süreçlerinde İlke ve Yaklaşımlar* adlı doktora tez çalışmasında ise okul öncesi din eğitiminde program geliştirme süreçlerinde ilke ve yaklaşımlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ülkemizde bu alanda saha tecrübesi veya akademik tecrübesi olanlarla nitel bir araştırma süreci yürütülmüştür.

Okul öncesi din eğitimi programı uygulayan DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kursları ve özel kurs öğreticileri ile yaptığımız bu nitel çalışma ile okul öncesi din eğitiminin niteliğine dair elde edilen sonuçların okul öncesi din eğitimi alanında yapılan çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

6. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın deseni, veri toplama teknikleri, veri toplama süreci, verilerin analiz, yorumlama ve değerlendirilmede izlenen yöntemlere yer verilmiştir.

Okul öncesi din eğitimini konu edinen bu araştırma nitel bir araştırmadır. "Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma"[1] olarak tanımlanabilir.

Araştırmada yöntem olarak yarı yapılandırılmış mülakat ve anket bir arada kullanılmıştır. Araştırmanın bir kısım soruları kapalı uçlu anket sorularından oluşmaktadır. Öğreticinin yeterlik durumu, eğitim mekânı ve eğitsel materyaller ile ilgili soruların bir kısmı anket şeklinde hazırlanmıştır. Öğretim programı ve ders etkinlikleri ile ilgili sorular ise yarı yapılandırılmış mülakat soruları şeklinde hazırlanmıştır.

Nitel mülakatların amacı, mülakat yapılan kişilerin dünyayı nasıl gördüklerini anlamak, olaylara bakış açılarını öğrenmek ve kullandıkları dili ve olaylardan çıkardıkları yargıları kişisel bakış açıları ve deneyimleri ile ifade ettiklerini

[1] Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, 12. Baskı, Ankara 2021, s. 37.

yakalayabilmektir. Bu açıklık, nitel mülakatları nicel çalışmalarda kullanılan kapalı uçlu anket ve testlerden ayırır. Nitel mülakatların temel prensibi katılımcıların sahip oldukları anlayışları kendi kelimeleri ile açıklayabilecekleri bir çatı sunmaktır.[2] Nitel mülakatların en önemli katkısı mülakat yapılan kişilerin perspektifinden araştırmaya konu edinen alana dair sosyal yapının ve süreçlerin ortaya konmasına olanak tanımasıdır.[3]

Nitel mülakatlar üç temel yaklaşıma ayrılır. Bunlar, gündelik sohbet mülakatı, genel mülakat kılavuzu, standartlaştırılmış açık uçlu mülakat. Bu üç farklı yaklaşım, mülakat yapılmadan önce mülakat sorularının belirlenme ve standartlaşma derecesine bağlı olarak birbirinden farklılık gösterir. Gündelik sohbet mülakatı, günlük bir etkileşimin doğal akışı içinde kendiliğinden gelişerek sorulan sorulara dayanır. Konuşulan kişiler kendileri ile mülakat yapıldığının farkına bile varmayabilir. Ancak araştırmacının bu mülakat sonunda derli toplu yeterli derecede veri toplaması mümkün olmayabilir. Standartlaştırılmış açık uçlu mülakatlar, her bir katılımcıya aynı soruların aynı sıra ile sorulması için düzenlenmiş bir dizi sorudan oluşmaktadır. Ancak bunun aksine genel mülakat kılavuzu yaklaşımı, mülakat başlamadan önce her bir katılımcı ile ayrı ayrı konuşulacak konuların belirlenmesini gerektirir. Mülakat kılavuzu araştırmacının soruları geliştirmesine, bir sıraya koymasına ve derinlemesine araştırılacak konular hakkında karar vermesine imkân tanıyan bir çatı oluşturur.[4] Bu yaklaşımla görüşmeci öznelliğini ve yanlılığını azaltır. Ayrıca birden fazla görüşmecinin kullanılacağı durumlar için etkili bir yaklaşımdır.[5]

Nitel mülakatlarda farklı yaklaşım tarzları bir arada kullanılabilir. Araştırmada daha verimli sonuçlara ulaşmak adına yöntem olarak nitel mülakatın farklı yaklaşımlarının bir arada kullanılması planlanmıştır. Sohbet mülakatı yaklaşımı, mülakat kılavuzu yaklaşımı içinde kullanılabilir veya mülakat kılavuzu yaklaşımı, bazı soruları tam olarak sorulması gerektiği biçimde kurgulayarak standartlaştırılmış format yaklaşımı ile birlikte kullanılabilir. Bu birleştirme tekniği ile sonda yapma ve

[2] Michael Quinn Patton, Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri, Mesut Bütün, Selçuk Beşir (Çev.), Pegem Akademi, Ankara Kasım 2014, s. 348.
[3] Yıldırım ve Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, s. 37.
[4] Patton, Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri, s. 346.
[5] Yıldırım ve Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, s. 130.

gerekli şartlarda bazı konuları daha derinlemesine inceleme esnekliği veya mülakat formu oluşturulurken önceden kararlaştırılmamış yeni araştırma alanları ile ilgili sorular yöneltme imkânı sunabilir.[6]

Araştırmanın görüşme aşamasından önce sorular oluşturulurken genel mülakat kılavuzu yaklaşımı çerçevesinde iki okul öncesi din eğitimi uygulayan öğretici ile belirlenen konular tartışılmıştır ve fikir alışverişi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra görüşme esnasında öğreticilerin kendini rahat hissetmesi açısından günlük sohbet mülakatı yaklaşımı önceden hazırlanmış sorulardan oluşan standartlaştırılmış format yaklaşımı içinde uygulanmıştır. Bazı sorular tam olarak standartlaştırılmış şekilde soruldu. Bu üç farklı yaklaşımın birleştirilmesinden ötürü sorular üzerinde sonda yapılmıştır. Bunun sonucunda bazı sorular çıkarılmıştır, bazı sorular değiştirilmiştir.

Bu araştırma yarı yapılandırılmış nitel bir alan çalışması olarak adlandırılabilir. Bu tür çalışmalarda araştırmacı önceden hazırlamış olduğu soru metinlerini kullanabileceği gibi görüşmenin akışına göre sorularına ekleme veya çıkarma yapabilmektedir.[7] Araştırmanın yarı yapılandırılmış soru metni açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Açık uçlu sorular "nasıl", "neden" ve "ne" türü sorular sorarak daha derinlemesine ve daha açıklayıcı bilgi almayı amaçlar.[8]

6.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ

Nitel araştırmalarda araştırma deseni yerine "araştırma stratejisi", "araştırma geleneği" ya da "araştırma "yaklaşımı" kavramları da kullanılmaktadır. Nitel araştırmalarda araştırma aşamalarının birbiri ile uyumlu ve amaca uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi sürecinde araştırmaya yön verecek bir araştırma deseni seçilmelidir. Araştırma deseni araştırmanın odak noktasını, veri toplama ve veri analizi yaklaşımını belirlemede araştırmacıya rehberlik eder.[9]

Nitel araştırma desenleri "kültür analizi", "olgu bilim", "kuram oluşturma", "durum çalışması" ve "eylem araştırması" gibi farklı boyutlardan oluşmaktadır.

[6] Patton, Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri, s. 346.
[7] Yıldırım ve Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, s. 130.
[8] Yıldırım ve Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, s. 137.
[9] Yıldırım ve Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, s. 63.

Antropoloji geleneğini yansıtan kültür analizi yaklaşımı toplumsal değerler ve normlar üzerine odaklanmaktadır. Olgu bilim deseni bize tamamen yabancı olmayan ancak anlamını tam olarak kavrayamadığımız olguları derinlemesine araştırmayı amaçlamaktadır. Kuram oluşturma yaklaşımı manalara ve yaşam tecrübelerine odaklanması açısından olgu bilim geleneğine yakındır. Ancak olgulara göre kuramlar ortaya koyma olgu bilim araştırmalarında görülmez. Kuram oluşturma yaklaşımında ise bilinen kavramlara ve anlayışlara yeni bir katkı sunulmaktadır. Eylem araştırması yaklaşımında uygulamada ortaya çıkan sorunların anlaşılmasına ve çözülmesine yönelik olarak uygulayıcıların yalnız başına ya da bir araştırmacı ile birlikte uygulama süreci çalışmalarını içerir.[10]

"Bu araştırmada araştırma deseni olarak "durum çalışması" kullanılmıştır. Durum araştırmalarında durumlar karşımıza farklı biçimlerde çıkabilir. Bir birey, bir kurum, bir grup veya bir ortam çalışılacak durumlara örnek olarak verilebilir. Durum çalışmaları nitel ve nicel yaklaşımla yapılabilir. Her iki yaklaşımda da çalışılan duruma göre belli sonuçlar ortaya koymaktır. Nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılmasıdır. Yani bir durumu oluşturan etkenler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler, vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır."[11]

Okul öncesi din eğitimi kurslarının niteliğinin ele alındığı bu araştırma durum çalışması deseninin özellikle uygun olduğu süreç değerlendirme çalışmasıdır. Süreç çalışmaları ne yapıldığından ziyade nasıl yapıldığına odaklanır. Süreç çalışmaları kişilerin kendi deneyimlerinin kendi cümleleriyle anlatılmasını gerektirir. Katılımcıların algıları süreç çalışmalarında en önemli unsuru oluşturur.[12] Bu araştırmada okul öncesi din eğitimi süreçleri öğreticilerin kendi ifadeleriyle ve kendi deneyimleri çerçevesinde ele alınmıştır.

[10] Yıldırım ve Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, s. 68.
[11] Yıldırım ve Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, s. 70.
[12] Patton, Nitel araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri, s. 159.

Okul öncesi din eğitiminin niteliğini durum deseni olarak ele alan bu araştırmada öğretici, öğrenci, fiziki şartlar ve ders materyalleri, ders programı ve eğitim süreçleri gibi unsurlar bütüncül bir yaklaşımla araştırılmıştır.

6.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini Diyarbakır ve Batman illerinde görev yapmakta olan 4-6 yaş Kur'an kursları öğreticileri oluşturmaktadır.

Örneklem alanı için amaçlı örneklemin maksimum çeşitlilik yöntemi kullanılmıştır. DİB'e bağlı kurslardan Diyarbakır ve Batman illerindeki merkez kursları ile kırsala yakın mahalle kursları seçilmiştir. Özel kurslardan ise farklı sivil kuruluşlara bağlı kurslar ile şahsi kurslar seçilmiştir. Diyarbakır ilinde görev yapan DİB'e bağlı 5 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi, özel kuruluşlara bağlı 5 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi ve Batman ilinde görev yapan DİB'e bağlı 5 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi, özel kuruluşlara bağlı 5 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi seçilmiştir.

6.3. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE SÜRECİ

Araştırmanın veri toplama sürecinde okul öncesi dönem gelişim özellikleri, okul öncesi din eğitimi, değerler eğitimi ve okul öncesi din eğitiminde soyut kavramlarla ilgili kitap, tez, makale ve seminerler araştırılarak literatür tarama/doküman incelemesi yapılmıştır.

Araştırmanın literatür tarama/ doküman incelemesinden sonra veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanmıştır. Nitel mülakatta yani görüşmede araştırmacı kendi amacı ve hipotezleri doğrultusunda soruları hazırlar. Araştırmaya katılanlar ise kendi ilgi, algı düzeyi ve tecrübelerine göre cevaplamaya çalışırlar. Okul öncesi din eğitiminin niteliğinin çalışıldığı bu araştırmada, araştırmanın amacı ve hipotezlerine göre görüşme soruları hazırlandı. Araştırmaya katılan öğreticiler ise okul öncesi din eğitimine dair ilgi ve tecrübelerine göre soruları cevaplamışlardır. Görüşme metninin bir kısmı anket sorularından oluşmaktadır. Bu sorular öğreticilere sözlü olarak sorulmuş ve "evet-hayır", "uygundur- uygun değildir" şeklinde kapalı uçlu cevaplar alınmıştır.

Araştırmanın yarı yapılandırılmış mülakat metni öğreticilerle tek tek görüşülerek uygulanmıştır. Görüşme esnasında yarı yapılandırılmış mülakat sorularının tam anlaşılması için sorular farklı şekillerde de sorulmuştur. Mülakat uygulanırken öğretici yorumlarının tek tek yazılması ile zaman kaybı oluşacağından ve öğreticinin doğal konuşma akışını engelleneceğinden bunun yerine telefonla ses kaydedici programına ses kaydı alınmıştır. Bu ses kayıtları toplam 394 dakika sürmüştür. Ses kayıtları daha sonra bilgisayar ortamında microsoft-word programında yazılmış ve daha sonra değerlendirilmiştir

Araştırmada kullanılan bir diğer yöntem ise söylem analizi tekniğidir. Söylem analizi yapılırken diğer araştırma teknikleri de rahatlıkla kullanabilir. Özellikle conversation analizi ve içerik analizi söylem analizine oldukça katkı sağlamaktadır.[13]

Söylem analizi sosyal ve kültürel araştırmalarda konuşma ve metinler üzerinden anlam çıkaran bir yöntemdir. Söylem, farklı yaklaşımlara göre farklı anlamlarla ifade edilebilen bir kavramdır. Bazı araştırmacılara göre söylem, konuşma ve metinleri kapsarken bazı araştırmacılara göre sadece konuşma ağlarından oluşur. Söylem bir konuşmanın tüm boyutlarını ele alır. Onu söyleyeni, söyleyiş amacını, neye dayanarak söylediğini ve kime söylediğini kapsar.[14]

Konuşma metinlerine dayanan söylem analizi dilin incelenmesi ile gerçekleştirilir. Ancak bu dilsel inceleme ifade edilen dilsel ögelerin incelemesinin ötesinde ifadelerin altında yatan anlamları analiz etmeyi amaçlar.[15]

Söylem analizi "verilere", "analize" ve "analiz sonuçlarına" dayanır. Söylem analizi hem problemin ne olduğuna hem de problemle ilgili olası çözüm yolları ile ilgili fikirler geliştirir.[16]

Söylem analizi, araştırma sorusu ve problemi, transkript oluşturma, kodlama, analiz ve raporlaştırma safhalarından oluşmaktadır. Söylem analizinde araştırma

[13] Mustafa Cem Oğuz, "Söylem Analizi**", Sosyoloji Notları Dergisi,** Academıa, 2008, https://www.academia.edu/24591783/Sosyoloji_Notlar%C4%B1_Dergisi_4_5_Say%C4%B1, (Ocak- Haziran 2008), s. 56.
[14] Hilal Çelik ve Halil Ekşi, "Söylem Analizi", 2013, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2008, s. 105.
[15] Çelik ve Ekşi, Söylem Analizi, s. 102.
[16] Çelik ve Ekşi, Söylem Analizi, s.109.

sorularının ve problemin oluşturulması uygulamayı kolaylaştıracaktır. Araştırma sorularının ve probleminin belirlenmesinden sonra transkript oluşturulmasına geçilir. Transkript, ses kayıtları ve yazılı belgelerden oluşur. Üçüncü aşamada araştırmacı, metni şüpheci bir yaklaşımla okur. Bu aşamada araştırmacı hazır inançlarını ve önyargılarını bir kenara koymak zorundadır. Metni okumaya hiçbir şey bilmiyormuş gibi yaklaşmalıdır. Bu aşamadan sonra araştırmacı topladığı verileri analiz etmeden belli kategoriler geliştirir. Daha sonra kodlar oluşturur. Kodlama yapmak yoğun konuşma metni içinde sıkışıp kalmış anlamları ipucu parçaları halinde toplamaktır. Bu aşamadan sonra analize hazırlık yapılır. Söylem analizi tecrübe ile karşılaştırmadır. Bulguların üretimini sağlayacak mekânik bir süreç yoktur. Mümkün olduğunca ayrıntı ile uğraşan bu analiz biçimini iyi kontrol edilmiş uygulamalar düzeni ve istatistik testlerle de paralelliğinden söz edilemez. Analiz tekrar tekrar dikkatli okumaya dayanır. Söylem analizcisi, genel olanla değil, söylem pasajlarının ayrıntısı ile ilgilidir. Söylem analizinin son aşaması raporlamadır. Rapordan kastedilen analizin belgelenmesi ve sunulmasıdır.[17]

Bu araştırmanın veri toplama ve verilerin analizi şu safhalardan oluşmaktadır:

a) Öncelikle araştırmanın sorusu ve problemi belirlenmiştir.

b) Transkript oluşturma: Bu aşamada yarı yapılandırılmış mülakat uygulanacak öğreticilerle görüşülmüş, öğreticilerin ses kayıtları alınmıştır. Daha sonra bilgisayar ortamında ses kayıtları olduğu gibi word belgesine yazılmıştır.

c) Bu aşamada hiçbir önyargı olmadan görüşme formları okunmuştur.

d) Anket soruları yüzdelik olarak ve öğretici sayılarına göre analiz edilmiştir.

e) Son aşamada nitel araştırmalarda birden fazla analiz çeşidi kullanılabildiğinden söylem analizi ve içerik analizi birlikte kullanılmıştır. Söylem analizi ile öğretici görüşlerinin detaylı okunması yapılmıştır. Bunun sonucunda öğretici görüşlerinden birbirine yakın anlamlara gelen ifadelerin altı çizilerek kodlar bulunmuştur. İçerik analizine göre bu kodlardan ortak tema cümleleri geliştirilmiştir. Öğretici görüşlerinden kodların bulunduğu tablolar büyük hacimli olduğundan araştırma metninde kullanılmamıştır. Araştırma metninde sadece kod-tema tabloları kullanılmıştır. Kod- tema tabloları konu içeriklerine göre sekiz kategoriye ayrılmıştır.

[17] Oğuz, "Söylem Analizi", s. 55.

6.4. VERİLERİN ANALİZ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmaya katılan öğreticilerin yarı yapılandırılmış mülakat sorularına verdikleri cevapların detaylı okunması sonucu bazı kategoriler geliştirilmiştir:

1. Maddi olmayan ödüller
2. Değerler eğitiminde ödül ceza
3. Adalet değerinde sorumluluk ve eşitlik
4. Sabır değeri öğretiminde kullanılan materyal ve zaman kavramı
5. Güvenilirlik-emaneti korumak; doğruluk-doğru sözlü olmak
6. Sınıfta düzeni bozan öğrenciler için öğreticinin aldığı önlemler
7. Okul öncesi çocukta Allah tasavvuru
8. Okul öncesi çocukta ölüm kavramı

Mülakat metni öğreticinin ilgi, algı ve tecrübelerine dayalı olarak yorumlandığı soruları veri analizi yöntemi olarak söylem analizi ve içerik analizi bir arada kullanılarak analiz edilmiştir. Öğretici görüşlerine dayanan elde ettiğimiz veriler söylem analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde bir yöntem olarak kullanılan kod-temaları da içerik analizi kullanılarak oluşturulmuştur. Öğretici görüşlerinin satır aralarından aynı anlama vurgu yapan kodlar bulunup bu kodlarla birlikte tema cümleleri oluşturulmuştur. Bunu sonucunda öğretici görüşleri detaylı okunarak 8 kategori oluşturulmuştur. Öğretici görüşlerinin tümünün açık şekilde verildiği ve bulunan kodların altının çizildiği büyük hacimli tablolara tezde yer verilmemiştir. Ancak 8 kategori altında kod-tema tabloları tezde yer almıştır.

Görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilirken görüşmeye katılan öğreticilerin isim ve soy isimleri ve kurs ismi kullanılmamıştır. DİB'e bağlı öğreticiler D1, D2, D3…olarak; özel kuruluşlara bağlı öğreticiler ise Ö1, Ö2, Ö3…olarak kısaltılmıştır.

7. TANIMLAR

Okul öncesi eğitim programı: Çocukları merkeze alan, esnek bir yapıya sahip, oyun temelli, keşfederek öğrenme ve yaratıcılığın geliştirilmesi ön planda olan, günlük yaşam deneyimi ve çevre olanaklarını eğitime katabilen, tema/konuları amaç değil araç edinen, öğrenme merkezleri olan, kültürel ve evrensel değerleri dikkate alan,

aileyi eğitime katabilen, değerlendirmeyi çok yönlü yapabilen, özel gereksinimli çocuklar için uyarlamalar yapabilen ve rehberlik hizmeti sunabilen özelliklere sahip olmalıdır.[18]

Öğretim programı: Eğitim programı içinde yer alan ve öğrenme öğretme süreçleri ile ilgili tüm etkinlikleri kapsayan programa öğretim programı denir.[19]

Yıllık Plan: Öğretmenin bir öğretim yılı süresince ders vermekle yükümlü olduğu sınıflarda, program uyarınca belli üniteleri ya da konuları hangi aylarda, yaklaşık ne kadar zamanda işleyeceğini gösteren ve öğretmen tarafından hazırlanarak öğretim yılı başında okul yönetimine verilen çalışma planı.[20]

[18]MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı, Ankara 2013, https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf, s.112.
[19] M. Zeki Aydın, Din Öğretiminde Yöntemler, Nobel yayınları, Ankara Haziran 2007, s. 557.
[20] Aydın, Din Öğretiminde Yöntemler, s. 562.

I. BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ

1.1. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN TANIMI

"Okul öncesi eğitimi sıfır-altı yaş arasını kapsayan ve çocukların daha sonraki yaşamlarında çok önemli bir yeri olan, bedensel, psikomotor, sosyal, duygusal, zihinsel ve dil gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı ve kişiliğin şekillenmeye başladığı 'erken çocukluk çağı' diye adlandırılan gelişim ve öğretim süreci" olarak tanımlanabilir.[21]

Okul öncesi eğitim, doğumdan okul çağına kadar geçen çocukluk yıllarını kapsayan, bu dönemde çocukların ferdi farklılıklarına ve gelişim özelliklerine göre, birtakım çevresel imkânlar sunan, çocuğun içinde bulunduğu ortamın değerlerine göre çocuğu geliştiren bir süreçtir.[22] Okul öncesi çağı (4-5 yaş) çocuğun sosyalleşmeye başladığı, çevreye uyum sağladığı ve faydalı alışkanlıklar kazandığı bir dönemdir.[23]

Ülkemizde bağlı olduğu kuruma ve yaş grubuna göre okul öncesi eğitim, anaokulu, anasınıfı, çocuk yuvası, kreş olmak üzere çeşitli isimler almaktadır. Bu kurumlardan MEB'e bağlı olan "anaokulları" 4-6 yaş, "anasınıfları" 5-6 yaş grubundaki çocuklara hizmet vermektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı olan "kreşler", 0-2 yaş, "çocuk yuvaları" ise 2-4 yaş çocukların bakımı ve eğitimi ile ilgilenmektedir.[24]

Okul öncesi eğitim örgün eğitim sistemi içinde yer almasına rağmen adından da anlaşılacağı gibi diğer basamaklardan önemli bir farkı vardır. Diğer basamaklarda öğretim sözcüğü yer alırken bu basamakta "eğitim" sözcüğü kullanılmaktadır. Bu fark okul öncesi eğitimin temel felsefesini göstermektedir. Bu temel felsefe; okul öncesi dönemde öğretimin değil davranış kazandırmaya dayalı eğitimin göz önünde

[21] Neriman Kandır Aral, Yaşar Adalet ve Münevver Can, Okul Öncesi Eğitimi- I, Ya-Pa Yayınları, İstanbul 1981, s. 15.
[22] Zeynep Nezahat Cihandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, Dem Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014, 87.
[23] Beyza Bilgin ve Mualla Selçuk, Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, Gün yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 1997, s. 55.
[24] Cihandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 89.

bulundurulmasının gerekliliğinden dolayıdır.[25] Okul öncesi eğitim kurumları, eğitim uygulamaları ile çocuğun ev ortamında yaşadığı düzensiz ve dengesiz hayatın çocuk üzerindeki olumsuz etkilerini değiştirici ve düzeltici imkânlar sağlamaktadır. Okul öncesi eğitim her çocuğun bilgi ve yeteneklerinin, ilgi ve ihtiyaçlarının vaktinde geliştirilmesi için gerekli şartların sağlanması konusunda temel basamağı oluşturmaktadır.

1.2. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN ÖNEMİ, AMACI VE TEMEL İLKELERİ

Okul öncesi eğitim; vücut yapısı, duyarlılık, sosyal ilişkiler ve diğer özellikleri yönünden farklı çocukları erken tespit etmeyi amaçlar. Erken yaşlarda ayırt edilebilen bu çocukların eğitimi konusunda tedbir alınmasına, onlar için vakit kaybetmeden gerekli eğitime başlanmasına yardım eder.[26]

Okul öncesi kurumların amaçlarından biri sosyal uyumda sorun yaşayan çocukların tespitidir. Bununla birlikte okul öncesi eğitim öğretim sürecinde çocuğun akran grubuyla birçok tecrübe yaşaması, bu tecrübeleri içselleştirmesi ve davranış haline dönüştürmesi amaçlanmaktadır. Çocuğun ilk gelişimi ve daha sonra sosyal hayatın ihtiyaçlarına uyum sürecinde aile desteği oldukça önemlidir. Özellikle anne bu süreci iyi kontrol etmelidir. Anne çocuğun başkalarıyla olan ilişkilerinde sosyalleşme duygusunu geliştirmek ve onu başka insanlarla gereği gibi iletişime geçmesi için hazırlamak durumundadır.[27] Bu nedenle okul öncesi eğitimi çocuğun sosyal duygularının gelişmesi, toplumsal uyum sürecinin doğru bir şekilde tamamlanması açısından önemli bir yere sahiptir.

Çocuğun ilk gelişim yıllarında çocuğun sosyal gelişiminde annenin rolü çok önemlidir. Bu nedenle gelişmiş pek çok ülkede yaygın kanı, zorunluluk olmadıkça üç yaş öncesinde eğitimin aile içinde, aile ortamında, tercihen anne tarafından birebir ilişki içinde verilmesi şeklindedir. Günün önemli bir bölümünü çocukla geçiren bu yetişkinin çocuğun hangi yaşta neler yapabileceğini bilmesi, ayrıca bu genel gelişimin

[25] Ayla Oktay, "Okul Öncesi Eğitim ve Temel İlkeleri", Okul Öncesi Eğitimde Temel Konular, (40-48), İstanbul 1999.
[26] Bilgin ve Selçuk, Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, s. 55.
[27] Alfred Adler, Eğitimi Zor Çocukların Psikolojisi, Yadigar Türkeli (Çev.), Kariyer Yayınları, İstanbul 2000, s. 10.

davranışsal özellikleri içinde ilgilendiği çocuğun özelliklerini yerleştirerek gelişmeyi desteklemesi son derece önemlidir.[28]

Okul öncesi eğitim çocuk için aileden sonra ilk sosyalleştiği ortamdır. Bu nedenle bu ortamlar çocuğun sağlıklı gelişimi için gerekli olan fiziki ve sosyal çevreyi sağlar. Burada çocuklar akran gurupları içinde kendini tanımasını, kendini kabul ettirecek güç ve becerileri geliştirmesini, birlikte yaşama kurallarını öğrenirler. Grup çocuğun yaşantısını doldurur, doyumunu sağlar. Bu durumlar çocuğun bedenini kullanma, oyun oynama, merakını giderme, hayalini açığa vurma ve bağımsızlığını kazanma gibi temel gereksinimlerini de karşılar. Okul öncesi eğitime devam eden çocukların zihin, psiko-motor ve sosyal yönden daha gelişmiş oldukları, öğrenim hayatında daha başarılı ve faal oldukları tespit edilmiştir[29]

Her çocuğun temel eğitim kapsamında okul öncesi eğitime ihtiyacı vardır. Sağlıklı bir gelişim için 4-6 yaş arası çocukların okul öncesi eğitim kurumlarında eğitimi gereklidir. Ülkemizde resmi kurumlara bağlı olarak eğitim veren, okul öncesi eğitim kurumları dışında vakıflar, dernekler STK vb. oluşumlar tarafından açılan, özel okul öncesi eğitim kurumlarında genellikle resmî okul öncesi kurumların hassasiyetleri değil, anne baba memnuniyeti eksenli, yoğun ve zamansız bilgilerin yüklendiği, uygulamaların topluma yansıyan yönlerinde görülebilmektedir. Oysa okul öncesi dönemde çocukların bilgiye değil, doğru davranışa ihtiyacı vardır.[30]

Türkiye'de okul öncesi eğitimin amaçları Milli Eğitim Bakanlığı'nın genel amaçlarına uygun olarak şu şekilde hazırlanmıştır. Bu amaçlar:[31]

a) Çocukların bedensel, psikomotor, zihinsel, dil, sosyal ve duygusal yönden gelişmelerini sağlamak.

b) Her fırsattan faydalanarak çocukların milli, manevi, ahlâkî, kültürel ve insani değerleri benimsemelerine ve davranış haline dönüştürmelerine yardımcı olmak.

c) Atatürk, millet, vatan ve bayrak sevgisini kazandırmak.

[28] Oktay, "Okul Öncesi Eğitim ve Temel İlkeleri", s. 45.
[29] Cihandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 91.
[30] Mustafa Çoban, Okul Öncesi (3-6 yaş) Din ve Ahlâk Eğitimi, Hüner Yayınevi, Konya Ekim 2016, s. 29.
[31] Cihandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 122.

d) Çocukların sorumluluk alabilmelerini, dürüst, saygılı, kibar ve tertipli olabilmelerini sağlamak.

e) Çocuğun benlik duygusunun farkına varmasına, kendini ifade etmesine, bağımsızlığını kazanması ve öz denetimini sağlamasına imkân sunmak.

Okul öncesi eğitim kurumlarının belli başlı temel eğitim ilkeleri mevcuttur. Bunları ise şu şekilde sıralayabiliriz:[32]

a) Her çocuk bir bireydir. Bunun için de eğitim çocuğun ihtiyaçlarını karşılamalı, ondaki farklılıklara saygı duyan bir rehberlik şeklinde dizayn edilmelidir.

b) Okul öncesi dönem, çocuğun yaşantısının ilk basamaklarını oluşturur. Bu dönemde çocuğa sunulacak aktivitelerin çeşitliği ve kalitesi ebeveynin ve öğretmenlerin ona sunacağı olanaklara bağlıdır.

c) Çocukların gelişimi ile ilgili olarak bazı kritik evreler söz konusudur. Bu kritik evreler çocuğun gelişime açık olduğu dönemlerdir. Çocuk öğrenmesi gerekenleri zamanında ve uygun koşullarda öğrenmelidir.

d) Eğitim çocuğun ihtiyaçlarına göre planlanmalıdır. Okul öncesi eğitimde çocuğa yetişkinler kendi istediklerini değil çocuğun ihtiyaç duyduğu bilgileri öğretmelidir.

e) Gelişimin tüm kademeleri birbirleri ile ilişkilidir. Bu nedenle eğitim çocuk gelişiminin bütünlüğünü gözetmelidir. Okul öncesi eğitimde çocuğun hareket-zeka ve duygusal-sosyal gelişim yönleri birbirinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir.

f) Bu dönemde çocuğun aktif katılımı ve ilgisi önemlidir. Okul öncesi dönemdeki çocuk çevresindeki her şeye ilgili aktif bir bilim insanı gibidir. Bu dönemde ona her şeyi sözlü olarak anlatmak yerine onu olayların içine aktif olarak katılmasını sağlamak gerekir.

g) Her yeni öğrenme kendisinden önceki öğrenmeler üzerine inşa edilmelidir. İster çocuk ister yetişkin olsun insan yeni öğrendiklerini önceki öğrenmeleriyle ilişkilendirme ve birleştirme eğilimindedir. Çocuğun önceki bildiklerinden yola çıkarak verilen yeni bilgileri öğrenmek ve anlam ilişkisi kurmaktadır.

h) Erken çocukluk döneminde eğitim çocuğun kendini kontrol etme ve kendi disiplinini sağlama becerisini kazandıracak bir ortamda gerçekleşmelidir. Sürekli dıştan kontrol edilmek yerine çocuğun erkenden kendi sorumluluklarının farkına

[32] Oktay, "Okul Öncesi Eğitim ve Temel İlkeleri", s. 47.

vararak, kendi kendini kontrol edebilecek şekilde yetiştirilmesi okul öncesi dönemde başlatılmalıdır.

i) Okul öncesi dönemde oyun eğitim için bir araçtır. Aynı zamanda oyun çocuk için bir ihtiyaçtır. Bunun için iyi düzenlenmiş bir oyun ortamı gereklidir. Oyun çocuğun eğlendiği ve pek çok bilgi ve beceri kazandığı bir faaliyettir. Oyun ortamında çocuk kendini ifade etme ve başkalarını tanıma fırsatı bulur.

j) Okul öncesi dönemde çocuğun akranları ile ve yetişkinlerle kurduğu sağlıklı ilişkiler çocuğun gelişiminde oldukça etkilidir. Özellikle okul öncesi eğitim aile işbirliğine önem verdiği sürece verimli olabilir.

k) Çocuk; okul öncesi dönemde duygularını şiddete dayalı olarak değil olumlu bir şekilde ifade edecek pek çok yolla tanışmalıdır. Bu dönemde çocuk yetişkinin olgun tutumlarına ve yol göstericiliğine ihtiyaç duyar. Bu nedenle sosyal ve sanatsal faaliyetler gibi çocuğun kendini iyi ifade edebileceği aktivitelere önem verilmelidir.

l) Çocuğun eğitimi kalıtım, çevre ve bilginin etkileşimidir. Çocuğun gelişim hızına uygun olan birbiriyle uyumlu ve birbirini destekleyen ortamlarda gerçekleştirdiği öğrenmeler, onun potansiyelini en üst sınırlara çıkarabilmesinin temel koşullarıdır.

1.3. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ ETKİLEYEN TEMEL GÖRÜŞLER

İslamî eğitim açısından okul öncesi eğitime önemli katkılar sunan Farabi (870-950), İbni Miskeveyh (?-1030), İbni Sina (980-1036), Gazali (1058-1111) ve İbni Haldun (1332-1406) gibi Müslüman düşünürlerin eserlerinde erken yaşlardan itibaren çocuğun eğitimi ile ilgili birçok bilgi bulunmaktadır. Batı da ise Pestalozzi, Fröebel ve Montessori gibi düşünürler okul öncesi eğitimin temellerinin oluşturulmasına önemli katkı sunmuşlardır.

Farabi (870-950) çocuğun eğitimi ile ilgili en önemli unsurlardan birinin çocuğa davranış kazandırmak yani davranış eğitimi olduğuna dikkat çeker. Davranış eğitiminin ilk uygulamalarının gerçekleştiği okul öncesi dönemde çocukta merak ve heyecan duygusu uyandırmak yüksek motivasyon sağlar. Çocuğun merak ettiği ve

heyecan duyduğu bilgi çocuğun ilgi ve yeteneklerinin açığa çıkmasına yardımcı olur. Böylelikle ileriki yaşlarında seçeceği mesleğin temelleri atılmış olur.[33]

Çocuğun gelişimi ile ilgili olarak İbni Miskeveyh (?-1030) ilk duygunun beslenmeye duyulan istek olduğunu belirtir. Ona göre çocuğun çevresinde gördüğü eşyalara dokunarak hayal gücü gelişir. Hayal gücü sayesinde zihninde bir takım imgeler oluşur. Bu imgelerle çevreyi anlamlandırmaya başlar. Zihinsel gelişimi bu yolla gelişen çocuğun daha sonra öfke gücü ortaya çıkar. Öfkesini, kendisini engelleyen durumlara karşı kullanır. Zamanla insan davranışlarını ayırt eden akli olgunluğa ulaşır. Çocuk eğitimi ile ilgili olarak Miskeveyh; çocuğun ilk gelişimi döneminde davranışlarının ilkel olduğundan bahseder. Yalan söyleyebilir, görmediği ve duymadığı şeyleri anlatabilir, kıskançlık edebilir, hırsızlığa kalkışabilir, uydurma şeyler söyleyebilir, gevezelik ve lüzumsuzluk edebilir, kendisine ve çevresine zarar verebilir. Bunlardan dolayı çocuk asla utandırılmamalı, doğru bir şekilde yönlendirilmelidir.[34]

İbni Sina (980-1036) çocuk kavramları özümsediğinde ve olayları algılamaya başladığında yani 5-6 yaşlarına geldiğinde Kur'an eğitimine başlanması gerektiğinden bahseder. Bu dönemde yazı yazma becerisi geliştirilmeli ve çocuğa dinîn temel esasları anlatılmalıdır.[35]

Gazali (1058-1111) çocuğun ilk dinî, ahlâkî bilgi ve tutumları ailesinden öğrendiğine dikkat çeker. Aile; çocuğun maddi ihtiyaçlarından çok manevi ihtiyaçlarının karşılandığı yerdir. Manevi ihtiyaçların temelinde sevgi, disiplin ve özgürlük gibi unsurlar vardır. Bu üç ihtiyaç birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Sevgi ihtiyacı bebeklikte yoğun şekilde hissedilir. İleriki yaşlarda sevgi ile birlikte disiplin ve özgürlük dengesi sağlanmalıdır.[36]

---

[33] Cemil Oruç, Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi, Dem Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 27.

[34] İbni Miskeveyh, Ahlakı Olgunlaştırma, A. Şener, C. Tunç, İ Kayaoğlu (Çev.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 528, Tercüme eserler dizisi: 25, Ankara 1983, s. 57.

[35] Oruç, Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi, s. 31.

[36] Adem Yıldız, **"İmam Gazâlî'ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2007, s. 153.

İbni Haldun (1332-1406) çocuk eğitimi ile ilgili olarak belli başlı ilkelerden bahseder. Bu ilkeler: Küçük çocukların eğitiminde sert davranmak doğru değildir. Verilen ağır cezalar çocuğun başkalarına kötü davranmasına sebebiyet verir. Çocuklara sert davranmak ve baskı altında tutmak, çocuğun ruhunun gelişmesine ve kabiliyetlerini ortaya çıkarmasına engel olur. İbni Haldun'un eğitim ilkelerinden biri de iki bilgi aynı anda öğretilmemelidir. Çocuğa önce dil ve aritmetik öğretilmeli daha sonra din eğitimi verilmelidir. Din eğitiminin sonraya bırakılmasının sebebi başlangıç ilimlerin öğrenmesinden sonra Kur'an'ın öğrenilmesinin kolaylaşacağıdır. Çocuk eğitiminde uyulması gereken bir diğer ilke ise somutluk ilkesidir. Yani görmeye, göstermeye, yapmaya ve yaptırmaya dayanan öğretme ve belletme şeklinde gerçekleştirilir. Bu yöntem ezberletme ve tekrardan çok daha kalıcıdır.[37]

İslam eğitimi açısından çocuk eğitimine önemli katkılar sunan düşünürlerin görüşlerinden sonra Batı kaynaklı düşünürlerin çocuk eğitimine yönelik görüşleri ele alınacak olursa bu eğitimcilerden biri Johann Heinrick Pestalozzidir. (1746- 1827) Pestalozzi kırsal bölgelerde yaşayan yoksul çocuklara doğrudan deneyime dayalı okullar açmıştır. Eğitimde öğrenme ve yetenek gelişiminin bir birinden ayrılmaması gerektiğini yani yaparak öğrenme anlayışını savunmuştur.[38]

Okul öncesi eğitimle ilgili ilk kurumsal çalışmalar yapan Friedrich Fröebel (1782- 1852) "kindergarten" adıyla anaokulunu açmıştır.[39] XIX. yüzyıl başlarında açılmaya başlayan okul öncesi eğitim kurumları aslında, iş hayatında olan annelerin çocukları ya da ailesi olmayan kimsesiz çocuklar için planlanmıştır. Almanya'dan sonra 1844 yılında Paris'te sadece çalışan annelerin bebekleri için "kreş" açılmıştır.[40]

Fröebel çocuğun gelişiminde dilin ve oyunun önemine vurgu yapmış, ona göre iş ve oyun bir bütündür. Oyuncaklar çocuğun eğitilmesi için birer araçtır. Çocuk eğitiminde sezgi ve buldurucu yöntemi, bilinenden bilinmeyene gitmeyi öğretir.[41]

Çocuğun doğumdan okul çağına kadarki süreci ile ilgili yöntem geliştirenlerden biri de Maria Montesorridir. (1870- 1952) Öncelikle zihinsel engelli

---

[37] Mahmut Tezcan, "İbni Haldun'un Eğitime İlişkin Görüşleri", **Dergipark**, 2019, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/803490, (09.09.2019), s. 210.
[38] Cihandide, Okul Öncesi Dönem Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 94.
[39] Mustafa Çoban, Okul Öncesi (3-6 Yaş) Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 102.
[40] Chandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 96.
[41] Ayla Oktay ve Diğerleri, Ne Yapıyorum? Neden yapıyorum? Nasıl Yapmalıyım? Ya-Pa Yayınları, İstanbul 1980, s. 56.

çocuklara uyguladığı yöntemlerden elde ettiği başarıya dayanarak bu yöntemlerin normal çocukların gelişiminde de uygulandığı takdirde istenilen sonuca ulaşılacağını savunmuştur.[42]

Montesorri eğitiminde eğitim ortamı korku ve başarı baskısı olmadan, tek kalıba sokan grup zorlaması uygulanmadan, özellikle her çocuğun bireysel gelişimine uygun biçimde hazırlanmalıdır.[43] Bu ortamda yetişkin müdahalesi en aza indirilmeli, "tek başıma yapabilmem için yardım et" felsefesi benimsenmelidir.[44]

Klasik eğitimde öğretmen aktif rol alırken, Montessori eğitiminde öğretmen pasif rehber konumundadır. Klasik eğitimde çocuğun davranışları sonucunda ödül ve ceza ile dışsal güdülenme sağlanırken, Montessori eğitiminde çocuğun davranışları sonucu ödül ve ceza olmadan içsel güdülenme vardır.[45]

1.4. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN TARİHÇESİ

İslam'ın ilk dönemlerinde çocuk eğitimi küttaplarda verilirdi. Sahih-i Buhari'de bulunan bir rivayette Ümmü Seleme mektep muallliminden kendisine yün ditmek için yardımcı olacak hür olmayan çocuklar göndermesini istemiştir.[46] Bu rivayetten anlaşıldığı kadarıyla çocukların okutulduğu bir mektepten söz edilebilir. Aynı zamanda hür ve köle çocukların aynı mektepte eğitim gördükleri sonucu çıkarılabilir.

İslam'ın ilk yıllarında yetişkinlerin eğitimi çocukların eğitiminden daha önemli konumdadır. Çünkü yetişkinlerin çoğunun okuma yazması yoktu ve yeni kurulan İslam devletinde okuma yazma bilen yetişkinlere ihtiyaç vardı.[47]

Raşit halifeler döneminde eğitim faaliyetleri artarak devam etmiştir. Bu dönemlerde çocuk eğitimi camilerde verilmeye devam etmiştir. Hz. Ebubekir döneminde siyasi hareketlerden dolayı eğitim faaliyetlerine gereken önem

---

[42] Cihandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 97.
[43] Emel Çakıroğlu Wilbrandt, Maria Montessori Yöntemiyle Çocuk Eğitimi Sanatı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2015, s. 129.
[44] Fatma Gümüş Tekin, Montessori ile Fikirden Fiile, Simtel Ofset Matbaacılık, Nevşehir 2017, s. 12.
[45] Gümüş Tekin, Montessori ile Fikirden Fiile, s. 18.
[46] Sahih Buharî, Diyat, 26. Bab, s. 6775, **"Elif Akbaş, Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri",** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sivas 2018, s. 11.
[47] İbn Haldun, Mukaddime, Zakir Kadiri Ugan (Çev.), İstanbul 1970, s. 413, Elif Akbaş (Aktaran), Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, s. 12.

verilememiştir. Hz. Ömer Hz. Peygamber'in "Çocuklarınıza yüzmeyi, ata binmeyi öğretiniz. Onlara darb-ı meselleri ve güzel şiirleri rivayet ediniz." hadisini örnek alarak çocuk eğitimi ile ilgili ilk programı kaleme almış ve bunu diğer Müslüman coğrafyalara da göndermiştir. Aynı zamanda Hz. Ömer Kur'an-ı Kerim, Arap dili grameri ve edebiyatı konularına büyük önem vermiştir. Hz. Osman döneminde başlayıp Hz Ali döneminde devam eden siyasi karışıklıklar dolayısıyla sosyal ve kültürel gelişmelerden söz etmek mümkün olmamıştır. Bu dönemle ilgili tarihî kaynaklarda daha çok siyasi ve askerî konular üzerinde durulmaktadır.[48]

Osmanlı Devletinde eğitim yaş dönemlerine göre kademelere ayrılırdı. Bu dönemde okul öncesi eğitim sıbyan mekteplerinde yapılırdı. Osmanlıda üç yaşını tamamlamış erkek çocuklara "sabi" denirdi. Sıbyan bu kelimenin çoğuludur. Sıbyan mektepleri Klasik İslam mekteplerinden "Küttab"ın devamı niteliğindedir.[49]

Sıbyan mektepleri genellikle camilerin yanında devlet adamları veya varlıklı aileler tarafından yaptırılırdı. Sıbyan mekteplerinin yapımında resmî kurumların herhangi bir desteği bulunmamaktaydı. Mekteplerin idaresinden vakıflar sorumluydu. Bu mekteplerde eğitim isteğe bağlıydı. Yılın herhangi bir zamanında dört yaşını doldurmuş kız veya erkek çocuklar bu mekteplere kayıt yaptırabilmekteydi.[50] Osmanlı'da kurumsal okul öncesi eğitim ilk olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde vakıflara bağlı olarak kurulan "sıbyan mektepleri" ile başlamıştır. Sıbyan mekteplerinde eğitimin temeli Kur'an okuma ve dua okumaya dayanırdı.[51]

Sıbyan mektepleri cinsiyet ayrımı yapılmaksızın yani "karma" olarak eğitim yapardı. Öğretim katı, yıllık sınıflar sistemine göre değil, "başarı seviyesine" göre yapılırdı. Eğitimde disiplin temel bir ilke idi. Halk arasında bunlara mahalle mektebi denirdi. Bu okullarda çocuklara Kur'an-ı Kerim'in okutulması öğretilir, temel bilgiler

---

[48] Mevlana Şiblî, Asr-ı Saadet, Ömer Rıza Doğrul (Çev.), İstanbul 1974, C. 4, s. 406, Elif Akbaş, "Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri", s. 12.

[49] Çoban, Okul Öncesi (3-6 Yaş) Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 47.

[50] Muhammet Ali Yazıbaşı, **II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştiye Mekteplerinde Ahlâk Eğitimi ve Öğretimi (1908-1918)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2014, s. 58.

[51] Meral Taner Derman ve Handan Asude Başal**,** "Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretimde Niceliksel ve Niteliksel Gelişmeler", 2019, www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/taner_meral_handanbasal.pdf, (14.03.2019), s. 12.

ve namaz gibi uygulamalı dersler ve namazda okunacak ayet ve dualarda öğretilirdi. Ailesinin onayı olduğu takdirde çocuğa hafızlık da çalıştırıldı.[52]

Osmanlı Devleti'nde Sıbyan mekteplerinde okula başlama çeşitli törenlerle olur, özellikle de başkentte bu törenler uygulanırdı. 'Âmin alayı' denilen bu törenler genel hatlarıyla şu şekildedir:

"Âdete uygun olarak okula başlayan çocuğun ailesi, bir gün önceden mektebin hocasına haber gönderirdi. Hoca da merasim günü çocukları sıraya dizer; öndekiler yüksek sesle ve koro halinde ilahiler okuyarak, aradakiler de beyit aralarında 'âmin' diyerek bağırarak neşe içerisinde çocuğun evine gelirlerdi. Çocuğun ailesi tanınmış ise komşu okulların hocaları ve öğrencileri de törene davet edilirlerdi. İstanbul'da oturan ailelerin okula başlayacak çocuğu, törenden önce Eyüp Sultan'a götürülerek birlikte dua etmeleri adetti. Mektepten hareket eden âmin alayı eve doğru yaklaşırken, çocuk kapıda bekletilir, âmin alayı eve gelince hoca dua eder, arkasından herkes 'âmin' derdi. Daha sonra çocuk, önceden süslenmiş bir arabaya veya "midilli" adı verilen ata bindirilir ve ilahiler söylenerek çıkılırdı. Kafilenin önünde iki kişi, atlastan yastık üzerinde cüz kesesi ile elifbayı, arkasındaki, çocuğun mektepte oturacağı minderle, okurken cüzünü üzerine koyacağı rahleyi taşır; onun arkasında çocuğun oturduğu araba ya da midilli, sonra ikişerli sıra halinde mektebin hocası, ilahiciler ve âminciler yürürlerdi. Çocuğun ailesi, davetliler ve halk kafilenin arkasında giderlerdi. Şehrin sokaklarında bu şekilde bir müddet dolaşılarak çocuk mektebe getirilirdi. Yine davetlilerin ellerinden öper; talebelerden birisi aşır okur ve hocanın yaptığı dua ile tören biterdi."[53]

Sıbyan mekteplerinde hocalık yapanlar diğer ortaöğretim ve yükseköğretim programlarından farklı bir şekilde yetiştirilmekteydi. Sıbyan mekteplerinin hocalarının diğer programlardan farklı olarak fıkıh dersi alma zorunluluğu yoktur. Ayrıca diğer programlardan farklı olarak 'adab-ı mubahase ve usul-i tedris' isimli bir dersi

[52] Cihandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 106.
[53] Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul 1977, I, 91, Mustafa Öcal (Aktaran), "Amin Alayı" TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1999, C. III, s. 63.

görmeleri zorunluydu. Bu ders münazara ve öğretim yöntemlerini konu alan bir derstir. Bu ders o dönemin tarihi açısından önemli bir yeniliktir.[54]

Disiplinin esas olduğu sıbyan mekteplerinde geleneksel eğitim öğretim yapılır, temel öğrenme metodu olarak ezber kullanılırdı. Sıbyan mektepleri çoğunlukla caminin de içinde yer aldığı bir vakfın parçasıydı. Cumhuriyet dönemime kadar varlığı devam eden sıbyan mektepleri, XIX. yüzyılla gelindiğinde zamanın ihtiyaçlarına cevap veremediği için ıslah edilme yoluna gidildi. Günümüzde birleştirilmiş sınıflara benzeyen sıbyan mekteplerinde öğretim metodu ezbere dayalı olup, okulun amaçları arasında okuma yazma bulunmamaktaydı. Genelde şahıs veya vakıflara ait olan sıbyan mekteplerinde devlet tarafından hazırlanmış bir program da uygulanmazdı. Bu okulların genel amacı, okuma yazma öğretmek, dört aritmetik işlemi, İslam dinini, kaidelerini ve Kur'an-ı Kerim'i belletmektir.[55]

Sıbyan mekteplerinin öğrenme-öğretme süreci tamamen ezbere dayalı bir süreç değil, teorik olarak yöntem çeşitliliği olan çocukların öğrenme motivasyonunu güçlendiren, bu arada kişilik gelişimine yardımcı olan bir dizi eğitici ders dışı etkinliklerle çocuk psikolojisine uygun ve eğitimi oyuna dönüştürücü dinamik bir süreç niteliği arz etmektedir.[56]

Sıbyan mekteplerinde eğitim perşembe günü öğleye kadar devam ederdi. Ertesi gün cuma tatili olduğu için çocuklara izin verilirdi. Her gün akşama doğru dersler bitince hep bir ağızdan günahlara tövbe ve istiğfar ettirildiği gibi çeşitli dualar yapılır ve sonunda da Kur'an okunarak padişaha, hayırsever insanlara ve Allah'ın bütün kullarına dua edilirdi. Bu duadan sonra çocuklar hep birden 'amin' diyerek okuldan ayrılırlardı. Sıbyan mektepleri resmi olarak 'ibtidai' mekteplerinin açılışına kadar devam etmiştir. Bundan sonra sıbyan mektepleri yerini *Mekteb-i İptidai* diye adlandırılan ilkokullara bırakmıştır.[57]

---

[54] Oruç, Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi, s. 42.
[55] Çoban, Okul Öncesi (3-6 Yaş) Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 50.
[56] Hasan Akgündüz, **"Sıbyan Mektebi"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1986, s. 63.
[57] Oruç, Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi, s. 44.

Osmanlı dönemi Türk eğitim sisteminde 1824 yılında II. Mahmud'un fermanıyla ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Yedi yaşına girmiş çocukların sıbyan mekteplerine devam etmeleri zorunlu iken 4-5 yaşlarındaki çocuklar anne babalarının izni ile okullara kabul edilmişlerdir.[58]

1847 yılında ise ilköğretim ve öğretmenleri hakkında bir talimatname yayınlanmıştır. Bu talimatname resmi makamların eğitime geleneksel bakışının değişmeye başladığını göstermektedir. Talimatname ile "çocukların doğasından, oyun oynama, yaramazlık yapma, bunlardan zevk alma eğilimlerinden" söz edilmekte, geleneksel sıbyan mekteplerinin "dünya ve ahiret için yeterli bilgileri veremediği" söylenerek zorunlu öğretim altı yıla çıkarılmıştır.[59]

II. Meşrutiyet dönemi eğitimcilerinden Satı Bey'in verdiği bilgilere göre ilk özel ana mektepler II. Meşrutiyetten önce açılmıştır. Bu tarihten sonra İstanbul'da bazı özel ana mektepleri açılmış. Fakat resmi ana mektepleri Balkan Savaşlarından (1912-1913) sonra açılmış ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Satı Bey bu dönemdeki ana mekteplerin bazı temel sorunlarından bahseder. Ana mektepler hazırlıksız açıldığından, bu okullara henüz muallime yetiştirilmemişti. Bundan dolayı Türk okullarına Ermeni, Yahudi muallimeler getirilmiş ve okulların her işi onlara teslim edilmiştir. Okulların şarkılarını ve şiirlerini bile onlar hazırlamıştır. Bu muallimler Avrupa'da terkedilmiş, zararları anlaşılmış yöntemleri uygulamıştır. Satı Bey İstanbul Beyazıt'ta özel bir çocuk yuvası açmıştır. Daha sonra bu anaokulu İstanbul'da elit ailelerin çocuklarının gittiği bir okul oldu. Çocuklar atlar, arabalar ve uşaklarla okula getiriliyordu. Pastelozzi, Frobel, Montessori'nin düşünceleri çerçevesinde eğitim yapılıyordu. Çocuklara hediyeler veriliyor, maddi cezalar tarihe karışıyordu.[60]

6 Ekim 1913 yılında çıkarılan "Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkati (İlköğretim Geçici Kanunu)" 3, 4 ve 5. Maddeleri ile anaokulları, ilkokulların bir basamağı sayılmış ve bu okulların yurdun her yerinde açılması hükmü getirilmiştir.[61]

---

[58] Chandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 107.
[59] Yahya Akyüz, "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", **Milli Eğitim Dergisi**, 1992, https://www.academia.edu/es/, s.14.
[60] Akyüz, "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi" s. 14.
[61] Derman ve Başal, "Cumhuriyet'in İlanından Günümüze…", s. 561.

Bu kanunun üçüncü maddesine göre "ana mektepleri ve sıbyan sınıfları" ilköğretim kurumları arasında gösterilmiştir. Kanunun 4. Maddesi ana mektepleri ve sıbyan sınıflarını şöyle tanımlar: "Çocukların yaşlarına uygun olarak, faydalı oyunlar, geziler, elişleri, ilahiler, yurtseverlik şiirleri, tabiat bilgisine ilişkin konuşmalar ile onların ruhi ve bedeni gelişmelerine hizmet eden kurumlar". Kanun, ana mekteplerinin 4 yaşından 7 yaşına kadar çocuklar için kurulacağını belirtmektedir.[62]

1914 yılında Eğitim Bakanlığı bütçesi düzenlenirken, Avrupa'da faydası görülen çocukları uygulamalı olarak geliştirip okula hazırlayan ve "çocuk bahçesi" denilen mekteplerin resmi olarak açılmasına girişilmiştir. Bu çeşit okullar evlerinde ev işi ile uğraşıp çocuklarına yeteri kadar bakamayan aileler ile çocuklara daha küçük yaşta uygulamalı biçimde ilk bilgileri veremeyen ailelerin çocuklarını eğittikleri için ve küçük yaşlardan itibaren düzen ve sosyal hayata alıştırdıkları için çok gerekli ve yararlı olmuştur.[63]

1915 yılında Ana Mektepleri Nizamnamesi'nin çıkmasından sonra, özel idareler tarafından da anaokulları açılmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra ilkokulların sayısının hızla artması ve özel idare giderlerinin fazlalaşması üzerine, anaokullarının açılması ve açılanların korunmasında güçlükler belirmiştir.[64]Cumhuriyet ilanında 38 ilde 80 anaokulu olup 5880 öğrenci eğitilmekteydi.[65] Harf inkılabından sonra ilkokula önem vermek amacıyla anaokullarına ve ana sınıflarına ayrılan ödenekler ilköğretim hizmetine aktarıldığından anaokulları 1937-1938 öğretim yıllarında tamamen kapatılmıştır.[66]

Cumhuriyet döneminde eğitimle ilgili ilk çalışmalar 3 Mayıs 1920'de Muvakkat İcra Encümeninin toplantısında yapılmıştır. Maarif vekili Rıza Nur'un konuşmasında "Çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasıyla dinî milli bir hale koymak onları cidal-i hayatta muvaffak kılacak istinatgahlarını kendi nefislerinde

[62] Akyüz, "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", s. 162.
[63] Akyüz, "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi" s. 161.
[64] Bilgin ve Selçuk, Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, s. 55.
[65] Derman ve Başal, "Cumhuriyet'in İlanından Günümüze…", s. 561.
[66] Ayla Oktay, "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim", M.Ü, **Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, 1990, https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/351/1949, (10.10.2013), s. 4.

bulunduracak kudret-i teşebbüs ve itimad-ı nefis gibi seciyeler kazandırmak…"bahsi geçen konulardır.[67]

Okuma çağına girmemiş çocukların eğitimi konusu cumhuriyet döneminde ilk kez 1949'da IV. Milli Eğitim Şurası'nda "Aile eğitimi üzerinde durulması, ailede demokratik eğitimin uygulanması için çeşitli yöntemlerden faydalanılması gereği" şeklinde belirtilmiştir.[68]

1953'te yapılan V. Milli Eğitim Şurası çalışmalarında anaokulu program ve yönetmeliğiyle anaokullarına öğretmen yetiştirme kursu programı aynen kabul edilmiştir. Bu şurada geliştirilen öğretmen yetiştirme programına göre, anaokulu öğretmenlerinin en az ilkokul öğretmeni standardına sahip olmaları istenmekte, açılacak özel bir bölüm ve yaz kurslarıyla öğretmen ihtiyacının giderilmesi önerilmektedir. 4 Ocak 1954 gün ve 780 sayılı Tebliğler Dergisi'nde, anaokulları yönetmeliğinin yayımlanmasına karşın, V. Milli Eğitim Şurası kararları uygulamaya geçirilememiştir.[69]

Ülkemizde okulöncesi eğitimin eğitim sistemi içinde etkili bir şekilde gündeme getiren ve bu konuda gerekli hizmetin alt yapısının hazırlayan VII. Milli Eğitim Şurası 5- 15 Şubat 1962 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu Şura'da ilkokula başlamada uyum problemi yaşayabilecek, öğrenme güçlüğü gösteren çocuklara yönelik anasınıflarının açılması, özel eğitime muhtaç çocuklar için anaokullarının açılmasına, korunmaya muhtaç çocukların okulöncesi bakım ve eğitiminin sağlanması, sanayi bölgelerinde çalışan annelerin çocukları için anaokulları açılması konularında karar alınmıştır.[70]

Temmuz 1974'teki IX. Milli Eğitim Şurası, okulöncesi eğitimin amaç ve görevlerini yeniden belirleyerek, bu eğitimi Milli Eğitimin genel amaçlarına, temel ilkelerine uygun olarak;

---

[67] Çoban, Okul Öncesi (3-6 yaş) Din ve Ahlâk Eğitimi, s. 55.
[68] Oktay, "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim", s. 4.
[69] Cihandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, s.117.
[70] Meryem Çelik ve Kerim Gündoğdu, "Türkiye'de Okulöncesi Eğitimin Tarihsel Gelişimi", Atatürk Üniversitesi, **KKEFD**, 2007, https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/2777/37238, (04.12.2010), s. 179.

a) Çocukların beden, zihin ve duygu gelişimi ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak,

b) Onları ilköğretime hazırlamak,

c) Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak,

d) Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak, şeklinde belirtilmiştir.

X. Milli Eğitim Şurası Haziran 1981'de gerçekleşmiştir. Bu Şura'da okulöncesi eğitimin normal eğitim sisteminin bir uzantısı konumuna getirilmesi amaçlanmıştır. Temmuz 1988'de XII. Milli Eğitim Şurasında ise okul öncesi öğretmenliği ve okulöncesi programı konuşulmuştur. Okul öncesi öğretmenlerinin iki yıllık bir yükseköğretimden geçmeleri kararlaştırılmıştır. Okul öncesi eğitimin ülkemizin kültürüne ve değerlerine uygun şekilde geliştirilmesi öngörülmüştür.[71]

1993 yılında yapılan XIV. Milli Eğitim Şurası'nın iki maddesinden biri okulöncesi eğitimdir. Bu Şura'da okulöncesi eğitimin tanımı yapılmış, işyerlerinde kreşler açılması önerilmiş, belediye, vakıflar, dinî kuruluşlar ve diğer özel teşebbüslerin okulöncesi eğitim kurumları açması teşvik edilmiş, ülkede 'ana ve baba okulu' uygulamalarının yaygınlaştırılması, okulöncesi alanlarda yapılan yatırımlara teşvik verilmesi, 'okulöncesi eğitim fonu' nun kurulması gibi tavsiyeler yer almıştır.[72] 2006'da yürürlüğe giren "36- 72 Aylık çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı" uygulamalarının temel özellikleri şöyledir:

a) Çocuk merkezlidir, esnektir, sarmaldır, eklektiktir, dengelidir.

b) Oyun merkezlidir, keşfederek öğrenme önceliklidir.

c) Yaratıcılığın geliştirilmesi ön plandadır, günlük yaşam deneyimlerinin ve yakın çevre olanaklarının eğitim amaçlı kullanılmasını teşvik eder.

d) Temalar/ konular amaç değil araçtır, öğrenme merkezleri önemlidir.

e) Kültürel ve evrensel değerleri dikkate alır.

f) Aile eğitimi ve katılımı önemlidir.

g) Değerlendirme süreci çok yönlüdür.

---

[71] Çelik ve Gündoğdu, "Türkiye'de Okulöncesi…", s. 181.
[72] Oruç, Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi, s. 48.

h) Özel gereksinimli çocuklar için uyarlamalara yer vermektedir.

i) Rehberlik hizmetlerine önem vermektedir.

2012 yılında yapılan düzenlemeye göre 60-66 ay arasındaki çocukların velisinin yazılı isteği gelişim yönünden hazır olduğu anlaşılanların ilkokula devamları sağlanacak, velisi istemeyen öğrenciler okul öncesi eğitime yönlendirilecektir. Okul öncesi eğitim için 30 Eylül 2012 tarihi itibariyle 37-66 ay arasındaki çocukların anaokulunda veya uygulama sınıflarında, 48-66 ay arasındaki çocukların ise ana sınıflarında eğitim almaları sağlanacaktır.[73]

26 Temmuz 2014 tarih ve 29072 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde tanımlar yapılmış ve yaş aralıkları tekrar düzenlenmiştir. Bu yönetmeliğe göre anaokulu 36-66 aylık çocukların eğitimi amacıyla açılan okulu, ana sınıfı ise 48-66 aylık çocukların eğitimi amacıyla örgün ve yaygın eğitim kurumları bünyesinde açılan sınıfı ifade etmektedir.[74]

Okul öncesi eğitim kurumları bağlı oldukları resmi birimler açısından şöyle sıralanabilir[75]:

a) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı olanlar,

b) Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olanlar,

c) Vakıf, dernek ve kooperatiflere bağlı olanlar,

d) Üniversitelere bağlı olanlar.

[73] Milli Eğitim Bakanlığı 09.05.2012 tarih ve 2012/20 sayılı genelge. https://www.maarifmevzuati.com/2012-2/

[74] MEB, Resmi Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140726-4.htm, 26.07.2014, S.29072.

[75] MEB, Resmi Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140726-4.htm, 26.07.2014, S. 29072.

II. BÖLÜM

4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

2.1. BEDENSEL VE PSİKOMOTOR GELİŞİM (0- 6 YAŞ)

Bedensel gelişim "büyüme" kavramı ile de ifade edilir. Büyüme, vücudun boy, kilo, hacim olarak artmasına denir. Büyüme kavramı organizmadaki niceliksel farklılaşmalarla yani fiziksel özellikleriyle ilgilidir ve gelişimin ölçülebilir yönüdür.[76]

Yeni doğan bebeğin beden gelişimi baştan ayaklara doğru bir dizi gelişim aşamalarından oluşur. Başını tutmak, oturma pozisyonu ve ayakta durmak gibi. Yürümeyi başaran bebek hareket sayesinde tecrübesini arttırmak için mücadele etmeye başlar.[77]

Yeni doğan bebeğin 1. aydan 2 yaşına kadar hareket gelişimi şöyle özetlenmiştir.[78]

"1.5 Ay: Karın üstü yatarken kafasını kaldırır. Refleks beden hareketleri istemli değil. Refleks olarak avucuna uzatılan parmağı kavrar. Yavaş hareket eden nesneyi kısaca izler.

2. Ay: Sırt üstü yatarken kollarını kaldırır. Sesler çıkarır, tanıdık yüzlere gülümser. Göz bebekleri ışığa duyarlıdır. Görsel uyarıcılar içinde en çok insan yüzüne, yüz içinde de göze bakar. Bakışlarını odaklamayı öğrenir.

3. Ay: Refleksler azalır istemli kontrol gelişir. Nesnelere vurmaya başlar. Destekle oturur. Ellerini izlemeye başlar. Oyuncağını tutar ama el-göz eşgüdümünü henüz sağlayamaz. Yaklaşan birinin sesini ayak seslerini duyduğunda heyecanlanır.

---

[76] Şerife Işık, Eğitim Psikolojisi, Pegem Akademi, 5. Baskı, Ankara 2017, s. 29.

[77] Charlotte Poussıon, Bana Kendi Kendime Yetmeyi Öğret, Burak Şaman (Çev.), Kaknüs Eğitim Kitaplığı, İstanbul, 2015 s. 42.

[78] Atalay Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı**,** Çocuğun Kişilik Gelişimi Eğitimi ve Ruhsal Sorunları, 38. Basım, Özgür Yayınları, İstanbul 2018, s. 37.

4- 5.5 Ay: Sırtüstü yatarken eline verilen çıngırağı tutar ve sallar. Çarşafı ile yüzünü kapatır. Konuşulunca bir takım seslere karşılık verir. Kahkaha ile güler. Çağrılınca hızla başını çevirip bakar. Nesneye uzanır, kavrar, ağzına götürebilir.

6.5 Ay: Destekle uzun süre oturabilir. Nesneleri evirip çevirir. Sırtüstü yatarken, başına konan örtüyü çekip alır. Sırtüstü konumda ayaklarına bakmak için başını yastıktan kaldırır. Elindeki kaşıkla masaya vurur. Yabancıları tanıdıklarından ayırır. Görsel merakları artar. Annesinin sesini tanır ve seslendiğinde ona dön er. Hangi sesin hangi yüze ait olduğunu bulabilir.

7. Ay: Emekler. Bir süre desteksiz oturabilir. İki eliyle bir nesneyi tutabilir. Oyuncağı bir elinden öteki eline geçirebilir. Aynaya elini uzatıp görüntüsünü tutmak ister. Koyu bir mamayı kaşıkla yiyebilir.

8. Ay: Mobilyaya tutunup ayağa kalkabilir. Kollarından tutulunca doğrulup oturabilir. Yüzükoyun yatarken karnı üstüne dönebilir. Eşyaları masadan yere atarak onlarla oynayabilir. Ellerinde tuttuğu oyuncaklardan birini bırakıp başka bir oyuncağı alabilir.

9- 9.5 Ay: Destekle ayakta durabilir. Mobilyaya tutunarak yürüyebilir. Parmak ucuyla tutmaya başlar. El çırpma oyunu oynar kendi kendine oturur. İnsanlara, nesnelere ve çevresinde olup bitenlere görsel açıdan büyük bir ilgi duyar. Günlük seslere özellikle insan sesine büyük bir istekle ilgi gösterir.

10. Ay: Nesneleri bilerek salıvermeye başlar. Bir eli diğerine yeğlemeye başlar. Yardımsız ayağa kalkar. Örtü altına saklanan oyuncağını bulur. Bardak veya kaptan su içebilir. İşittiği sözleri yinelemeye çalışır.

11. Ay: Yardımsız ayağa kalkar, yürür, çömelir ve eğilir. Kalemi tutar. Bir kaptan ufak nesneyi (örneğin üzüm) çıkarabilir. Bir oyuncağı amaçlı olarak atabilir. Karalama taklidi yapar.

12. Ay: Bu dönemde çocuk büyük bir gelişim gösterir. Daha çok hareket eder hale gelir ve anlama, kavrama, iletişim becerilerinde büyük ilerleme görülür. Elinden tutulunca yürüyebilir. Ayakta iken yerdeki bir oyuncağı eğilip alabilir. İlk öğrendiği

iki sözcükten başka, bir iki söz daha söyleyebilir. Sevgi gösterir. Çevreyi güldüren davranışlarını tekrarlar.

13-14. Ay: Topu yetişkine yuvarlar. Çekmeceye ufak nesneleri koyar, boşaltır, yineler. 2-3 küp kule inşaat eder. Basamaklara tırmanır.

16. Ay: 3-4 küple kule inşa eder. Bir şeyler karalar. Kitabın sayfalarını ikişer üçer çevirir.

18. Ay: çocuğun kavrama düzeyinde gözle görülür bir gelişme olur. Gördüğü sayfalardaki kavramların büyük bölümünü tanır ve isimlerini söyler. Basit isteklerin üstesinden gelebilir ve karmaşık olanları anlamaya başlar. Ayakları hafifçe ayrık olarak güvenli bir şekilde yürür. Sade, anlaşılır ve resimli kitaplar ilgilerini çeker çoğu belirgin göze çarpıcı renkteki çizimleri ayırt edip parmağıyla gösterir. Doğrudan doğruya kendisiyle konuşularak iletişim kurulmasına ilgi gösterir. Çocuk şarkılarından hoşlanır ve onlara eşlik etmeye çalışır. Kaşık tutar ve yemeği dökmeden ağzına götürür.

2. Yaş: yürümeye, konuşmaya ve kendi benliğini fark etmeye başlar. Çocuk edilgen bir eleman olmaktan çıkıp ilişkiler kuran etkin bir üye olmaya başlar. ‘Niçin’ ve ‘nasıl’ sorularının ısrarla sorulduğu ve dört yaşına kadar devam edecek olan ‘sorgu çağı’ bu dönemde başlar. Dairesel ve benzeri şekiller çizer. Dört yaşına kadar süren karalama dönemi başlar. Kendisine gösterilen fotoğrafları ayırt eder. Yeni öğrendiği elli veya daha fazla kelimeyi kullanır ve pek çoğunu anlar. Kendisiyle iletişim kurulduğunda büyük ilgi gösterir. Basit cümleler kurar.

3. Yaş: Küplerle bazı anlamlı şekiller oluşturabilir. Ayakkabısını giyebilir, düğmesini ilikleyip çözebilir. Bir çembere bakarak aynısını çizebilir. Soyadını söyler. Kız veya erkek olduğunu söyler. İstenilen üç sayıyı tekrar edebilir. “Benim bir bebeğim var” gibi birkaç kelimelik cümleleri tekrar edebilir.

4. Yaş: Bir karenin aynısını kalemle çizebilir, bir kâğıdı rahatlıkla katlayabilir, söylenen sayıyı yineleyebilir, dört nesneyi veya parmağı sayabilir, üç parçalı bir bultak bulmacasını yapabilir, uzunca bir cümleyi tekrar edebilir.

5. Yaş: Bir üçgen çizebilir. Çöp adam çizebilir. Kaç yaşında olduğunu bilir. Gece ile gündüzü ayırt edebilir. Dört rengi yanlışsız bilir. Ayakkabısını bağlayabilir. Dört parçalı bir bul- tak bulmacasını yapar. On küple bir kule yapar.

6. Yaş: Paraları tanır. Sağ- sol elini, kulağını, gözünü gösterir. On parmağı ile ona kadar sayar. Bütün uzuvları tam bir insan resmi çizer.

Bedensel gelişme sürekli bir olaydır. İki yaşındaki çocuk, yetişkinin duyusal yeteneklerinin hemen hemen tümüne sahiptir. Bu nedenle beş yaşından sonra duyusal kabiliyetlerde bir gelişme söz konusu değil ancak beynin gelişmesi deva eder.[79]

Özellikle dört yaşındaki çocuklarda hareketlerdeki uyum rahatça gözlenebilir. Beş- altı yaşına gelen çocuklar ise mekânik açıdan etkili koordinasyon düzeyi yüksek, uyumlu ve kontrollü olma özelliği taşıyan birçok hareketi sergileyebilir. Motor gelişim yeteneklerindeki bu artış kademeli olarak gelişmektedir. Bu artışın desteklenmesinde, çocuğa sağlanacak desteğin, cesaretlendirme sürecinin ve alıştırma olanağının yaratılmasının önemi büyüktür.[80]

Okul öncesi dönemde ince motor gelişiminde dikkat çekici gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. 2-3 yaşlarındaki çocuklar kapı kolu açma, ipe boncuk dizebilme, kitabın sayfalarını çevirebilme, kağıdı ikiye katlayabilme gibi küçük kas hareketleri gerektiren becerileri rahatlıkla sergileyebilir. 3-4 yaşlarındaki çocuklar makas kullanarak kağıt kesebilme, çizgi üzerinden belirlenen alanı kesebilme, büyük parçalı yapboz yapabilme gibi becerileri sergileyebilirken; 4-5 yaşlarından itibaren fermuar kapama, düğme ilikleme, kaşık-çatal kullanarak yemek yiyebilme gibi küçük kas hareketlerini biraz zorlanma ile gerçekleştirebilir. Bu dönemin sonuna doğru 5-6 yaş aralığındaki çocuklar kalem tutma, büyük harf çizebilme, resmin sınırlarını taşırmadan boyama yapabilme, kalemtıraş kullanabilme, koşarken yerden nesne alabilme gibi davranışları gerçekleştirebilirler.[81]

[79] Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul 1997, s. 344.
[80] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 67.
[81] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 67.

2.2. BİLİŞSEL GELİŞİM

Bilişsel gelişim, anlama, kavrama, yorumlama, zihinde tutma, hatırlama, problem çözme, akıl yürütme, neden sonuç ilişkisi kurma, gibi eylemlerin nasıl bir süreç içinde geliştiğini açıklamaya çalışır. Çocuk içine doğduğu dünyayı sürekli olarak anlamaya çalışır, basitten başlayıp gittikçe karmaşıklaşan bir zihinsel düzen geliştirerek, çevresine uyum sağlar. Bebeğin çevresine uyum süreci çevresini keşfetmeyle başlar. Çevresini keşfetme çabasını doğuştan getirdiği duyuya dayalı ve harekete dayalı yetenekler sayesinde gerçekleştirir. Sonrasında dokunma, tutma ve emme gibi basit duyu ve hareketlerden yola çıkarak bilişsel bir sistem geliştirmeye başlar.[82]

Bilişsel gelişme ile ilgili ilk çalışmalar Piaget ve Vygotsky tarafından yapılmıştır. Piaget çocuğun hayatında pasif bir alıcı olmadığını gelişimi boyunca aktif bir etkiye sahip olduğunu belirtir. Çocuklar çevresiyle aktif bir ilişki içerisine girer ve yaşayarak öğrenir. Bundan dolayı çocukla iletişim halinde olan yetişkinler bilgiyi pasif aktarıcı konumda olmamalıdır. Çocuğun öğrenmelerini yapılandırmasına imkân tanıyarak çevredeki nesnelerle, olaylarla, arkadaşlarıyla ve diğer yetişkinlerle kolayca etkileşimde bulunmasına olanak sağlayarak düzenlenmelidir. Bu amaç doğrultusunda, çocukların eğitim ortamında etkin olması, öğrenme materyalleri ve olaylar üzerinde çeşitli denemeler yapmasına fırsat verilmelidir."[83]

Piaget'in bilişsel gelişim kuramıyla ilgili üç önemli kavram vardır. Bunlar; şema, fonksiyonel değişmezler (uyum sağlam ve örgütleme) ve dengelemedir. Şema bilginin yapılanmasındaki temel unsurdur. İlk şemalar duyuşsal-psikomotor özellikler taşır. Yeni doğan bebekte şemalar emme, yakalama, ısırma, yutkunma, vurma, hareket ettirme, sallama, atma gibi şemalardır. İlk zamanlarda basit refleksler şeklinde kabul edilen bu şemalar daha sonra amaçlı davranışlara dönüşebilir. Örneğin altı aylık bir bebek, elindeki çıngırakla kısa bir süre oynadıktan sonra aniden elinden atabilir. 18 aylık bir çocuk ise çıngırağı daha amaçlı ve organize bir şekilde bırakabilir. Şemalar yaşla birlikte "anne, baba, arkadaş, hayat, saygı, başarı gibi soyut şemalara dönüşürler.

[82] Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, s. 345.
[83] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 93.

Piaget'e göre şemalar ikiye ayrılır eylemsel şemalar daha çok bebeklik dönemine aitken zihinsel şemalar çocukluk dönemine aittir.[84]

Piaget'in bilişsel gelişim kuramıyla ilgili kullandığı bir kavram da özümseme, diğer adıyla uyum sağlamadır. Kişinin ilk defa karşılaştığı durum, olay ve nesneleri kendi bilincinde mevcut olan bilişsel yapı ile birleştirme işlemidir.[85] Hayvanat bahçesine giden bir çocuğun ilk kez kaplan gördüğünü düşünürsek çocuk aslan için "saçlı kedi", "büyük kedi" gibi ifadeler kullanır. Çocuk, kaplanı öncelikle zihninde var olan kedi şemasına uydurmaya çalışır. Ancak çocuk aslanın kedi olmadığını öğrenmesi, kedi şemasını değiştirip aslan şeması oluşturmasıyla özümseme yapmış olur.

Bilişsel gelişim kuramıyla ilgili kavramlardan biri de örgütleme diğer adıyla organizasyondur. Piaget insanın doğuştan örgütleme yeteneğine sahip olduğunu ifade eder. Örgütleme birbirlerinden ayrı davranış ya da düşüncelerin, bütünleştirilerek yeniden düzenlenmesidir. Yani önceki bilgilerin yeterli olmadığı anlaşılınca zihinde yeni bir kavram oluşturularak organizasyon yapılır, yeni duruma uyum sağlanır. Sonuçta zihinde yeni duruma karşılık gelen yeni bir kavram meydana gelir.[86] Piaget çocukların böyle yeni tecrübeleri dengeleme ilkesiyle sağladıklarını belirtmektedir.[87]

Piaget, bireyde bilişsel gelişimi duyusal-motor, işlem öncesi, somut işlem dönemi, soyut işlemler dönemi olmak üzere dört evreye ayırmıştır. Duyusal-motor dönemde (0-2 yaş) bebek; kendisini dış dünyadan ayırt etmeye başlar, refleksif davranışlardan amaçlı davranışlara geçmeye, nesnenin sürekliliğini kazanmaya başlar.[88] Örneğin bir bebek oyuncak sepetinden oyuncak arabasını almak istesin. Oyuncak arabaya ulaşamayınca başka bir oyuncağı kullanarak arabaya ulaşmaya çalışması, ulaşamayınca da oyuncak sepetini devirmesi, bebeğin amacına ulaşmada

[84] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 94.
[85] Hande Ömercikoğlu, "4-7 Yaş Arası Çocukların Sayı Kavramlarının Piaget'nin Birebir Eşleme Deneyleri İle İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2006, s. 32.
[86] Mahmut Zengin, Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım, Dem Yayınları, İstanbul 2011, s. 52.
[87] Mary J. Gander ve Harry W. Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur (Çev.), İmge Kitabevi, Ankara Ağustos 1993, s. 138.
[88] Muhammed Ali Yazıbaşı, Okul Öncesi Öğretmenliği ve Din Eğitimi, Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 31.

hedefli ve maksatlı davranmayı öğrenmiş olduğunu gösterir. Üstü örtülen bir oyuncağa ulaşmak için örtüyü çekip oyuncağı alması da nesne sürekliliğini kazandığını gösterir.[89]

Piaget'in 2-7 yaş arası olarak adlandırdığı işlem öncesi evrede çocuk etrafında yaşananları ve çevresinde gördüğü objeleri farklı sembollerle ifade etmeyi sınıflandırma yapmayı öğrenir, ilk dönemlerdeki egosantrik yaklaşımlarından giderek azalma görülür.[90] Piaget'e göre bu dönem sembolik dönem (2-4 yaş) ve sezgisel dönem (4-7 yaş) olmak üzere ikiye ayrılır. İşlem öncesi dönemdeki gelişim, daha sonraki bilişsel gelişmelere temel niteliği taşıdığından oldukça önemlidir. Bu evrenin başında çocuklar sınırlı kelime dağarcığına sahiptir. Varlıkları kendine özgü sembollerle ifade ederler. Geliştirdikleri kavramlar ve sembollerin anlamları kendilerine özgüdür ve çoğu zaman gerçek dışıdır. Örneğin eline aldığı bir sopayı at olarak kullanması. Bu dönemde çocuk olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkisini anlayacak bilişsel yeterliliğe de sahip değildir. Konular arasında mantıksal ilişkiler kuramaz. Bu evreye işlem öncesi denmesinin temel nedeni, çocuğun işlem yapacak zihinsel yeterliliğe ulaşmamış olmasıdır.[91]

İşlem öncesi dönemde çocuğun bazı sınırlılıkları vardır. Bunlardan en önemlisi çocuğun henüz kendi bakış açısını diğerlerinin bakış açısından ayıramadığı "benmerkezcilik"tir. Çocuk bu dönemde "sen benim gördüğümü görürsün, benim düşündüğümü düşünürsün" anlayışına sahiptir. Ancak çocuğun benmerkezci düşünce yapısından zamanla uzaklaşması hem sosyal gelişim hem de algısal yeteneklerin gelişmesi açısından önemlidir.[92] Örneğin bir yere saklanıp gözlerini kapadığında ayakları ve elleri görünse bile kendisi görmediği için diğerlerinin de kendisini görmediğini varsayar. Yine babasından telefonda çikolata isteyen bir çocuğa babası 'hangi çikolatadan istersin?' diye sorduğunda çocuk bu soru karşısında şaşırır. Çünkü

[89] Işık, Eğitim Psikolojisi, s.102.
[90] Yazıbaşı, Okul Öncesi Öğretmenliği ve Din Eğitimi, s. 30.
[91] Hasan Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi, (51-96), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015, s. 55
[92] Mustafa Köylü ve Cemil Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara Ekim 2017, s. 15.

zihninden geçirdiği fındıklı çikolatayı babasının düşünememesinden dolayı hayal kırıklığına uğrar.

Bu dönemde benmerkezciliğe bağlı olarak çocukta paralel oyun ve toplu monolog özellikleri ortaya çıkar. Paralel oyun; aynı ortamda 2-4 yaş arası bir grup çocuk oyuncaklarla baş başa bırakıldığında her birinin kendi kendine oyuncaklarla oynadığının gözlenmesidir. Toplu monolog ise, çocukların bir arada olsa da bir birlerini dinlemeden konuşmaya devam etmeleridir.[93]

İşlem öncesi dönemin sembolik evresinde çocuk canlı ve cansızı ayırt edememektedir. Piaget'e göre sembolik dönemde çocuk canlı kavramını anlamadıklarını öne sürmüştür. Çocuk zaman içerisinde hareket etmeyi canlılığın bir belirtisi olarak algılamaya başlar. Piaget'e göre bu dönemde çocuklar bitkilerin canlı olduğuna inanmaz ancak güneşin canlı olduğuna inanır. Canlı ve cansızı ayırt edememe özelliğinden kaynaklanan bu duruma canlandırmacılık denir. Bir kız çocuğunun bebeğine biberonla süt vermesi, üşümemesi için üstünü giydirmesi canlandırmacılığa örnektir.[94] Aynı zamanda çocuk bu dönemde oyuncaklarına davrandığı gibi hayvanlara da aynı davranabilir. Oyuncak tavşanını kulaklarından tuttuğu gibi gerçek tavşanları da kulaklarından tutup sürükleyebilir. Kısaca bu dönemde çocuk canlı ile cansızı ayırt edemez.

İşlem öncesi dönemin ikinci evresi olan sezgisel evrede (4-7 yaş) bazı bilişsel beceriler bulunmaktadır. Bunlardan biri sıvı miktarının korunumudur. Bu özellik çocuğun bir kabın şeklindeki değişikliğin içindeki sıvının miktarını değiştirmediğini anlamaları ile tamamlanır. Yapılan bir deneyde araştırmacı çocuğa aynı ölçülerde iki bardakta su gösterir. Çocuk bu suların miktar olarak eşit olduğunu kabul ettikten sonra araştırmacı daha ince üçüncü bir bardağa iki eşit bardaklardan birindeki suyu boşaltır. Çocuğa hangi bardaktaki suyun daha fazla olduğu sorulduğunda işlem öncesi dönemdeki çocuk ince uzun bardaktaki suyun daha fazla olduğunu söyler. Aynı zamanda bu durum çocuğun *tersine çevrilemezlik* özelliğini de göstermektedir.

[93] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 108.
[94] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 107.

Nitekim çocuk suyun ilk bardağa geri konulabileceğini, dolayısıyla ilk iki bardaktaki suların açıkça eşit olduğunu gözünde canlandıramaz.[95]

Piaget'e göre bilişsel gelişimin temelinde *olgunlaşma* vardır. Öğrencilerin bilişsel anlamda olgunlaşması, bulundukları düzey öğrenmelerini kolaylaştıracaktır. Beş yaşındaki bir çocuğun bilişsel olgunlaşması ile altı yaşındaki bir çocuğun bilişsel olgunlaşma düzeyleri birbirinden çok farklıdır. Örneğin beş yaşındaki bir çocuğun sayı veya madde korunumunu kazanması ya da odaklaşmadan uzaklaşması zordur. Buna bağlı olarak sınıf başarılarında, kazanımlarda aynı düzeyde olmazlar. Bu yüzden öğrencilerin sınıf ortamında yaş bakımından homojen özellikler göstermesi önemlidir.[96]

Beş yaşındaki bir çocuğa 10 adet bir lira yerine 10 lira banknot verildiğinde kendisine az para verildiğini düşünmesi, anaokulunda "mini mini bir kuş" şarkısı öğretilen bir çocuğun şarkının sadece "ellerim bak boş kaldı" kısmını hatırlayıp söylemesi, karşı yolda dondurmacıya odaklanan çocuğun yolun sağından ve solundan gelen arabalara dikkat edememesi çocuğun nesnenin tek bir özelliğine odaklandığını diğer özelliklerini gözden kaçırdığını göstermektedir.[97] Bu durumda çocuk dikkatini bir durumun bir yönüne odaklaştırmakta ve sınırlı bir zamanda fazla görevle uğraşmayı zor bulmaktadır. Bu durum bütüncül odaklanmanın henüz çocukta yerleşmediğini gösterir.[98]

Sezgisel dönemin bir diğer özelliği *tek yönlü düşünme* yani özelden özele akıl yürütmedir. Çocuğun özel bir durumdan diğer özel bir duruma genelleme yapmadan akıl yürütmesi, bağlantı kurması ya da benzeştirme yapmasıdır. Yani çocuğun iki özel durum arasında bir ilişki kurarak akıl yürütmesidir. Her sabah kahvaltıda tahin pekmez yiyen bir çocuğun, tahin pekmez yemediği günde kahvaltı yapmadığını söylemesi; babası hafta içi çalışan bir çocuğun babası iş gününde işe gitmediğinde o günü hafta sonu zannetmesi; öğretmen öğrenciden bir sayfa "çizgi" çizmesini istediğinde,

[95] Gander ve Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, s. 238.
[96] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 120.
[97] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 109.
[98] Oruç, Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi, s. 87.

öğrencinin bir sayfaya tek bir "çizgi" çizmesi çocuğun tek yönlü düşünme yaptığını göstermektedir.[99]

Piaget bilişsel gelişim kuramına göre eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ona göre geleneksel eğitim anlayışıyla öğrenciler öğretim ortamından soyutlanmaktadır. Geleneksel eğitim sisteminde öğretmenin aktifliği ve yöntemin belirleyicisi oluşu öğrenciyi pasifleştirmekte dolayısıyla öğrencinin bilgiyi kendi kendine yapılandırmasına engel olmaktadır. Piaget'in *şema teorisi* incelendiğinde, *özümseme* ve *uyumsama* sürecinde bireyin eylemlerinin, yaşantılarının önemli olduğu görülmektedir. Yani öğrenme sürecinde bireylerin aktifliği söz konusudur. Yani öğrenci öğrenme sürecine aktif olarak katılarak bilgiyi kendi yapılandırır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, eğitim sistemi öğrenciyi aktifleştirmeye yönelik yöntem ve uygulamaları kullanmalıdır. Buna öğrencilerin keşif öğrenmesi de denebilir. Öğrencilere hazır bilgiler sunma yerine etkinliklerle zenginleştirilmiş bilgiyi yapılandırmaya elverişli bir eğitim ortamı oluşturulmalıdır.[100]

2.3. DİL GELİŞİMİ

Dil gelişimi bilişsel gelişimle paralellik gösteren bir gelişim alanıdır. Dil kişilerin fikirlerini ve duygularını ifade etmelerine yardımcı olan sembollerin kullanıldığı kurallar dizisi olarak tanımlanabilir. Dil, konuşma, dinleme, yazma gibi önemli iletişim araçlarını kapsar.[101]

Dil gelişimi kişinin ve kişiliğin gelişiminde hayati bir öneme sahiptir. Dil gelişimi sosyalleşme ile gerçekleşen değişimi de içeren zihinsel bir süreçtir. Dil gelişimi, biyolojik, bilişsel, psiko-sosyal ve çevresel faktörlerin etkili olduğu geniş bir alanla ilişki içindedir. Dil gelişiminde aynı yaş grubundaki çocukların benzer özellikler gösterdiği kabul edilerek bazı teoriler geliştirilmiştir. Bireysel farklılığa rağmen bütün çocuklar birbirine yakın süreçlerden geçtiği ve yetişme çevresine göre bazı farklılıkların olabileceği kabul edilir. Örneğin bazı çocukların ses çıkarmada gecikebilmesi, kelimeleri doğru telaffuz etmeyi ileri yaşlara kadar öğrenememesi söz

[99] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 111.
[100] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 119.
[101] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 127.

konusu olsa da dil gelişimindeki genel düzenin büyük oranda evrensel olduğu kabul edilir. [102]

Çocukların dil gelişimi belirli evrelere ayrılır. Dil öncesi gelişim üç evreden oluşur. Birinci evre *ağlama,* ikinci evre *agulama*, üçüncü evre *cıvıldama*. Yeni doğan bebek dil gelişimi konusunda hem alıcı hem üretici bir sözel kapasiteye sahip bir şekilde dünyaya gelir. Yeni doğan bebek konuşma seslerine dikkat etme ve bunları ayırt etme yeteneğine sahiptir. Dilsel gelişim dördüncü evreyi, *tümceleme* ya da tek sözcüklü cümle, beşinci evreyi, *telgraf konuşması* ve altıncı evreyi, cümlelerin uzunluğunun gitgide artması, çekimlerin kullanılması ve yetişkininkine yakın gramer kurallarını içerir.[103]

Dil gelişimini açıklamaya çalışan üç kuram vardır. Davranışçı kuram; sosyal öğrenme kuramı; psiko-linguistik kuram. *Davranışçı kuram*ın temelinde çocuğun dil gelişiminin çevrenin etkin ve baskın olmasıyla şekillendiği görüşü vardır. Dil kazanımını açıklayan davranışçı kuramlardan biri klasik koşullanmadır. Klasik koşullanmaya göre insanlar bir davranışı nasıl öğreniyorsa dil kazanımları da öyle öğrenilmektedir. Örneğin çocuğun çıkardığı sesler ya da anneyi taklit ederek çıkardığı sesler tekrarlandığı zaman çocuk şartlanma yoluyla öğrenecektir. Bu kuramın biraz daha gelişmişi edimsel koşullanmadır. Edimsel koşullanmaya göre öğrenmede pekiştireçler önemlidir. Çocuk ev içinde "baaa", "baab", "bababaaa" gibi gelişigüzel sesler çıkarır. Bu duruma sevinen baba çocuğa sevgi ile yaklaşır, aferin der. Çocukta bu sesler ile gülümseme ve alkışlama arasında bir koşullanma süreci başlar. Bu duruma koşullanan çocuk babasını her gördüğünde bu sesleri çıkarır, babasından gülümseme ve alkış bekler. Davranışçı kuramın dilin nasıl edinildiği ile ilgili açıklamaları artık yeterli görülmemeye başlanmıştır. Dil öğreniminde çevreyle etkileşim ve ödül ceza sistemi her ne kadar önemli görülse de çocuğun doğuştan getirdiği yeteneklerin, çocuğun yeterliklerinin (zeka vb.) göz ardı edilmesi ve dille ilgili karmaşık yapının öğrenilmesindeki güçlükler dolayısıyla davranışçı kuramın yeterli olmadığı görülmektedir. [104]

[102] Köylü ve Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 19.
[103] Gander ve Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, s. 194.
[104] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 129.

Sosyal kurama göre çocuğun dil gelişiminde ne sadece dışsal faktörler ne de sadece içsel etmenler etkilidir. Dil gelişiminde bilişsel ve kişisel özelliklerle birlikte daha baskın olarak çocuğun içerisinde bulunduğu çevre önemli görülmektedir.[105]

Sosyal öğrenme kuramında, bir yetişkinin rehberliği önemlidir. Bu kurama göre çocuğun duyduğu ses öncelikle ilgisini çeker ve daha sonra bu sesi zihninde model olarak algılar. Zamanla bu model alınanları çocuk taklit eder. Çocuğun taklit ettikleri doğru ise çocuk yetişkin tarafından pekiştireç alır. Bu kurama göre çocukla iletişim halinde olan yetişkin iyi bir model, yönlendirici ve düzenleyici olmalıdır. Psiko-linguistik kuram biyolojik ve psikolojik temellere bağlı olarak geliştirilmiştir. Bu kurama göre çocuklar dünyaya birçok dil öğrenmeye yetenekli bir şekilde gelir. Ancak sadece çevresinde konuşulan dili içselleştirir.. Chomsky'ye göre her çocuk bir *dil edinme aracı* ile doğar ve çocuk bu doğuştan yeteneği sosyal etkileşim içerisinde açığa çıkarır. Burada ebeveyn dil gelişimini *harekete geçiren* kişi değil, onu *destekleyen* kişi olmak durumundadır. Zaten gelişen beyinde sözcükler vardır*, önemli olan bebeğin sinir hücrelerini hızlı ve etkili bir şekilde bebeğin bulunduğu ortamda konuşulan dil ile ilişkilendirmektir.*[106]

Çocuk dil öğrenirken sadece bir kaç kelime öğrenmez aynı zamanda kelimeleri anlamlı bir şekilde dizmesini sağlayan dil bilgisi kurallarını da öğrenir. Çocuk deneye deneye çevresindekilerin konuşmalarında bu kuralları uygulayarak gramer kurallarını öğrenir. Dil kuralları çocuğun dil yaratıcılığının temelinde yatar. "Çocuğun gramer kurallarını nasıl öğrendiği konusunu koşullanma kuramları henüz cevap verebilmiş değildir."[107]

Dil gelişimini sağlamaya yönelik anne-baba veya eğitimciler tarafından verilen eğitimin nihai hedefi çocuğun kendisini kelimeleri doğru ve yerinde kullanarak ifade edebilmesini sağlamaktır. Yazarak, konuşarak, dinleyerek ve ileriki yaşlarda okuyarak

[105] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 129.
[106] Köylü ve Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 19.
[107] Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, s. 212.

dil ile ilgilendiği her an dil kalıplarını algılayabilmeli ve kendi kalıplarını kullanabilmelidir.[108]

Çocukların dil gelişimi konusunda, diğer insanlarla kurduğu ilişkiler oldukça önemlidir. Öncellikle okul öncesi çocukların benmerkezci düşünceden kurtulabilmeleri için, diğer insanlarla iletişime geçmelerine fırsat verilmelidir. Bunun en önemli yolu veli ve öğretmenlerin çocuklarla sözel iletişim etkinliklerini arttırmalıdır. Çocuğun kendisini güvende hissettiği bir ortamda yaşanılan günlük deneyimler çocuğun dil ve kavram gelişimine katkıda bulunur. Çocuklarla göz teması kurarak onları dinlemek ve onlara olumlu geribildirim vermek çocuğun sağlıklı iletişim kurmayı öğrenmesini sağlar. Dil öğrenme sürecinde en büyük hatalardan biri çocukları konuşmaya zorlamak veya yanlış kullanımlarından dolayı onları utandırmaktır.

"Özellikle küçük çocuklarla konuşurken çocuğa odaklanarak konuşma birçok ülkede ebeveynin çocukları ile kurmuş olduğu bir iletişim şeklidir. Bu konuşma şeklinde çocukla ebeveyn arasında az bir mesafe bırakılır. Ebeveyn oldukça kısa cümleleri tiz bir sesle, abartılı vurgularla, açık telaffuzla, kelimeler arasında bazı duraksamalar yaparak ve yeni kelimeleri farklı bağlamlarda tekrar ederek kullanır."[109]

Bu yöntemle davranan bir yetişkin aslında çocuğa doğrudan dil öğretimi yapmaktan çok çocuğun dil gelişimini desteklemeyi, geliştirmeyi ve yaşıtlarına göre dikkat toplama ve hızlı öğrenmesini amaçlamaktadır.

Çocukların dil eğitimine yönelik kelime bilgisini geliştirme ve iletişim becerilerini arttırmada ebeveyn ve öğretmenler aşağıdaki stratejileri kullanabilir[110]:

a) Çocukların kelimelere karşı ilgilerini uyandırmak. Kavram öğretiminde çocuğun motivasyon düzeyi önemli bir faktördür. Hatta çocuklar başka bir şeyle uğraşır görünürken, tepkisizken ya da anlamsız tepkiler verdiklerinde bile bu ilgiyi canlı tutmak dil gelişimi açısından önemlidir. Okul öncesi eğitimde öğreticinin

[108] Johann Heinrich Pestalozzi, Çocuğunu Nasıl Eğitirsin, Burak Erdoğdu (Çev.), Roza Yayınevi, İstanbul Şubat 2018, s. 69.
[109] Köylü, Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 23.
[110] Köylü, Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 23- 24.

çocuklara hikâye anlatması ya da okuması bazen bunu yarıda kesip onların tamamlamasını istemesi çocukların ilgisini artırır.

b) Sıklıkla kullanılan kelimeleri bazen vurgulu olarak ve dikkat çekici bir ses tonuyla kullanmak: Bu tür kelimelerin farklı şekillerde kullanılması çocukların da onları kullanmasını sağlar. Hızlı konuşmak dil gelişimi açısından problem teşkil eder. Okul öncesi dönemde daha çok kısa cümleler kullanılmalı, önemli kavramlar vurgulanmalıdır. Konuşurken jest ve mimikleri kullanmak ve bazı duraklamalar yapıp çocuğun devam etmesini istemek dil gelişimine katkı sağlar.

c) Çocuğun yeni öğrendiği kelimeleri kullanmasını teşvik etmek: Çocuğun cesaretlendirilmesi için rutin bazı vakitler planlanmalı, öğrendiği kavramları cümle içerisinde kullanacağı ve herhangi bir olayı bu kavramlarla yorumlayacağı fırsatlar sunulmalıdır. Özellikle resimli hikâye kitapları bunun için uygun bir ortam sunabilir. Okul öncesi din eğitiminde çocuklara "Kabe" resminin gösterilmesi ya da namaz, oruç, zekat gibi İslam'ın esasları ile ilgili olarak bir takım resimler göstermek, kavram olarak resimlerle ilişkilendirerek anlatmak, aynı zamanda çocukları konuşmaya teşvik etmek oldukça faydalı olacaktır.

d) Çocukların kendileri ile baş başa kalmalarına fırsat vermek: Gelişim psikolojisinin temsilcilerinden Vygotsky çocukların sosyal etkileşim sürecinde başkalarıyla gerçekleştirdikleri konuşmaları bir süre sonra kendi problem çözme süreçlerinde kullandıklarını belirtir. Çocuklar özellikle de güç durumlarda iken kendi kendine konuşmayı sıklıkla yaparlar. Bu konuşmalar bir süre sonra sessiz hele gelir ama devam eder. Yapılan araştırmalar bu şekilde kendi kendilerine konuşan çocukların problemlerin üstesinden gelmede diğer çocuklara göre daha başarılı olduklarını göstermektedir.

2.4. SOSYAL VE DUYGUSAL GELİŞİM

Çocuğun kişilik gelişimi bedensel ve bilişsel gelişime paralel olarak sosyal ve psikolojik yönleriyle ilerleme gösterir. Yani sosyal ve duygusal gelişim bilişsel gelişimle birbirini etkiler. Düzenli bir ortamda büyüyen çocuk akranlarına göre daha erken bilişsel gelişimini tamamlar. Bununla birlikte bilişsel gelişimin sağlıklı ilerlemesi çocuğun daha aktif sosyal ve duygusal ilişkiler geliştirmesini sağlar.

Olumsuz ilişki biçimleri ise çocuğun bilişsel gelişimini etkiler ve geciktirir. Bu gecikme sosyal ve duygusal gelişmenin gecikmesine yol açar.[111] Çocuğun sosyal gelişimi bebeklik çağındayken kendinin dışında sosyal bir çevrenin var olduğunu anlamasıyla başlar. Ayrıca çevresindeki her bireyin ayrı bir kişilik olduğunu fark etmesiyle de sosyal bir varlık olma yolunda insani özellikler kazanır.[112]

Çocuğun sosyalleşmesine etki eden en önemli faktörler; kişilik algısı ve özellikleri, çocuğun yetenekleri, aile ilişkileri, akrabaları, komşuları, arkadaş gurupları, okul, kitle iletişim araçları olarak sıralanabilir. Bununla birlikte okul öncesinde çocuğun sosyal gelişimini şekillendiren en önemli kurum ailedir. Bu süreçte ailenin en önemli görevi çocuğa hangi davranışın doğru olduğunu hangi davranışın doğru olmadığını göstererek onun toplumsal hayata uyumunu kolaylaştırmaktır.[113] Okul öncesinde çocuğun sosyal gelişiminde okul öncesi eğitim çocuğun aile dışında tecrübe ettiği ilk ortam olması dolayısıyla oldukça önemlidir. Bu ortamda çocuğun öğretmeniyle ve arkadaşlarıyla olan ilişkisi bu dönem çocuğunun sosyal gelişi hakkında önemli ipuçları verebilir.

Çocuğun sosyal gelişiminde toplumsallık duygusu önemli yer tutar. Toplumsallık duygusu çocuğun psikolojik gelişimine önemli katkıda bulunur. Toplumsallık duygusunun zayıflamasıyla çocukta bir takım ruhsal bozukluklar ortaya çıkar ve bu durum çocuğun sosyal gelişimini olumsuz yönde etkiler. Toplumsallık duygusu yani çocuğun sosyalleşme durumu çocuğun sosyal gelişiminin normal bir süreçte ilerlediğinin bir ölçüsüdür. Anne babalar ve eğitimciler, çocuğun yalnız bir tek kişiye bağlanımını önleyecek şekilde davranmalıdır. Anne babadan bağımsız toplumsallaşmanın temellerinin atıldığı okul öncesi dönemde çocuğun toplumsallık duygusunun geliştirilmesi için eğitimciler çocuğa destek olmalıdır.[114]

Çocuğun sosyal gelişiminde önemli bir yere sahip olan aile ortamı çocuğun duygularını ifade etmeyi öğrendiği çerçevelerin şekillendiği ilk ortamdır. Kimi aile duygularını ifade etmekten çekinmezken kimi aile de bunu yapmaktan sakınır. Bazı

[111] Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, s. 357.
[112] Köylü ve Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 24.
[113] Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s. 59.
[114] Alfred Adler, Çocuk Eğitimi, Kamuran Şipal (Çev.), Cem Yayınları, İstanbul Nisan 2017, s. 12.

küçük çocuklar yabancı yetişkinlerle rahat bir iletişim kurabilir, onlara yakınlaşır okşanmaktan hoşlanır. Böyle çocuklar, ebeveynin anlayışlı ve iletişimi güçlü ailelerden gelmektedir. Diğer çocuklar tanımadıkları yetişkinlerden utanırlar, bu çocukların suskunluklarına saygı göstermek gerekmektedir. Sosyal ve duygusal iletişimlerimizde ipuçlarını çocuğun davranışlarından çıkarmak gerekir.[115]

Sosyal gelişim sürecinde sosyal davranışın farklı uyum özelliklerinden söz etmek mümkündür. Sosyal davranış özelliklerinden biri pasif uyum davranışıdır. Bu seviyede olan bir çocuk yumuşak başlı olmayı, otoriteye karşı uyumlu olmayı, kendine empoze edilen her şeye harfi harfine uymayı öğrenir. "İtaatli çocuğun rahatsızlık vermesi, fenalık yapması pek mümkün olmadığından, "bu durum sosyal gelişimin en yüksek derecesiymiş gibi davranan eğitimciler düşük bir hedefe göre zaman harcıyorlar demektir."[116]

Sosyal gelişim sürecinde sosyal davranışın bir diğer çeşidi karşılıklı alış veriş ve sosyal işbirliğidir. Çocuktan arkadaşlarının hakkına riayet etmesi beklendiği gibi diğerlerinden daha düşünceli hareket etmesi de istenir. Bu amaç sosyal gelişim yolunda varılan en üst gaye olarak çocuğa gösterilir. Fakat bu beklenti çocuk için kolay kabullenebileceği bir durum değildir. Aslında iş birliği yapmak, takım halinde çalışmak tek taraflı değil karşılıklı anlayışa bağlıdır. Toplu oyunlarda her iki taraf da birbirlerine karşı dürüstçe davranmaya çalışırsa sosyal gelişimde başarı elde edilir İşbirliğinden haberi olmayan bir çocukla uyum içinde aynı ortamı paylaşması beklenen çocuğun ya istismara uğramaya katlanması ya da kendini düzensizliğin içine atması beklenmektedir.[117]

Toplumsal yaşamın idamesi bireylerin sosyal uyumuna bağlıdır. Sosyal uyum gösteren çocuklar kendi akranlarıyla birlikteyken onları incitmeme, mülkiyetlerine saygı gösterme, onlarla açıktan açığa çatışmaya girmeme gibi kriterlere uyarak sosyal gelişim sürecini başarılı bir şekilde tamamlar. Sosyal gelişimin en üst düzey davranışı insanları anlamak ve onlara uyum sağlamaktan ibarettir. Çocukların diğer insanlara

[115] David Elkind, Çocuk ve Toplum, Demet Öngen (Çev.), Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 93.
[116] Luella Cole, ve John J. B. Morgan, Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, Belkıs Halim Vassaf (Çev.), Eğitim Dizisi, MEB, İstanbul 2001, s.149.
[117] Cole ve Morgan, Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, s. 149.

karşı gösterdiği anlayış düzeyi zannedildiğinden daha fazla gelişmiştir. Ancak onların bu kabiliyeti sosyal becerisi gelişmemiş yetişkinler tarafından engellenebilmektedir.[118]

Hayatının ilk yıllarında bakımını üstlenen kişilerin bebeğin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamama durumuna göre yaşamın ileriki dönemlerinde insanlara karşı güvenilir veya güvenilmez duygusu geliştirir.[119] Bebeğin, beslenme, bağlanma, sevilme, korunma, güvende olma gibi ihtiyaçlarını karşılayabileceği samimi bir aile ortamında büyümesi, onun kendine güven duymasını sağlayacak ve sosyal gelişimini sağlıklı bir şekilde sürdürebilecektir. [120]

İki yaşından itibaren bebekler kendilerinden ben-merkezci ve bağımlı kişiler olmaları yerine, bağımsız birer varlık olmalarının beklendiğinin farkına varırlar. Yine bebekler farklı davranış çeşitlerinin belli başlı yerlerde yerine getirilmesi gerektiğini öğrenmeye başlar. Anne baba ve çevreden öğrenilerek geliştirilen ve desteklenen bu davranışlar çocuk için sosyalleşmenin ilk basamakları sayılır. 2-6 yaş arasındaki erken çocukluk döneminde çocuk sosyal ilişkinin nasıl kurulduğunu, özellikle kendi yaş gurubu ile nasıl bir arada bulunabileceğini öğrenmeye başlar, onlarla iletişimini sağlamlaştırmaya başlar ve akran grubu ile bir arada kalmayı öğrenir. 2-6 yaş arasında çocuğun annesine bağımlılığı devam eder. Bununla birlikte yalnız hareket etme gayreti göstererek annesine gerek duymadığı hissi yaşayabilir. Ancak bu süreçte anneye bağımlılık duygusu devam eder.[121]

Freud'un psikanalizine göre kişilik gelişimi cinsel gelişim ve saldırganlığa dayanır. Erikson'a göre ise kişilik gelişiminde cinsel gelişim ve saldırganlık önemli yer tuttuğu gibi anne-baba-çocuk ilişkisinin kalitesi oldukça önemlidir. Erikson kişilerin hayatları süresince sekiz psikososyal dönemden geçtiğini varsayar. Her bir aşamada kişilerin çözüme kavuşturmaları gereken genel bir "kriz" vardır. Her bir kriz dönemi ya da aşama bireyin kişiliğini şekillendiren veya değiştiren aşamalardan oluşur. Her aşama bir önceki aşama üzerinde gelişir. Her aşamada biri olumlu biri de

[118] Cole ve Morgan, Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, s. 149.
[119] Gürhan Can, "Kişilik Gelişimi", Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, PegemA Yayınları, Ankara 2004, s.122.
[120] Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s. 60.
[121] Oruç, Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitim, s. 91.

olumsuz iki özellik gelişir ve birey bu iki özellikten birini kazanır. Bu aşamalardan okul öncesi çocuğun psikososyal gelişimini ilgilendiren üç aşama bulunmaktadır.

a) Temel Güvene Karşı Temel Güvensizlik (0-1.5 Yaş): Hayatın ilk yıllarında bebekler çevresindeki insanlara bağımlıdır. Bebeğin annesiyle ya da bakımını üstlenen kişi ile kurduğu ilişki hayata karşı güven duygusu geliştirmede önemlidir. "Güven, bedensel gereksinimler yanında dokunma, öpme gibi fiziksel ve psikolojik yakınlığı sağlayan bir ebeveynle güçlü bir bağlılık ilişkisi kurmaya eşlik eden bir olgudur."[122]

Bu dönemde mutlu ve hayata olumlu bir bakış açısının temelleri atılır. Ancak anne veya bakıcı tarafından bebeğin ihtiyaçlarını zamanında karşılanmaması, bebek ile yeteri kadar bedensel temas kurulmaması, şefkate dayalı psikolojik yakınlık sağlanamaması gibi olumsuz tutumlar bebeğin güvensizlik duygusu yaşamasına sebep olur. Bu güvensizlik aşılıp yerini geven duygusuna bırakıncaya kadar diğer gelişim evrelerinde devam eder.

b) Özerkliğe Karşı Utanç ve Kuşku (1.5- 3 Yaş): Bu dönemde çocuk yürümeyi başarır, tuvalet alışkanlığı kazanır ve çevresiyle iletişim kurabilecek kadar konuşur. Artık diğer insanlara bağımlı olmayı istemez. Yalnız başardığı işlerden mutluluk duyar ve kendi yeteneklerini denemeye çalışır. Çocuğun bu serbest davranışları yetişkinlerce desteklenirse bu durumda çocuk kendisi ile ilgili güven duygusu geliştirir. Ancak sürekli eleştirel, kısıtlayıcı ve korumacı bir ebeveyn davranışıyla karşı karşıya kalırsa çocukta yetersizlik duygusu gelişir.[123]

Çocuk için bu kritik aşamada ön plana çıkan çatışma durumu tuvalet eğitimidir. Çocuk bu dönemde kendini kontrol etmeyi öğrenmektedir. Ancak bu dönemde çocukla doğru iletişim kurulmadığı takdirde çocukta utanma duygusu ortaya çıkar. Bu dönemde çocukta oluşan denetim durumu tutma ve bırakma şeklinde tüm bedeni etkisi altına alır. Bu aşamada ortaya çıkan inatçılığın temelinde bu yatmaktadır. Çocuk ya

[122] Işık, Eğitim Psikolojisi, s.164.
[123] Işık, Eğitim Psikolojisi, s.164.

tutmuş olduğu bir şeyi bırakmamak ya da bıraktığını tutmamak konusunda inat eder. Bu durum ileride kişiler arası ilişkilerde toplumsal eylemlere dönüşecektir.[124]

Bir önceki dönemde güven duygusunu kazanmış olan çocuk bu dönemde kendi yeteneklerini tecrübe etmesi konusunda kısıtlamaya ve katı denetimlere maruz kalmadığında kendini kontrol etmeyi öğrenir ve özgürlük duygusunu geliştirir.[125]

c) Girişimciliğe Karşı Suçluluk Duygusu: Bu dönemde çocuk yalnız başına girişimlerde bulunur. Çocuğun bu durumda gelişebilmesi, bu girişimlerine saygı duyulup desteklenmesi ve merakının giderilmesiyle gerçekleşir. Eğer çocuk davranışlarından ve merak duyduğu konulardan dolayı yadırganırsa çocuk bu girişimlerinden dolayı suçluluk duygusu geliştirir. Bu dönemde çocuğun motor ve dil gelişiminde ilerleme kaydetmesi çevresine olan ilgisini arttırır. Bu dönemde çevresini daha fazla araştırmaya başlar. Çocukta girişimcilik arttıkça istenmeyen davranışlar da artar.[126]

Bu dönemde merak duygusu ile birçok soru soran ve sınırsız hayal gücüne sahip çocuğun, anne baba ve öğretmeni tarafından bu merak duygusu engellenirse çocuk bu vasfını kaybeder ve suçluluk duygusu hissetmeye başlar. İleriki hayatında yaptığı şeylerin yanlış olacağını düşünerek suçluluk duygusunu kişiselleştirebilir. Çocuğun bu dönemdeki girişimleri ebeveyn tarafından desteklenmeli ancak ahlâkî kurallar açısından doğru olmayan tutumları dengeli bir şekilde düzeltilmelidir.

2.5. AHLÂK GELİŞİMİ

İbni Miskeveyh'e göre Ahlâk, benliğin ölçüp tartmadan içinden geldiği gibi kendi eylemlerini ortaya koymasını sağlayan durumdur. Bu durumda ahlâk ikiye ayrılır. Birincisi mizaçtan kaynaklanan doğal ahlaktır. Sıradan durumlarda heyecanlanan, çabuk öfkelenen ve endişeye kapılan, hoşuna giden sıradan bir durumda

[124] Ramazan Arı, Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005, s. 15, Serap Şen, "Erik Erikson'un Birey ve Din Anlayışı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Isparta 2015, s. 55.

[125] Erik Erikson, İnsanın Sekiz Çağı, Bedirhan Üstün, Vedat Şar (Çev.), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1984, s. 23, Şen, "Erik Erikson'un Birey ve Din Anlayışı", s. 56.

[126] İbrahim Gürses, M. Akif Kılavuz," Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi"**, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 2011,https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13477/162785, (01.06.2011), s. 155.

kahkaha ile gülebilen kişilerin durumu böyledir. Ahlakın ikinci kısmı ise eğitimle kazanılan ahlaktır. Eğitilebilen ahlâk başlangıçta düşünüp taşınma, ölçüp tartma ile meydana gelir, daha sonra davranışa dönüşür, kişi bu durumu içselleştirdikçe alışkanlık haline gelir.[127]

Ahlâkî gelişim, çocukların, bir takım davranışları "doğru" ya da "yanlış" olarak tanımlaya-bilemeleri için onlara yol gösteren ve kendi yaptıklarını kontrol etmelerini sağlayan prensipleri kazanma süreci olarak tanımlanabilir. "Gelişimsel açıdan ahlâkî gelişim; erken çocuklukta, "doğruyu ve yanlışı ayırma ve vicdan geliştirmeye başlama ile başlayan orta çocukluk boyunca benzer bir mantıkla gelişimini sürdüren ve ergenlik döneminde ise 'vicdan, ahlâk ve değerler sistemi geliştirme' şeklinde en üst noktaya ulaşması beklenen kazanımdır."[128]

Kişilik ve ahlâk gelişimine etki eden id, ego ve süper egodan oluşan soyuttan somuta doğru farklı aşamalar vardır. İd, sadece benliğini düşünen, odak noktası kendi olan bir aşamadır. Bu bütünü görmeden kendi parçasını ön planda tutan bir benlik düzeyidir ve çocuklarda belirgindir. Kişiliğin bu özelliklerinin kontrol edilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Beynimizde arzu ve dürtüleri erteleyen, onlara karşı savunmaya geçen beceriler vardır. Yaşanan bu beceriler, beyne, çocukluktan itibaren sosyal yolla öğretilir. Çocuk kişilik ve ahlâk sınırlarını öğrenirken kendi alan ve sınırlılıklarını oluşturur. Kişi bu sınırlar sayesinde iç ve dış kontrol mekânizmaları geliştirir.[129] İd; insanda nefsi, ego aklı ve süperego ise vicdanı temsil eder. Kişilik ve ahlâk gelişiminin temeli süperegonun yani vicdan eğitiminin sağlamlaştırılmasına dayanır. Vicdanın gelişmesiyle, kişi onu gören birilerinin olmadığı durumlarda da kendi kendini sınırlayabilir. Süper ego aynı zamanda gelenek ve görenekleri ve toplumsal sorumlulukları da kapsar. Geliştirilmiş ve kuvvetlendirilmiş bir ego süperegonun katı, sınır koyucu tutumları ile idden gelen cinsel ve saldırgan tutumlar arasında dengeyi sağlar. Bu durum kişilik ve ahlâk gelişiminin sağlıklı bir gelişimde ilerlediğini göstermektedir. Bu denge doğru kurulamazsa süperegonun ağır basması

[127] İbni Miskeveyh, Ahlakı Olgunlaştırma, A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu (Çev.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Tercüme Eserler Dizisi: 25, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983, s. 36.
[128] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 192.
[129] Nevzat Tarhan**,** İnanç Psikolojisi, Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 184.

durumunda çocukta suçluluk duygusu gelişir. Çocukta İd, ağır basarsa kontrolsüz, şiddete kaçan davranışlar görülebilir. Freud'a göre kişilik ve ahlâk gelişiminde her evre kendine özgü biyolojik ve psikolojik bir takım ihtiyaçlara sahiptir. Bu ihtiyaçlar yeteri düzeyde karşılanmaması durumunda bir miktar enerji o evrede saplanıp kalır. Bir sonraki gelişim evresi bu durumdan olumsuz yönde etkilenir ve bunun olumsuz sonuçları etkisini ileriki yıllarda gösterir. Freud'a göre kişilik ve ahlâk gelişiminin temelleri ise ilk beş yılda tamamlanır.[130]

Psikanalitik kuramın kurucusu Freud ahlâkî gelişimin ilk temellerinin anne baba tutumları ile oluştuğunu ve bunun etkisinin çocuğun hayatı boyunca devam ettiğini varsayar. Buna göre "kişiliğin gardiyanı ve temel yargılayıcısı", erken çocukluk döneminde ahlâkî gelişimin en son varılması gereken hedef olan süper ego davranışın ahlâkîliğinden sorumlu olan taraftır. Ahlâkî davranışların oluşmaya başladığı bu dönemde anne baba ile özdeşleşen çocuk onların davranışlarını içselleştirmeye başlar. İçselleştirilen kurallar ihlal edildiğinde suçluluk duygusu yaşanır. Bu suçluluk duygusu vicdan denilen duygudur. Vicdan çocuğu yanlış davranışlara girişmekten alıkoymaktadır.[131]

Ahlâkî gelişim aşamaları ile ilgili çalışmalar konusunda en etkili iki isim Jean Piaget ve öğrencisi Lawrence Kohlberg'dir. Piaget'in çalışmaları önce gelmiş ve Kholberg'i güçlü bir şekilde etkilemiştir. Her iki isim de ahlâkî gelişim ve karar verme üzerinde dursalar da ahlâkîliğin gerçekte üç boyutu vardır. Ahlâkîliğin *bilişsel yönü,* neyin doğru ya da yanlış olduğu, neden böyle olduğu konusundaki düşüncelerden oluşmaktadır. Piaget ve Kholberg ahlâkîliğin bilişsel boyutunu çalışmalarıyla desteklemiştir. Ahlâkîliğin *davranışsal boyutu,* ahlâkî olarak nasıl davranıldığıdır. Sosyal öğrenme kuramının en önemli temsilcilerinden Albert Bandura'ya göre ahlâkî davranışlar da tıpkı diğer davranışlar gibi, öğrenilen ve sürekli pekiştirilen davranışlardır. Ahlâkîliğin *duygu boyutu,* ahlâkî düşünceye veya ahlâkî davranışlara eşlik eden memnuniyetlik ya da rahatsızlık verici duygulardır. Freud, süperegonun vicdan denilen bölümünün olduğunu, kişi yanlış davranışlar sergilediği durumlarda

[130] Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, s. 407-410, Oruç, Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi, s.128.
[131] Işık, Eğitim Psikolojisi, s.194.

suçluluk duygusunun harekete geçtiği bunun da ahlâkîliğin duygu boyutuna denk geldiğini varsayar.[132]

Piaget bilişsel gelişim kuramını, ahlâkî gelişim boyutunu da içine alacak şekilde genişletmiştir. Piaget ahlâkî gelişim kuramını çocukların oyunlarını izleyerek geliştirmiştir. Çocukların oyunlarında nasıl bir yol izlediği, kuralları ne kadar uyguladıkları gibi sorular çerçevesinde ahlâkî gelişim kuramını geliştirmiştir. Örneğin Piaget çocukları misket oynarken gözlemlemiş ve ahlâkî düşüncelerini yoklamak için sorular sormuştur. Bu oyunun kuralları nelerdir? Bu kurallar nereden geliyor? Bu kurallara uymak zorunda mısınız? Bunlar değiştirilebilir mi? Daha sonra Piaget farklı yaşlardaki çocuklara, hakkında ahlâkî yargılar vermelerini istediği küçük öyküler geliştirmiştir. Piaget, ahlâkî akıl yürütmenin ilk çocuklukla ergenlik arasında giderek anlamlı bir biçimde değiştiği, değişimlerin düzenli ve gözle görülür olduğu, aşağı yukarı bilişsel gelişim basamaklarıyla aynı zamanda olduğu sonucuna varmıştır.[133]

Piaget'e göre 4 yaşından küçük çocukların oyunla ilgili veya sosyal hayatla ilgili kuralları henüz gerçek anlamıyla algılayamadıklarından bu kurallara uyup uymamanın sonuçları ile ilgili ahlâkî yargılamalardan habersizdirler. Freud'a göre de yetişkinlerin kurallarını içselleştirmeye başladığı, süperegonun geliştiği dönem de 4-5 yaşından itibarendir.[134]

Piaget'in ahlâkî gelişim kuramının birinci evresi dışa bağımlı ahlâk(ahlâkî gerçeklik) evresidir. 4-9/12 yaş düzeylerini içine alan bu dönemde çocuk henüz bilişsel bazı eksiklikler hissettiği için yetişkinlerden bağımsız hareket etmeye hazır değildir. Yabancı hissettiği ortamlarda bağımsız olarak bulunma cesaretinden henüz yoksundur. Okul öncesi dönemi de içine alan bu dönemde çocuk bazı davranışlardan ötürü bizzat şahsı üzerinden değerlendirilmemeli ancak davranışın doğru ya da yanlışlığı değerlendirilmelidir.[135]

Bu evrede çocuklar genellikle kuralları tam olarak kavrayamazlar, kurallara uygun davrandıklarını düşünseler de yetersizlikler yaşayabilirler. Bu evrede çocuklar

[132] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 195.
[133] Gander ve Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, s. 261.
[134] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 196.
[135] Köylü ve Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 30.

doğru ve yanlışın değişmez olduğunu ve birbirini dışladıklarını düşünürler. Bu durumda bir şey ya doğrudur ya yanlıştır. Olayların doru veya yanlışlığının herkes tarafından kendisi gibi görüldüğünü düşünürler. Buna "ahlâkî mutlaklara inanç" adı verilir. Okul öncesi çocuklar bir durumun veya eylemin doğru ve yanlış olduğuna sonucunun büyüklüğüne göre karar verirler. Yanlışlıkla kırılan on tabağın kırılmasını bilerek kırılan bir tabaktan daha büyük bir suç olduğuna inanırlar. Bu durumda yanlışlıkla on tabak kıran kişiyi kötülükle yargılayacaklardır. Bu durum okul öncesi çocuğun, çevresindekilerin davranışlarını anlamlandırırken henüz niyetleri, ihtiyaçları veya duyguları hesaba katamadıkları, yalnız ölçülebilir ve gözlenebilir sonuca göre hareket ettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte erken çocukluk döneminde çocuklar bir davranışın doğru olup olmadığını o davranışın sonucunda ödül veya ceza verilme durumuna göre değerlendirir. Aynı zamanda kimse görmemiş olsa bile yanlış davranışlarının cezalandırılacağına inanma eğilimindedirler.[136]

Kholberg'in ahlâkî gelişim modeli, Piaget'in ahlâkî gelişim kuramında olduğu gibi duygulardan ve güdülerden çok bilişsel gelişimle ilişkilidir. Kholberg de Piaget gibi ahlâkî gelişim evrelerini kültürün ve geleneğin etkisinden ziyade doğal olan bilişsel temellere dayandırmaktadır. Kholberg, Piaget'in ikili evresinin ötesine geçerek, ergenliğe ve yetişkinliğe kadar devam eden bir ahlâkî gelişim süreci önermiştir. Kholberg'e göre ahlâkî gelişim, beyin olgunlaşmasına paralel basit bir gelişim değildir. Ahlâkî gelişim için "rol alma" yaşantıları, empati yapabilme kabiliyeti ve bir sorunu farklı yönlerden değerlendirebilmek önemlidir. Rol alma ahlâkî muhakemeyi, ahlâkî muhakeme ise, ahlâkî yargıyı ilerletir. Kholberg'in öğrencilerin ahlâkî yargılama düzeyini ortaya çıkarmak için kullandığı şu tarz sorular bulunmaktadır.[137]

a) Önemli bir insanın mı yoksa önemsiz bir insanın mı yaşamını kurtarmak daha önemlidir?

b) Bir doktor acı çekmekte olan ölüme mahkûm bir hastasını "acıdan kurtarmak için" öldürmeli midir?

c) Bir çocuk babasına, abisinin kötü bir şey yaptığına ilişkin bir sırrı söylemeli midir?

[136] Gander ve Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, s. 262.
[137] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 201.

Kholberg'in Ahlâkî Gelişim Evreleri üç düzeyden oluşmakta ve her bir düzey de iki evreden oluşmaktadır. Her düzey kendisinden öncekine dayanmakta ve kendisinden sonrakine temel oluşturmaktadır. Ancak birey bazı zaman ve durumlarda bir evrede davranış sergilerken, zaman ve durumların değişmesiyle farklı bir evreye göre davranış gösterebilmektedir.[138]

Kholbergh'in ahlâkî gelişim modeli; gelenek öncesi dönem, (4-10 yaş) (egosantrik düzey), geleneksel dönem (10-13 yaş), gelenek ötesi dönem (13- ilerisi) olmak üzere üç döneme ayrılmaktadır. Okul öncesi çocuğun ahlâkî gelişim dönemi bu kurama göre gelenek öncesi dönem içinde yer alır. Gelenek öncesi dönemdeki çocuk bir davranışı ahlâkî olarak değerlendirirken, kendi bakış açısına göre kendi faydasını dikkate alarak bir sonuca varır. Gelenek öncesi dönem iki evreye ayrılır. Birinci evre itaat ve ceza yönelimi evresidir. Bu evrede çocuk yetişkinlerin iyileri ve kötülerine göre bir bakış açısı geliştirir. Bu durumda kötü davranışlar cezalandırılır. İyi davranışlar ödüllendirilir anlayışı hakimdir. Çocuk doğru ve yanlış konusunda detaylı bir kavrama gücüne sahip değildir. Çocuk için büyüklerin sözünden çıkmamak önemlidir, çünkü onlar büyük ve güçlüdür. Çocuk ceza almaktan korkar ve bu yüzden yetişkinin otoritesini kabullenir. Ayrıca yetişkinin söylediklerini eleştirecek ve sorgulayacak zihinsel olgunluğa henüz sahip değildir.[139]

Gelenek öncesi evrede çocukların kendi içlerinden gelen bir kuvvetle ahlaklı olmayı kavrayabilecekleri bir dönem değildir. Bu dönemde çocuk kendi başına kural koyma yeteneği henüz gelişmediğinden büyüklerin kurallarına gereksinim duyar. Çocuk bir davranışı yaparken zihnindeki niyet pek de önemli değildir. Önemli olan yapmak istediği şeyi gerçekleştirmesidir. Çocuk için bir şeyi yaparken kafasındaki amacın ne olduğu çok da önemli değildir. Önemli olan o davranışı yapmaktır. 4-5 yaşlarındaki çocuklar için cezalandırılan davranışlar kurallara uymayanlardır. Görülmeden bir şeyi çalmak hırsızlık sayılmaz, bir davranış eğer fayda sağlıyorsa iyidir. Fayda sağlamıyorsa, iyi niyet içerse bile kötüdür.[140]

---

[138] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 201.
[139] Işık, Eğitim Psikolojisi, s. 200.
[140] Yurdagül Mehmedoğlu, Ahlâkî ve Dinî Gelişim "Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor", Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s. 87.

Kholbergh'in ahlâkî gelişim modeline göre okul öncesi dönemi de kapsayan gelenek öncesi düzeyin itaat ve ceza yönelimi evresine göre davranışlar niyete göre değil davranışın maddi sonucuna göre değerlendirilir. Yani sonuçlara bağımlı bir ahlâk anlayışından söz edilebilir.

Ahlâkî gelişim ahlâk kavramının daha anlaşılır kılınmasından çok ahlâkî duygu, düşünce ve davranışın nasıl kazandırılacağı ile ilgilidir. Sosyal bir varlık olan insan için her toplumda ahlâkî değerlerin kazandırılması konusu önemsenen bir konu olagelmiştir. Toplum içinde, hem kendi hem de başkalarının ihtiyaçlarını gözetmesi, ahlâkî doğrular ve kurallar sayesinde güvenceye alınmıştır.

Aşağıda "genel olarak çocukların ahlâkî gelişimine katkı yapacak anne- baba ve öğretmen tutumları ne olmalıdır?" sorusunu açıklayan belli başlı maddeler verilmiştir.

a) Anne-baba ahlâkî karakter oluşumunda temel faktördür. Bu yüzden çocuk ve anne-baba arasında sevgiye dayalı bir ilişki olmalıdır. Çocuklarına karşı güvensiz olan, onları kabullenmeyen ebeveyn olabileceği gibi sevgi ve disiplin dengesini sağlayamayan ve çocukları tamamen serbest bırakan ebeveyn tutumları da söz konusudur. Aynı tutum çocuğun muhatap olduğu öğretmen tutumlarında da söz konusudur. Anne-baba ve öğretmen tutumlarında çocuklara karşı demokratik bir tutum sergilenen, onlarla nasıl bir iletişim kurulabileceğinin bilindiği bir ortamda çocuk ilişki kurmayı ve diğer insanlarla uyum içerisinde yaşamayı öğrenir. Çocuklara güvenildiği, kuralların izah edildiği, disiplin ve sevgide bir tutarlılığın sağlandığı ortamlarda karakterli çocukların yetişeceği söylenebilir.[141]

b) Çocuklar ahlâkî karakterlerini çoğunlukla rol modeller aracılığıyla öğrenir. Çocuklar sahip oldukları değerleri çevrelerindeki insanları gözlemleyerek elde ederler. Erken yaşlarda ebeveyn, ardından öğretmenler ve iletişime geçilen diğer kişiler bir model olarak çocuğun karakterini şekillendirir. Yaklaşık sekiz yaşlarına kadar çocukların gözünde ideal insan, genel olarak anne-baba iken bu yaşlardan sonra görkemli bir insan ideal kişi olur. Bundan sonra ise çocuğun rol model aldığı kişi

[141] Patrica H. Miller, Theories of Developmental Psychology, New York: Worth Publishers, 2011, 146-149, Köylü ve Oruç (Aktaran), Çocukluk Dönemi Din Eğitimi**,** s. 35.

hayallerine uygun ideal kişiden ziyade gerçekleri temsil eden kişi olur.[142] Yıllar ilerledikçe çocuk gözlem ve taklitler neticesinde bu modellerden güven ya da güvensizlik, özerklik, sorumluluk ya da sorumsuzluk öğrenir.

c) Grup oyunları çocukların ahlâkî gelişimi açısından oldukça önemlidir. Oyunlar çocuklar için üç amaca hizmet eder. Birincisi çocuklar oyun oynarken zihinsel ve ahlâkî otonomluk kazanır. Böylece çocuk "neyin iyi neyin kötü" olduğuna kendi başına karar verme yeteneği geliştirir. İkinci olarak çocuklar oyun sayesinde egosantrik düşünce yapısından uzaklaşarak diğerlerinin bakış açısından bakmayı öğrenir ve empati yeteneğini geliştirir. Son olarak düşünceler, sorular ve problem oluşturma yeteneği kazanır ve özgüven duygusu içinde bu sorunlara çözümler üretebilecek araçları bulma yeteneğini geliştirir.[143]

d) Ahlâkî karakter gelişiminde önemli olan kişinin kendi deneyimleridir. Çocuklar bencilliği, hırsı, kıskançlığı ve diğer kötü huyları tecrübe ettikleri gibi, inceliği, diğergamlığı ve sevgiyi de tecrübe eder. Çocuk bütün bu ahlâkî nitelikleri ya hayalleri yoluyla ya da kendi yaşantısında gerçek durumlarla öğrenir. Bunlar yaşanmış örneklerle olabileceği gibi, masal, hikâye veya kahramanların hayat hikâyelerinden görsel yollarla elde edilebilir.[144] "Bütün bunlar ahlâkî akıl yürütme, bilinçlilik, sorumluluk ve diğerlerinin farkında olma gibi dinamik ahlâkî niteliklerle çocukta otonom ve özerk ahlâkî muhakeme ve yargı gelişimini sağlar."[145]

2.6. DİNÎ GELİŞİM

Din ve bilim insanın doğuştan gelen dinî bir eğilime sahip olduğunu kabul eder. Dine olan ilgi insanın doğuştan getirdiği diğer potansiyeller gibi çevreyle kurduğu ilişkiler sonrası ortaya çıkar. Kişi için din yaşantılardan elde edilen deneyimler sonucunda değer kazanır ve bu durum dinî bir motivasyon haline gelir. Dinî motivasyon ise hayat boyu devam eden dinî gelişimi önemli derecede etkiler.[146]

[142] Köylü ve Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 36.
[143] Köylü ve Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 36.
[144] Köylü ve Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 36.
[145] Köylü ve Oruç, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, s. 36.
[146] Faruk Karaca, Dinî Gelişim Psikolojisi, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2016, s. 17.

Dinî gelişim şuurda gerçekleşen bilişsel etkinlikler olmasının yanında duyguların da etkili olduğu anlamsal boyutun ön plana çıktığı davranışlarla gerçekleşir. Sadece bilişsel seviyede yaşanan etkinlikler kişilik üzerinde önemli etki yaratmadığı için tek başına bir değişim gerçekleştiremez. Aynı zamanda bilişsel sistemin yeterli düzeyde kullanılmaması sonucu anlamsal boyutun yakalanamadığı davranışlar da dinî gelişim üzerinde dönüştürücü bir güce sahip olmaz.[147]

Çocukta dinî gelişim din duygusuna dayanır. "Din duygusu bireyi aşan doğaüstü ve değişmez olan bir kudrete inanma duygusu ile bu varlığa karşı hissettiklerini faaliyete dönüştürme arzusundan oluşmaktadır. Dinî duygu ise ilk görünümleri açısından bağlanma, güven, sevgi, merak gibi temel psikolojik ihtiyaçların üzerinde yükselen ve zihinsel ögelerle kuvvet kazanan kompleks bir duygu türüdür."[148] Din duygusunun temelleri ebeveyn-evlat ilişkisinin çocuk üzerindeki etkisi ile ilişkilendirilmektedir. Din duygusunun temelini oluşturan evlatlık duygusunu ön plana çıkaran bağlılık ve saygıdır.[149]

Dinî gelişmenin çocuktaki ilk belirtilerini inceleyen çocuk psikolojisi çalışmaları çocuğun din duygusuna sahip olduğunu göstermektedir. İlk çocukluk yılları aynı zamanda ilk dinî sorgulamaların başladığı yıllar olarak bilinir. Erken çocukluk döneminden itibaren çocukta büyük bir dinî hazırlık ve dine karşı tabii bir yönelim olduğu ve dördüncü yaşın dinî dünyaya ilginin altın yaşı olduğu görülmektedir.[150] Ayrıca çocuğun kutsala duyduğu korku ve saygı duygusu, din duygusunun ve dinî ilginin doğuştan olduğunu göstermektedir.[151] Çocuğun din duygusuna dayalı korku ve saygı duygusu üç yaşından itibaren göstermektedir. Bu korkuyla beraber saygı duygusu, ebeveyne özellikle baba figürüne benzetilen Tanrı

---

[147] Faruk Karaca, Dinî Gelişim Psikolojisi, s. 17.

[148] Yurdagül Mehmedoğlu, Ahlâkî ve Dinî Gelişim, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2005, Fatih Çınar ve Nural Şener, Erken Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Özelliklerine Uygun Ailede Din Eğitimi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,** Isparta 2016, https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/religious-education-in-family-according-to-the-early-childhood-developmentprinciples.pdf, (Aralık 2019), s. 610.

[149] Pierre Bovet, Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, Selahattin Odabaş (Çev.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958, s. 30.

[150] Mualla Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler, TDV Yayınları, s. 50, Ankara 1991, s. 36.

[151] Antoine Vergote, Çocuklukta Din, Erdoğan Fırat, (Çev.), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 1978. https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71541/1151331, (01.06.1978), s. 318.

tasavvuru gerçeği ile kuvvetlenir. Çocuklar Tanrı ile ebeveyni arasında bir özdeşim kurarak Tanrı'nın bütün kudreti ve bilgisiyle her şeye tasarruf ettiğine inanırlar. Ebeveynler gibi Tanrı da çocuğun her istediğini yapabilen bir koruyucu gibi görünür. Bu Tanrı tasavvuru aynı zamanda hayali ve hissidir. Erken çocukluk döneminde aile dindarlığına dayanan bağlılık, güven ve saygı ebeveynden Allah'a doğru yön değiştirir.[152] 5 ve 7 yaşına doğru çocuk şuurlu olarak, Tanrı'yı ebeveynden ayırt etmeye başlar.[153]

Kur'an-ı Kerim'e göre çocukta dinî duygunun ve dinî ilginin doğuştan var olduğu ile ilgili olarak şöyle belirtilmiştir: "Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata sımsıkı tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler."[154] Burada "fıtrat" kelimesi, "Allah'ın yarattıklarını kendisini bilip tanıyacak ve idrak edecek bir hal üzere yaratmış olması"[155] anlamına gelmektedir. İşte bu ayetlerde insanın doğuştan potansiyel olarak yüce bir yaratıcıya inanma, güvenme, ona dayanma ve bağlanma gibi dinî duygulara sahip olduğunu göstermektedir. Ancak doğuştan var olan dinî duygunun zamanında gelişmesi veya gecikmesi, sağlıklı veya sağlıksız olması çocuğun aile durumu ve çevre şartlarına göre değişmektedir.

Dinî gelişim sürecinde çocukta dinî sorgulamaların yanında din krizinin meydana gelmesi kaçınılmaz bir durumdur. Kimi çocuk için yüce yaratıcıyı hatırlatan bir keşif, kimi çocuk için merak, kimi çocuk için merhamet ilk din krizini başlatan duygulardır. Yaklaşık altı yaşlarında çocukların fizik ötesi merakları başlar. Her şeyin kaynağını, ilk insanı, evrenin nasıl oluştuğunu merak ederler. Hayatının nasıl başladığı, insanların nasıl dünyaya geldiği, niye bazılarının kız bazılarının erkek olarak doğduğu, erkeklerin kız, kızların erkek olup olamayacağı gibi sorular ardı ardına sorulur. Çocuğun zihninde aslında bunların kendince cevapları daha önceki yaşlarda

[152] Antoine Vergote, Çocuklukta Din, s. 318.
[153] Antoine Vergote, Çocuklukta Din, s. 318.
[154] Kur'an-ı Kerim, 7:12.
[155] İbn Manzur, Lisanü'l- Arab el- Muhit, Dâru Lisani'l- Arab, Beyrut 1970, s. 1109, Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi, s. 65.

da vardır. Fakat altı yaşlarından sonra bu cevaplar, yani kendi cevapları ona yetmemeye başlar.[156]

Çocukta dinî gelişimin temeli Allah tasavvurunun çocuğun bilişsel ve duygusal gelişimine paralel olarak doğru bir şekilde anlaşılmasına dayanır. Allah tasavvuru doğru bir şekilde oluşmadan önce anne baba, öğretmen veya çocuğun bakımını üstlenen kişiler, çocuğun gözünde gücü temsil eden ve bilginin kaynağı durumundadırlar. Çocuğa göre anne baba, her şeyi yapabilen, her şeye güç yetirebilen, hatta ayrı bulundukları durumlarda bile kendilerini duyan, gören ve bilen kişilerdir.[157]

Batı kaynaklı yapılan birçok deneysel araştırmada, çocuğun dinî gelişiminde önemli rol oynayan Tanrı tasavvuru ile ilgili olarak aile tasavvurları ile Tanrı tasavvurları arasındaki yakınlık durumu test edilmiştir. Batıda hakim olan Hristiyan dinî inanç yapısı ve kültürüne dayanarak gerçekleştirilen bu araştırmaların genel bulgularına göre; çocuğun Tanrı ile ilgili tutumları karşı cinsteki ebeveyne olan tutumuna yakın olduğu; Tanrı ile ilgili tutumların daha iyi ilişkide bulunulan ebeveyne benzer olarak tasavvur edildiği; Tanrı'nın hem anneye hem de babaya benzetildiği ve bilişsel özellikler dikkate alınırsa Tanrı'nın daha çok babaya benzetildiği bulunmuştur.[158]

Nesne ilişkileri kuramı insanın diğer insanlarla ve nesnelerle ilişki kurmaya ihtiyaç duyduğundan bahseder. Bu kurama göre kişinin kendilik bilinci ve Tanrı tasavvuru aile ilişkileri ile şekillenir. Yani kişinin kendilik bilinci ve Tanrı tasavvuru kişinin ilk bakıcılarıyla kurduğu ilişkiler aracılığıyla oluşmaktadır. Çocukluk döneminde kendilik bilincinin ve diğer tasavvurların oluşması karşılıklı güvene dayalı bir aile ortamında başlar, sonsuz güven kaynağı ideal bir aile olan Tanrı'da son bulur. Çünkü bu kuramın düşünürlerine göre insan koşulsuz olarak kendisini seven, onu tehlikelerden koruyan ideal bir ailenin özlemini duyar. Bu ideal aile de Tanrı'dır. [159]

[156] Mehmedoğlu, Ahlâkî ve Dinî Gelişim "Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor", s. 36.
[157] Mehmedoğlu, Ahlâkî ve Dinî Gelişim "Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor", s. 36.
[158] M. Argyle, B. Beit-Hallahmi, The Social Psychology of Religion, London: Routledge & Kegan Paul, Murat Yıldız (Aktaran), Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2007, s. 27.
[159] Yıldız, Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 20.

Nesne ilişkileri kuramı düşünürlerinden Winnicott'a göre bebeklerin doğuştan getirdikleri şey olgunlaşmayı tamamlama eğilimidir. Bebeğin gelişimine etki eden çevre şartları ve özellikle ebeveyn bebek ilişkileri yeterli düzeyde ise bebek, bağımlı ilişkiden bağımsız ilişki yönünde gelişim gösterecektir. Bebek ümit ve ümitsizliği, sadakat ve sadakatsizliği ebeveynin ihtiyaçlarına verdiği tepkilerden öğrenmektedir.[160]

Tanrı tasavvurunun gelişimi ile ilgili çalışma yapan psikanalistlerden biri de Ana- Maria Rizzuto'dur. Rizzuto, dinî gelişimin ilk kökenleri olan Tanrı tasavvurunun oluşması ve gelişmesi, sonraki zamanlarda bu tasavvurun değişim seyrini araştırmıştır. O, bu çalışmada, "deneklerin anne-baba ile olan çocukluk ilişkileriyle onların Tanrı tasavvurları ve Tanrı'yla ilişkileri arasında benzerlik bulunduğu" varsayımını çalışmıştır. Rizzuto bu çalışmasıyla bireyin Tanrı tasavvurunun sadece anne-baba tasavvurlarından oluşmadığı, diğer birçok etkenin de bu tasavvurun oluşmasında rol aldığı sonucuna varmıştır. Rizzuto'ya göre çocuk Tanrı tasavvurunu tek başına oluşturmamaktadır. Ebeveynin yaptığı ibadetleri izleyen, dualarına kulak veren, çevresindeki yetişkinlerin Tanrı hakkındaki konuşmalarını duyan çocuk Tanrı tasavvurunu yoğunlaştırmakta ve şekillendirmektedir. O'na göre Tanrı tasavvuru, ilk çocukluk yıllarına ait imajlar, duygular ve anılardan oluşmuştur. Bu duygular ve imajlar inanan bireye, Tanrı'nın var olduğu ve kendisiyle etkileşim içinde olduğu hissini verir.[161]

Rizzuto, Tanrı tasavvurunun gelişimi ile ilgili olarak Freud'un bir dönemde gelişen ve sabit kalan Tanrı tasavvuru kuramından farklı olarak erken çocukluk döneminden itibaren birçok etkenin katkısıyla başlayan ve her gelişim evresinde yeni etkenlerle birlikte yeniden şekillenen, bireye ihtiyaç duyduğu zamanlarda sakinlik, güven ve huzur sağlayan bir Tanrı tasavvuru benimsemiştir.[162]

İnsanda Tanrı tasavvurunun kökenlerini anlamada önemli katkı sağlayan kuramlardan biri de 'bağlanma kuramı'dır. Bağlanma kuramının kurucusu John Bowlby'e göre bağlanma, çocuğun ebeveyni ile veya bakıcılarıyla anlamlı duygusal

[160] Yıldız, Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 20.
[161] Yıldız, Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 27.
[162] Yıldız, Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 22.

ilişkiler kurabilme becerisidir. Bağlanma kuramı ise, insanları duygusal olarak birbirine bağlayan birçok etkeni açıklamaya yönelik bir kuramdır. Bowlby'e göre bebekler doğuştan ebeveynine veya temel bakıcısına yakınlık hissetmesini sağlayan biyo-sosyal bir sisteme sahiptirler. Bu beceri çocuğun hayatta kalma yetenekleri kazanmasını mümkün kılar.[163]

Bağlanma kuramı, çocuğun ailesi ile olan ilişkilerinde duygusal bağın işlevselliğinin, çocuğun dindarlığı üzerindeki etkilerini anlamaya çalışır. Ebeveyniyle veya bakıcısıyla sevme ve hoşlanma gibi bağlanma duyguları geliştiren çocukların kendilerini sevilmeye değer olarak kabul etmeleri durumunda Tanrı'yı da seven ve merhametli olarak gören bireyler olacakları ifade edilmektedir.[164]

Çoğu teolog ideal bir bağlanma dayanağı olarak Tanrı'yı kabul etmektedir. Tanrı, kötülüklerden koruyan, güven duygusu veren mükemmel bir ebeveyne benzer. Bu teologlardan biri olan Kaufman, insanların Tanrı ile ilişkilerini anlamada bağlanma kuramının uygulanabilirliğine vurgu yapmıştır. Ona göre çocukların tasavvurunda Tanrı, ihtiyaç duyduklarında her zaman güvenilir ve ulaşılabilir olan, koruyup kollayan bir ebeveyn olarak düşünülür.[165]

Tanrı tasavvuru ve benlik-kavramı arasındaki ilişki ile ilgili olarak Bowlby sevgi, koruma ve ilgilenme gibi durumları sağlıklı yaşayan ve bunlara inanan çocuklar kendilerini sevebilir, değerli ve korunmuş olarak görebilir görüşünü dile getirmiştir.[166]

Cinsiyet değişkeni açısından Tanrı tasavvuru ile ilgili Vergote ve Aubert tarafından Amerika'da yapılan bir araştırmada erkek çocukların Tanrı tasavvurunun sadece 'baba figürünü', kız çocuklarınınkinin ise, hem 'anne' hem de 'baba figürünü' içerdiğini gözlemlemişlerdir.[167]

---

[163] Faruk Karaca, Dinî Gelişim Psikolojisi, s. 64.
[164] Kirkpatrick, L. A. Shaver, P. R, "Attachment Theory and Religion…", Yıldız (Aktaran), Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 26.
[165] Kirkpatrick, L. A. Shaver, P. R, "Attachment Theory and Religion…", Yıldız (Aktaran), Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 26.
[166] Bowlby, J., Attachment Loss., Vol. 2. Separation: Anxiety and anger. London: Hogarth New York: Basic Book, Yıldız (Aktaran), Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 27.
[167]Yıldız, Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 27.

Cinsiyet değişkeni açısından Tanrı tasavvuru ile ilgili yapılan batı kaynaklı bir diğer çalışmaya göre erkek çocuklar, Tanrıyı insan hayatı ve dünya için rasyonel olarak tasvir etmişlerdir. Bu çocuklar Tanrı'yı insanlara rehberlik eden, her şeyi bildiğini gösteren, düşünen ve bilen bir Tanrı olarak tanımlamışlardır. Kız çocuklarına göre ise Tanrı'nın sınırsız egemenliği tüm güzellikleri kapsar. Kızların Tanrı tasavvurları erkeklerinki gibi, somut gerçeklerle ve olaylarla ilgili olarak açıklanmaz. Onların tasvirlerinde, Tanrı, teknik ve bilimsel yapılardan daha uzak, doğa ve doğal yapılara daha yakın, renge ve sese daha yakın bir Tanrı yer alır. Erkek çocuklarının 'uzak Tanrı' anlayışının aksine kızlar duygusal yakınlığa sahip bir Tanrı tasavvuruna sahiptirler. Kızların tanrısı, güç merkezli olmaktan ziyade, yakınlık merkezlidir.[168]

1940'lı yıllarda dinî gelişim ile ilgili yapılan araştırmaların başında Ernest Harms (1944)'ın *Çocuklukta Dinî Tecrübenin Gelişimi* adlı eseri gelir. Harms 3-18 yaş arası 4800 çocuğa Tanrı'yı nasıl algıladıklarını sorup, onlardan bunu gösteren bir resim çizmelerini istemiş ve resmin ne anlattığını sorgulamıştır. Bu araştırmaya göre Harms, çocukların dinî gelişim sürecinin üç dönemden geçtiği sonucuna varmıştır. Bu dönemler: peri masalı dönemi (3-6 yaş arası), gerçekçi dönem (7-12 yaş arası), bireyci dönem (12 yaş ve üzeri). peri masalı dönemi (3-6 yaş arası), çocukların tanrı anlayışının rasyonel olmaktan çok duygusal olduğu dönemdir. Çocuklar bu dönemde hayal ile gerçeği ayırt etmede güçlük çekerler. Bu dönem, Tanrı'nın devler, ejderhalar, hayaletler, kanatlı melekler ve Noel Baba ile aynı kategoride olduğunu görmekle birlikte, onlardan daha büyük ve süper bir kahraman gibi pelerinli kıyafetler içinde düşünüldüğü bir dönemdir.[169]

Piget'in bilişsel gelişim kuramı eğitim ile ilgili yapılan birçok araştırma üzerinde etkili olmuştur. Dinî gelişimin bilişsel ve kavramsal gelişime paralel geliştiği; aynı zamanda bilişsel ve kavramsal gelişimle doğrudan ilişki içerisinde olduğu konusunda çalışma yapanların başında David Elkind ve Ronald Goldman gelir.[170]

---

[168] David Heller, The Children's God, (Doktora Tezi), The University of Michigan, Yıldız (Aktaran), Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 31.

[169] B. Beit- Hallahmi,& M. Argyle, The Psychology of Religious Behaviour, Belief & Experience. New York: Routledge, 1997, Yıldız (Aktaran), Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s.59.

[170] Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s. 11.

1960'lı yıllarda dinî gelişim ile ilgili David Elkind'in Yahudi, Katolik ve Protestan çocuklara yaptığı çalışmalar göze çarpmaktadır. Elkind bu çalışmalarda Yahudi çocuklara, "sen Yahudi misin?", "Yahudi olmak ne demektir?", "Bir kedi ya da bir köpek Yahudi olabilir mi, Niçin? Ve "Bir Yahudi nasıl olursun?" gibi sorular sormuş. Bu araştırmada her guruba aynı sorular yöneltilmiş, çocukların cevaplarındaki yaşla ilgili bilişsel benzerlikler dikkat çekici bulunmuştur. Ayrıca dinî düşünce gelişiminin Piaget'in bilişsel gelişim teorisine paralel seyrettiği gözlenmiştir. Örneğin 5-7 yaş arası (Piaget'in işlem öncesi dönemine karşılık gelir) çocukların mezhep ortaklığı nedeniyle yakın ilişki içine girdikleri, bunun doğal ve kaçınılmaz olduğu düşünülmüştür.[171]

David Elkind'e göre dinî gelişim dört aşamadan geçmektedir. Bu dört aşama zihinsel gelişime paralel olarak gelişmekte aynı zamanda ve kendine özgü bir takım özellikleri bulunmaktadır. Bu dönemler; korunma dönemi (0-2 yaş), temsil arayışı (2-7 yaş), ilişki arayışı (7-12 yaş) ve idrak arayışı (12 ve üzeri yaş) gibi gelişim aşamalarıdır. Korunma dönemi 0-2 yaş arası bebeklik dönemi tamamıyla bir başkasının korunmasına ihtiyaç duyulan dönemdir. Bu dönem Piaget'in nesnenin sürekliliği dönemine tekabül etmektedir. Bu dönemde Tanrı'nın ölümsüzlüğü problemi nesnenin sürekliliği ile açıklanabilir.[172] Süreklilik ilkesini sağlıklı bir şekilde tamamlamış bir çocuk gözünün önünde bulunmayan, göremediği nesnelerin de var olduğunu anlar.

Temsil arayışı dönemi 2-6 yaş arasını kapsar. Bu dönemde çocuk dili kullanmayı, dış dünyayı zihninde sembollerle temsil etmeyi öğrenir. Ailesinde ve çevresinde Tanrı kavramıyla tanışan çocuk kendi dünyasında Tanrı'yı temsil etmeye çalışır. Bu süreçte çocuk önce inanır sonra inandığı Tanrı'yı temsil etmenin arayışı

[171] David Elkind, The origins of religion in the child. B. Spilka &D. N. McIntosh (Eds). The Psychology of Religion (Colorado: Westview Press, 1997), (97-104), Yıldız (Aktaran), Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, s. 62.

[172] Elkind, "The Origins of Religion in The Child", Review of Religious Research, Vol.12, No.1, (Autumn, 1970), p.37, Oruç (Aktaran), Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi, s. 106.

içine girer. Bu arayış sonucunda çocuk din ve inançla karşılaşır. Çünkü din bu konuda çocuğa hazır cevaplar sunmaktadır.[173]

Goldman, İngiltere'de yapmış olduğu erken çocukluk dönemini kapsayan araştırmalarında dinî düşünce ile diğer düşünce şekillerinde benzerlik olduğunu hatta her iki düşünce şeklinin aynı olduğunu vurgular. Goldman, dinî düşüncenin dinî olmayan düşünceden farklı olmadığını William James'ın konu ile ilgili görüşlerini dikkate alarak ele alır. Bu konuda James, "dinî korku, dinî aşk, dinî huşu gibi dinîn duygu boyutunun aslında diğer objelere yönelik duyguların benzeri olduğunu ancak bunların ilahi bir alana yönelmekle farklılaştığını belirtir. Yani insanın herhangi bir varlığı sevmesi, ilahi bir alana yöneldiği vakit dinî bir sevgiye dönüşür."[174]

Dinî gelişimin temelini oluşturan Tanrı tasavvurunun gelişimini inceleyen Goldman bu sürecin sözel, zihinsel, duygusal, ahlâkî ve estetik alanlarla doğrudan ilgili olduğunu belirtir. Ona göre bütün bu alanlarda sağlıklı bir gelişme, çocukta Allah tasavvurunun gelişimine katkı sağlar.[175]

Goldman'a göre çocukta Tanrı tasavvurunun gelişimi, sözel, zihinsel, duygusal, ahlâkî ve estetik alanlarla doğrudan ilgilidir. Ona göre bütün bu alanlarda sağlıklı bir gelişme, çocukta Allah tasavvurunun gelişimine katkı sağlar. Goldman, çocukların yaklaşık yedi yaşlarına kadar, yani Piaget'in işlem öncesi döneminin sonlarına kadar dindarlık öncesi veya sezgisel dinî düşünce aşamasında olduklarını belirtir. Erken çocuklukta çocukların dinî ilgileri düşük düzeyde görülebilir. Bu dönemde çocukların dinî içerikli konuşmaları büyük oranda yetişkinlerin dinî içerikli konuşmaları ve davranışları ile ilgilidir. Çocuklar yetişkinlerin dinî içerikli

---

[173] Asım Yapıcı, Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi (Bir Model Denemesi), **DEUFİD** Psikolojisi Özel Sayısı/ 2016, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/264709, (15.04.2016), s. 83.

[174] Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s. 12.

[175] Aslıhan Atik, "Dinî Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış", İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2015, https://dergipark.org.tr/tr/pub/tudear/issue/67613/1000477, (14.12.2021), s. 730.

konuşmalarını tam olarak anlamazlar. Ancak bu dönemde çocuk neredeyse hiçbir şeyden şüphe duymaz ve kendisine anlatılan her şeyi kabul eder.[176]

Goldman'ın dinî gelişim teorisine göre din eğitimi yaşam merkezlidir. Ona göre erken çocukluk dönemi din eğitimi belli bir müfredata dayalı değil çocuğun ihtiyaç ve beklentileri çerçevesinde, yaşam merkezli olmalıdır. Çocuk aile ve çevresinde gerçekleşen olaylara bakarak bazı dinî açıklamalara ihtiyaç duyar. Bu dönemde dinî ritüeller, ölüm, ibadetler, dua çocuğun ilgisini çeker ve merakını gidermek için sorular sorar. Aile çocuğun zihinsel gelişimini dikkate alarak bu sorulara sağlıklı cevaplar vermelidir.

Çocukların erken çocukluk döneminde soyut kavramları anlamayacakları şeklindeki anlayışa önemli bir eleştiri John Hull'den gelir. Erken çocukluk dönemi din eğitimi konusunda önemli çalışmaları bulunan John Hull İngiltere'de anaokulu ve ilkokullarda uzun süre uygulanan bir din eğitimi yaklaşımı geliştirmiştir. Onun temel eleştirisi 'erken çocukluk döneminde çocuğun soyut düşünememesi, acaba çocuğun soyut hiçbir şeyi anlayamayacağı anlamına mı gelir?' şeklindedir. Hull, bu soruya öncelikle soyut fikrin ne olduğu konusunun açıklanması gerektiğini belirtir. Şayet soyut fikir, karanlık, yarın, büyük gibi duyu organlarıyla algılanamayan kavramlar ise, çocuk bu kavramları yaklaşık bir yaşından sonra algılamaya başlar. Örneğin iki yaşındaki bir çocuğa 'bir dakika bekle geri geleceğim' dendiğinde ve geri gelindiğinde çocuk dakika kavramının ne olduğunu algılar. Diğer soyut kavramlar için de durum aynıdır. Hull'a göre yaratıcı kavramının öğretiminin neden on yaşlarına kadar ertelendiğini sorar. Yine Hull, dinî gelişimi Piaget'in bilişsel gelişimi ile bütünleştirmek ve onunla sınırlamak dinî gelişimi geniş bir çerçevede ele alamamaya sebep olacağını belirtir.[177]

Erken dönem çocuğu genellemeler yoluyla öğrenir. Yani çocuğa "bu kalem midir? Diye sorulduğunda kalem ve kaleme benzer her şeye bir genelleme yapar. Aynı durum soyut kavramlar için de geçerlidir. Çocukların Allah'ı görememeleri ve O'na

[176] Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s.13.
[177] John M. Hull, God-talk with Young Children- Notes for Parents and Teachers, Birmingham Papers in Religious Education, Birmingham: Credar, 1991, s. 7, Oruç (Aktaran), "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s.18.

dokunamamaları O'nun hakkında konuşmayacakları anlamına gelmez. Aslında Allah kavramı bir genellemedir. Yani 'her şeyin kaynağı', 'bütün hayatın gücü', 'varlığın sebebi' gibi özelliklerin bir genellemesidir. Örneğin çocuk, yüz yıl önce yaşamış bir insanı bir takım özellikleriyle genellemeler yaparak tanıyabilir. Erken çocukluk döneminde, çocuklar genellemeler yoluyla göremedikleri Allah'a hayranlık duyarak duyular ötesi bir sevgi bağı geliştirebilir. Hull'a göre bütün bunlar bize çocuğun dinî düşüncesinde ya da Allah tasavvurunda azımsanmayacak yeterliliğe sahip olduğunu gösterir. Hull çocukların özellikle duyular ötesi konularda konuşmaktan mutluluk duyduklarını ifade eder. Sonuç olarak Hull çocukların somut işlemler döneminde olması soyut kavramları kullanamayacakları veya bu kavramları hiçbir şekilde anlamayacakları anlamına gelmeyeceği yönündedir.[178]

Erken çocukluk döneminde çocuk egosantrik bir özelliğe sahiptir. Bu dönem çocuğunun Allah kavramını algılama şeklinde olduğu gibi dua anlayışında da egosantrik bir özellik söz konusudur. Bu dönemdeki çocuklar dualarında sade ve tabiidirler. Çocuklar Allah'a yönelip kendi kelimeleriyle dua ettiklerinde çok iyi tanıdıkları biri ile konuşuyor gibi dua ederler. Çocuklar dua ve ibadetlerde gösterişten uzak, oldukça samimi davranırlar. O an kendileriyle ilgili akıllarına ilk gelen isteklerini dile getirirler.[179] Çocuğun dinî gelişimini desteklemek amacıyla çocuktaki bu bencillik duygusu anne- babanın öğreteceği dualarla terbiye edilir. Örneğin çocuğa "Allah'ım beni annemi, babamı, kardeşlerimi, arkadaşlarımı ve tüm Müslümanları koru" diye dua ettirilebilir.

Dinî gelişimin önemli basamaklarından biri de çocukların ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili sorularıdır. Ölümü ve ölüm sonrası hayatı çocukların nasıl anladığı ile ilgili yapılan çalışmaların ilki Nangy (1948) tarafından yapılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Macar çocukları üzerinde yapılan araştırmaya göre çocukların ölüm hakkındaki anlayışları üç aşamada değerlendirilmiştir. Birinci basamağı oluşturan 3 ile 5 yaş arası çocuklar ölümün yaşamdan farklı olduğunu, ancak uykuya benzer bir durum olduğunu düşünmüştür. İkinci basamağı oluşturan 5 ile 6 yaş çocukları ise ölümün yaşamın sonu olduğunu ve insan için kaçınılmaz bir gerçek olduğunu kabul

[178] Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s. 18.
[179] Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s. 18.

etmişlerdir.[180] Vianello ve Marin (1985 ve 1989) tarafından yapılan bir araştırmaya göre anne- babalar çocuklarının "ölüm hakkındaki bilgisinin" daha az geliştiğine inanmışlardır. Anne-babaların %8' i çocuğun 5 yaşından önce ölüm hakkında düşünmediğini ifade etmiştir.[181]

Erken çocukluk dönemi dinî gelişimi ile ilgili olarak ölüm kavramı bazı ön yargıların aksine bu dönemde mutlaka açığa kavuşturulması gereken bir konudur. Ölümün somut özellikleri olduğu gibi soyut yönü daha fazladır. Erken çocukluk döneminde diğer soyut dinî kavramlarda olduğu gibi ölüm kavramının da çocuğa anlatılmaması gerektiğini düşünmek yanlış bir yaklaşımdır. Çocuğun ölümle ilgili soruları yetişkinler tarafından samimi, gerçekçi, korkutmadan ve umutsuzluğa sevk etmeden cevaplanması gerekir. Çocuk ölümle ilgili sorularına sağlıklı cevap almadığında yalnızlaşacak, kendini dış dünyadan soyutlayacak ve farklı kaynaklar aracılığıyla bu sorununu aşmaya çalışacaktır.[182]

Çocukların üç yaşlarına kadar ölümle ilgili yaklaşımları karmaşık bir yapıya sahiptir. İki yaşındaki çocuklar ölmüş bir böcek ya da hayvan gördüklerinde acırlar ve şaşırırlar. Üç yaşındaki bir çocuğa "Biz de bir gün bu ölü güvercin gibi olacağız." denmesi yeterli olacaktır. Çocuk yaşıyla orantılı olarak ölümün uykudan farklı bir olgu olduğunu yavaş yavaş anlar. Üç yaşındaki çocuklar ölümü hastalıktan veya uykudan ayırabilir, kaza gibi ölüm sebeplerini anlayabilir. Ölümün sadece diğer insanların değil aynı zamanda kendi ailelerinden herhangi birinin başına gelebilecek bir olgu olduğunu düşünmeye, hatta kendisinin ve sevdiklerinin ölümüyle ilgili endişeler yaşamaya başlarlar. Dört yaşından itibaren ölümün tüm canlılar için kaçınılmaz olduğunu fark etmeye başlarlar.[183]

[180] Renzo Vianello, Kalevi Tamminen, Donald Ratclife, "Çocukların Dinî Kavramları", İlhan Yıldız (Çev.), Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, s. 430.
http://isamveri.org/pdfdrg/D01239/2000_7/2000_07_VIENOLLOR_TAMMINENK_RATCLIFF.pdf
[181] Vianello ve Diğerleri, "Çocukların Dinî Kavramları", s. 430.
[182] Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s. 24.
[183] Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", s. 25.

III. BÖLÜM

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI 4-6 YAŞ GRUBU KUR'AN KURSLARI

3.1. 4-6 YAŞ KUR'AN KURSLARI AÇILIŞ AMAÇLARI VE YASAL DAYANAĞI[184]

Diyanet İşleri Başkanlığı, 4-6 yaş grubu çocukların; Allah'ı ve Peygamber Efendimizi sevgi temelli tanımaları, değerleri fark etmeleri ve İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i ses ve şekil olarak tanıyarak kendi seviyelerine uygun sağlıklı bir din ve Ahlâk gelişimi gösterebilmeleri için 17.09.2011 tarih ve 653 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamedeki yaş sınırlandırmasının kaldırılmasından sonra 26 Ocak 2012 tarihinde Kur'an kursları 4-6 Yaş Din Eğitimi Projesi'ni başlatmıştır.

4-6 Yaş Din Eğitimi Projesi Türkiye genelinde uygulamaya başlamadan önce 2013-2014 eğitim-öğretim yılında pilot olarak 10 ilde (Ankara, İstanbul, İzmir, Kayseri, Diyarbakır, Gaziantep, Adana, Samsun, Erzincan ve Rize) düzenlemiş ve daha sonradan talebe bağlı olarak tüm il ve ilçe müftülüklerince açılmaya başlamıştır. Halen (2016-2017 eğitim-öğretim döneminde) 100.000'e yakın öğrenci öğrenim görmektedir.

Bu programın amacı, Türk Milli Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak çocukların;

a) İslam dinînin değerlerini, kendi seviyesinde, insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark etmelerini,

b) Kazanacağı değerleri gündelik hayatta kullanmalarını,

c) İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i içerik ses ve şekil olarak kendi seviyesinde tanımalarını,

d) Kendi seviyesine uygun olarak Allah'ı sevgi temelinde tanımalarını ve yaratılıştaki düzeni fark etmelerini,

e) Kendi seviyesinde Peygamber efendimizin kişiliğini ve karakterini tanımalarını ve sevmelerini ve model almalarını,

f) Sağlıklı bir din ve Ahlâk gelişimi göstermelerini,

---

[184] DİB, https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/, Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), Ankara 2014.

g) Din ve Ahlâk gelişiminin yanı sıra diğer gelişim alanlarına da katkısı olacak şekilde bir ortam sağlamaktır.

4-6 yaş grubu Kur'an kurslarının yasal dayanağı ise, yaş sınırlandırmasını kaldıran 17.09.2011 tarih ve 653 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnamedir.

3.2. DİB'E BAĞLI 4-6 YAŞ KUR'AN KURSLARINDA UYGULANAN PROGRAMIN TEMEL YAKLAŞIMLARI[185]

Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 yaş grubu) geliştirilirken; Okul Öncesi Eğitimi ve Program Geliştirme alanındaki yeni yaklaşım ve ilkeler, ilahiyat bilimlerinin verileri doğrultusunda temel yaklaşımın belirlenmesi esas alınmıştır. Bu bağlamda;

a) Çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal yönden gelişimlerini dikkate alan; öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri kullanmayı öngören; araştıran, sorgulayan, yorumlayan, işbirliği yapan, bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran ölçme ve değerlendirmeyi temel kabul eden, esnek çerçeve öğretim programı anlayışı benimsenmiştir.

b) Bu anlayışa dayalı olarak hazırlanmış olan programda 4-6 yaş grubu eğitim ilkelerine uygun olarak etkinlikler yerine getirilecektir.

c) Esnek Çerçeve Öğretim Programı anlayışına dayalı olarak hazırlanmış olan "Kur'an Kursları Öğretim Programı 4-6 yaş grubunda öğreticiler, çocukların hazır bulunuşluk ve ihtiyaçları doğrultusunda neyi, ne kadar işleyeceklerine karar verebileceklerdir.

d) Hazırlanan programda konulara uyulması ve etkinliklerden yararlanılması önem arz etmektedir. Bununla birlikte öğreticiler programdaki konuları işlerken aynı amaca götüren başka etkinlikler de düzenleyebilecek ve çeşitli materyallerden (şiir, şarkı, ilahi, hikâye, resim vb.) istifade edebileceklerdir.

[185] DİB, https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/, Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), Ankara 2014.

3.3. DİB'E BAĞLI 4-6 YAŞ GRUBU KUR'AN KURSLARI 2019-2020 UYGULAMA ESASLARI[186]

Kur'an Kursları Öğretim Programı 4-6 Yaş Grubuna uygun kriterlerde kurs ve sınıf açabilmek için gerekli fiziki mekân ve donanım şartları şöyledir:

3.3.1. 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Fiziki Mekân ve Donanım Şartları

4-6 yaş grubu Kur'an kursu mekânlarının belirlenmesinde, donanım malzemelerinin seçilmesinde ve tefrişatının yapılmasında aşağıdaki kriterler belirlenmiştir:

a) 4-6 yaş grubu sınıflara 48 ayını tamamlayan ve 72 ayını doldurmayan çocukların kaydı yapılır.

b) Taleplerin çok olması halinde öncelik okula başlama yaşına en yakın olup daha önce 4-6 yaş Kur'an kursu eğitimi almamış olanlara verilir.

c) 4-6 yaş grubuna yönelik eğitim verilen mekânların özellikleri, bulunması gereken bölümler, donanım malzemelerinin seçilmesinde ve tefrişatının yapılmasında aşağıdaki kriterlere riayet edilir. Binanın yapımında ve tefrişatında kullanılan materyaller doğal malzemelerden seçilir. Bina girişi, çocukların rahat bir şekilde giriş-çıkışlarına imkân tanıyan ve velilerin bekleme salonu olarak da kullanabileceği şekilde düzenlenir. Çocukların kullandığı odaların kapıları içeriden dışarıya açılır şekilde düzenlenir. Bina balkonsuz ya da balkonları kullanıma kapalı olacak biçimde, pencereler çocukların tırmanıp açamayacağı ve dışarı sarkamayacağı bir şekilde planlanır, bütün elektrik kabloları gizlenir, çocuklar için güvenlikli prizler kullanılır ve erişemeyeceği (en az 1,5 m) yükseklikte olur. Binanın dışında veya içinde bulunan merdiven basamakları yüksek ve dar olmayacak bir ölçüde, tırabzanlar çocuklara göre düzenlenir, tırmanma veya düşme olasılıkları dikkate alınarak gerekli önlemleri ihtiva eden şekilde yapılır.

3.3.2. Binada Bulunması Gereken Bölümler:

a) Derslikler şu kriterlere göre düzenlenir: Dersliklerin bodrumlarda yer almaması; öğrenci başına en az 2 m² alan olması; dersliklerin, çocukların hem bireysel

[186] DİB, 2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları, https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/2019-2020).

hem de grup halinde hareket edebilmesini sağlayacak biçimde düzenlenmesi; zeminde çocukların düşmeleri halinde tehlike oluşturmayacak; yumuşak, kaygan olmayan, sabit, kolay temizlenebilen yer döşemeleri kullanılması; duvarların ses geçirmeyecek özellikte olması,

b) Tavan yüksekliğinin 3 m'den az olmaması; pencerelerin yerden yüksekliği çocukların çevreyi görebilecekleri şekilde ayarlanması; güneş ışığından en yüksek düzeyde istifadeye imkân tanıyan düzenlemelerin yapılması.

c) Oyun/Hobi Alanı-Bahçe şu kriterlere göre düzenlenir: Öğrenci başına en az 2,5 m² alan olması; bahçe çevresinin duvar veya benzeri bir yapı ile ayrılması; bahçede yeteri miktarda toprak ve çim alanı bulunması; bahçede bitki yetiştirme alanı, ağaçlar, kum havuzları olması; bahçenin çocukların fiziksel gelişimlerini olumlu etkileyecek park oyuncakları, denge alanları, tırmanma araçları vb. ile desteklenmesi; iklimsel şartlar düşünülerek soğuk havalar için bina içinde kapalı oyun alanları oluşturulması; zeminin, çocukların düşmeleri halinde tehlike oluşturmayacak şekilde yumuşak özellikte olması; bahçe veya bina içinde bitki ve hayvan bakımı gibi hobilerin uygulanabileceği uygun alanlar oluşturulması.

d) Kitaplık şu kriterlere göre düzenlenir: Kitaplıkların sabitlenmesi, kitaplığın çocukların görme alanı içinde düzenlenmesi; kitaplığın yerden yüksekliğinin çocukların kolaylıkla alabilecekleri yükseklikte (8892 cm arası) olması.

e) Uygulama Salonu/Çok Amaçlı Salon şu kriterlere göre düzenlenir: En az iki adet 4- 6 yaş sınıfı olan Kur'an kurslarında oluşturulması; her öğrenciye en az 2 m² alan düşmesi; etkinliklerin yapıldığı atölyelerin oluşturulması.

f) Mutfak/Yemek alanı şu kriterlere göre düzenlenir: Lavabolara yakın yerlerde yapılması; havalandırma ve yangın tertibatı bulunması.

g) Tuvaletler şu kriterlere göre düzenlenir: Lavabo ve WC'lerin çocukların bedensel ve fiziki yapılarına uygun düzenlenmesi; kız erkek WC'lerinin ayrı olması; her klozet arasında bölücü duvar olması; lavabo en-boy 28-45 cm, yükseklik 50-60 cm; musluk 65-70 cm; klozet yükseklik 35 cm; WC kabinleri en 70-90 cm; bölücü duvarlar ise 130-150 cm arası olması; her 12 çocuğa 1 lavabo ve klozet düşecek şekilde

düzenlenmesi; lavabo ve WC'ler sınıflara yakın alanlarda olması; personel WC'sinin ayrı bölümde yer alması.

h) Donatım Malzemeleri Donatım malzemeleri: sandalye genel yüksekliğinin 50-60 cm; oturma genişliğinin 30-36 cm; oturma yeri derinliğinin 30-34 cm; oturma yüksekliğinin 29-33 cm arası olması; masa yüksekliğinin 50-55 cm; genişliğinin 60-65 cm; daire masa çapının 100-120 cm arası olması; Türk Standartları Enstitüsünce onaylanmış oyuncaklar kullanılması; kullanılan malzemelerin kimyasal içermemesi, doğal ve yerel olmasına dikkat edilmesi.

I) Tefrişat: Ayakkabı ve giysi dolapları öğrenci ve personel için ayrı ayrı düzenlenmesi; çocukların dolap yükseklikleri 120-145 cm aralığında onların rahatça ulaşabileceği seviyede olması; dolaplar duvara sabitlenmesi; bina boyasında doğal aydınlanmaya engel olmayacak tonlar tercih edilmesi gerekmektedir.

3.3.3. Kur'an Kursları Öğretim Programı (04-06 Yaş Grubu)'nın Temel İlkeleri[187]

Kur'an Kursları Öğretim Programı (04-06 Yaş Grubu) bazı temel ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkeler şunlardır:

a) Kur'an Kursları Öğretim Programı (04-06 Yaş Grubu) çocukların ihtiyaçlarına ve bireysel farklılıklarına uygun olmalıdır.

b) Programda çocukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla demokratik eğitim anlayışına uygun eğitim ortamları hazırlanmalıdır.

c) Etkinlikler düzenlenirken çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının yanı sıra çevrenin ve kursun imkânları da göz önünde bulundurulmalıdır.

d) Sınıfa girildiğinde çocuklara gülümseyerek selam verilmelidir.

e) Eğitim sürecinde çocuğun bildiklerinden başlanmalı ve deneyerek öğrenmesine olanak tanınmalıdır.

f) Programla verilen din eğitimi ile çocukların sevgi, saygı, işbirliği, sorumluluk, hoşgörü, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma vb. duygu ve davranışları geliştirilmelidir.

---

[187] DİB, https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/, Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), Ankara 2014.

g) Program, çocukların kendilerine saygı ve güven duymasını sağlamalı, öz denetim kazandırmalıdır.

h) Oyun bu yaş grubundaki çocuklar için en uygun öğrenme yöntemidir. Bu sebeple programın etkinliklerinde oyun mümkün olduğunca kullanılmalıdır.

ı) Oyunun bir araç olarak kullanıldığı unutulmamalı, her oyunda din eğitimine yönelik bir amacın bulunmasına dikkat edilmelidir.

i) Çocuklarla iletişimde, onların kişiliğini zedeleyici şekilde davranılmamalı, bu yönde baskı ve kısıtlamalara yer verilmemelidir.

j) Çocukların bağımsız davranışlar geliştirmesi desteklenmeli, yardıma gereksinim duyduklarında yetişkin desteği, rehberliği ve güven verici yakınlığı sağlanmalıdır.

k) Çocukların kendilerinin ve başkalarının duygularını fark etmesi desteklenmelidir.

l) Çocukların hayal güçleri, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri, iletişim kurma ve duygularını anlatabilme davranışları geliştirilmelidir.

m) 04-06 Yaş Grubu din eğitimi sürecine çocuğun ve ailenin etkin katılımı sağlanmalıdır.

n) Harf ve kelimelerin doğru telaffuzuna özen gösterilmeli, ancak mahreç üzerinde öğrencilere bıkkınlık verecek şekilde ısrar edilmemelidir.

o) Peygamberimiz Hz. Muhammed ile ilgili konular işlenirken, onun model kişiliği ile ilgili bolca örnekler verilmelidir.

Tablo: 1 DİB'e Bağlı 4-6 yaş Kur'an Kursları Yıllık Ders Planı (Nisan Ayı)

2021- 2022 ÖĞRETİM YILI …….. MÜFTÜLÜĞÜ ……. KUR'AN KURSU 4-6 YAŞ TEMEL ÖĞRETİM PROGRAMI YILLIK DERS PLANI[188]

2. DÖNEM DİNİ BİLGİLER						
AY	HAFT	SÜRE	ÜNİTE	KAZANIMLAR	ETKİNLİKLER	
NİSAN	9	12	KAİNATI SEVİYORUM	1.Allah'ın Kâinatı Bir Düzen İçerisinde Yarattığını Fark Eder. 2.Doğada Vakit Geçirirken Kâinatın Güzelliklerini Fark Eder. 3.Allah'ın İnsanlar İçin Pek Çok Nimetler Yarattığını Bilir. 4.Çevreyi Temiz Tutar. 5.Çevreye Zarar Verici Davranışlardan Uzak Durur. 6.Allah'ın İnsanlar İçin Yarattığı Nimetleri Verimli Kullanır	1. a) Kâinatı Keşfediyorum Draması b) Buldur, Söylet 2. a) Kâinattaki Düzen Hikâyesi (b) Yaratılanı Sev Yaratan'dan Ötürü Draması 3.(a) Minik S olucan Draması (b) Bütün Çöpler Kendi Kutusuna Draması 4. (a) Kainata Açılan Pencereler (b) Kainat Konuşuyor Draması	5.(a) Ekşi Sütten Tatlı Peynir Hikayesi (b) Her Şey Bize Emanet 6. Çevrem Temiz, İçim Rahat Draması 7.Kaplumbağanın Seyir Defteri Draması Performans Ödevi: Doğayı Seviyorum, Kirletmiyorum Proje Ödevi: Damlaya Damlaya Göl Olur
	10	12	DİNİMİ SEVİYORUM	1.Dinîmizin temel özelliklerini bilir. 2.İslam'ın beş şartını bilir. 3.Kelime-i Şehâdet'in dinîmizdeki önemini fark eder.	1.a) Dinîmi Öğreniyorum. Oyunu b) Namaz Dinîn Temelidir.	4. (a) Aynam Ol Draması (b) Mutluluğun Resmi Draması 5. İlk Sadakam Hikayesi
	11	12				

[188] 2019-2020 4-6 Yaş Temel Öğretim Yıllık Planı (2. Dönem) https://istanbul.diyanet.gov.tr/esenler/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=364&MenuCategory=Kurumsal

	12	12		4.Namaz ibadetinin temel özelliklerini bilir. 5.Namaz ibadetine ilişkin rükû ve secde gibi hareketleri yapar. 6.Oruç ibadetinin temel özelliklerini bilir. 7.Zekât ibadetinin başlıca faydalarını bilir. 8.Hac ibadetinin temel özelliklerini bilir. 9.İbadet etmenin olumlu sonuçlarını fark eder	2. Merve Oruç Tutmayı Öğreniyor Hikâyesi 3. a) Sadaka Nedir? b) Temiz Sınıf Draması	6. a) Camimiz Çiçek Açacak Hikayesi Performans Ödevi: Minik Şairlerden Şiir Kitabı Proje Ödevi: Damlaya Damlaya Göl Olur
MAYIS	13	12	DİNİ MEKÂNLARIMIZI SEVİYORUZ	1.Caminin genel özelliklerini bilir. 2.Camiye gitmeye istekli olur. 3.Ezanın önemini fark eder. 4.Kâbe'nin Müslümanlar için önemini bilir. 5.Mescid-i Nebevî'yi tanır. 6.Mescid-i Aksa'yı tanır. 7.Dinî mekânlarda bulunmanın olumlu etkilerini fark eder	1. a) Döndüm Kıbleye Hikâyesi b) Babaannemin Kâbe Ziyareti Hikâyesi 2. (a) Camiler Dile Gelse Hikayesi (b) Selimiye Camii'ni Ziyaret Hikayesi 3. İbadete Saygı Draması 4.(a) Namaza Davet (b) Güzel Kâbe'm 5.(a) Suffe Okulu	b) Mescid-i Aksa6.(a)Camiz Draması (b) Çuf Çuf Camiye Draması 7. (a) Minik Mimarlar (b)Ezan Çiçeği Hikayesi Performans Ödevi: Camilerimizi Tanıyorum Proje Ödevi: Damlaya Damlaya Göl Olur
	14	12				

	1 5	12	VATANIMI SEVİYORUM	1.İnsan için vatanın önemini fark eder. 2.Vatanını sever. 3.Bayrağını sever. 4.Vatana karşı görevleri bilir. 5.Birlik ve beraberliğin vatan için önemini kavrar. 6.Vatan sevgisiyle öne çıkan tarihi şahsiyetleri tanır. 7.İstanbul'un Fethi, Çanakkale Savaşı, 15 Temmuz gibi tarihi olayların önemini kavrar. 8.Vatan için çalışmanın önemini fark eder	1.Vatanım Türkiye'm 2. Vatanım Benim Kıymetlim 3.a) Vatanımı Seviyorum İsraf Etmiyorum b) Çöp Kovası Hikâyesi 4. Büyüyünce Yapacağım 5. (a) İslam Büyükleri Draması (b) Fetih Marşı 6.Memleketim	8.(a) İsraf Şiiri (b) Ben Çöp Değilim Hikayesi 9..(a) Vatanım Yeşilleniyor (b) İstiklal Şairimiz Draması 10. Küçük Seyyah Draması Performans Ödevi: Vatanım İçin Çalışıyorum Proje Ödevi: Damlaya Damlaya Göl Olur

	16	12	BAYRAMLARIMIZI SEVİYORUM	1.Ramazan Bayramının temel özelliklerini bilir. 2.Kurban Bayramının temel özelliklerini bilir. 3.Bayramların insanlar üzerindeki olumlu sonuçlarını fark eder. 4.Bayramlaşmanın nasıl yapılacağını gösterir. 5.Kandil gecelerinin Müslümanlar için önemli olduğunu fark eder. 6.Cuma gününün Müslümanlar için özel bir gün olduğunu bilir	1.(a)Bayramları Tanı Oyunu (b) Bayramlar Paylaşınca Güzel Hikayesi 2.(a)Günlerin Terazisi Draması (b) Taha'nın İlk Cuma Namazı Hikayesi 3. a) Tebrik Kartı Yapıyorum (b) Köyde Bayram Hikayesi	(a) Nasıl Bir Bayram İstiyoruz? (b) Bin Aydan Hayırlıdır Bu Gece 5. (a)) Kadir Gecesi Draması (b) Fatma'nın Bayram Hediyeleri Hikayesi Performans Ödevi: Bayramlaşma - Kandil Albümü Proje Ödevi: Damlaya Damlaya Göl Olur

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Özel 4- 6 Yaş Kur'an Kurslarından Birinin Haftalık Ders Programı

Pazartesi	**Salı**	**Çarşamba**	**Perşembe**	**Cuma**
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
Siyer	Adap	Peygamberler Tarihi	Fıkıh-Akaid	Değerler Eğitimi
Okul Öncesi Eğitimi (Oyun)	Okul Öncesi Eğitimi (Sanat Etkinliği)	Okul Öncesi Eğitimi (Drama)	Okul Öncesi Eğitimi (Sanat Etkinliği)	Okul Öncesi Eğitimi(Oyun)
Esmaul Hüsna	İlahi Saati	Sure Ezberleri	Dua Ezberleri	Cuma Saati Etkinliği
Akıl Oyunları	Oyun Saati	Lego Saati	Oyun Saati	Oyuncak Saati

Bu programa göre ders saatleri belirtilmediğinden hafta 5 ders Kur'an-ı Kerim, 2 ders sure ve dua ezberi, 1 ders Esmaul Hüsna, 2 ders dinî bilgiler, 5 ders okul öncesi eğitimi olarak sanat etkinliği, drama ve oyun, 5 ders çeşitli oyunlar ve cuma günü bir ders cuma saati etkinliği şeklinde uygulanmaktadır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

4.1. ÖĞRETİCİNİN YETERLİK DURUMU

4.1.1. Öğreticinin Yeterlikleri

1) Görev süreniz kaç yıldır?

Tablo 3: Kıdem (Görev Süresi)

	1.öğrt	**2.öğrt**	**3.öğrt**	**4.öğrt**	**5.öğrt**	**6.öğrt**	**7.öğrt**	**8.öğrt**	**9.öğrt**	**10.öğrt**
Diyanet	6 yıl	5 yıl	5 yıl	7 yıl	8 yıl	6 yıl	2 yıl	1 yıl	1,5 yıl	3 yıl
Özel	6 yıl	9 yıl	5 yıl	5 yıl	5 yıl	2 yıl	1,5 yıl	2 yıl	1yıl	4 yıl

Okul öncesi din eğitiminin niteliğini değerlendirmek amacıyla öğreticilerle yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular; öğretici ile ilgili bilgiler, eğitim mekânı ve eğitim materyalleri, değerler eğitimine dair etkinlikler, soyut kavramların öğretimi şeklinde gruplandırılmıştır.

DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarının eğitim öğretime başlaması henüz on yılı doldurmadığından öğreticilerin görev süresi de on yıldan az olduğu görülmektedir. Bununla birlikte DİB'e bağlı öğreticilerin bir kısmı ihtiyaç odaklı kurslardan 4-6 yaş kurslarına geçtiklerinden dolayı görev sürelerinin toplamını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan özel kurs öğreticilerinin de görev sürelerinin on yıldan az olduğu tespit edilmiştir.

1) Eğitim durumunuz nedir?

Tablo 4: Eğitim Durumu

	Lise	**Ön lisans**	**Lisans**	**Lisansüstü**
Diyanet		4	6	
Özel	2	7		1

Araştırmaya katılan öğreticilerden DİB'e bağlı öğreticilerden 4'ü ön lisans, 6'sı lisans mezunu iken, özel kurs öğreticilerinden 2'si lise, 7'si ön lisans ve 1'i lisansüstü mezunudur.

2) Pedagojik formasyonunuz var mı?

Tablo 5: Pedagojik Formasyon Durumu

	Var	Yok
Diyanet	4	6
Özel	1	9

Araştırmaya katılan öğreticilerden DİB'e bağlı kurs öğreticilerinin 4'ü; özel kurs öğreticilerin 1'i pedagojik formasyon eğitimi aldıklarını belirtmişlerdir. Toplamda 20 öğreticiden 5'inin pedagojik formasyonu vardır. Araştırmaya katılan öğreticilerden sadece dörtte birinin pedagojik formasyon eğitimi almış olduğu görülmektedir.

4-6 yaş Kur'an kursu öğreticileri ile ilgili yapılan bir araştırmaya[189] göre 4-6 yaş öğreticilerinin pedagojik yeterlilikleri konusunda bir takım eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. Öğreticilerin ilahiyat bilgisi konusunda donanımlı olduğu ancak bunu 4-6 yaş çocuğu için nasıl kullanabileceği, sınıf ortamını buna nasıl uygun hale getireceği, çocuklarla iletişimde din dilini nasıl somutlaştıracağı hususlarında desteğe ve kendilerini geliştirmeye ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Bu durum okul öncesi eğitimde pedagojik formasyon eksikliğinin öğretici üzerinde bıraktığı olumsuz yansımalarının bir göstergesidir.

3) Okul öncesi sertifikanız var mı?

Tablo 6: Okul Öncesi Sertifikası

	Var	Yok	Cevapsız
Diyanet	7	3	
Özel	5	1	4

Araştırmaya katılan öğreticilerden DİB'e bağlı kurs öğreticilerin 7'si; özel kurs öğreticilerden 5'i okul öncesi sertifikasına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

[189] Büşra Kara, "**Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 2019, s. 122.

Okul öncesi din eğitimi alanında yapılan bir araştırmaya göre[190] DİB 4-6 yaş Kur'an kurslarına öğretici alımlarında üzerinde durulan konulardan biri öğreticilerden istenen belge/sertifikadır. Bu araştırmaya katılan öğreticilerin büyük çoğunluğu 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticiliği için alınan sertifika programlarının yeterli olmadığı, bu alanda görev alacak öğreticilerin uygulamalı bir eğitimden geçirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

4) Okul öncesi din eğitimine dair hizmet içi eğitim semineri veya özel seminer aldınız mı?

Tablo 7: Hizmet İçi Eğitim Semineri Veya Özel Seminer

	Evet	**Hayır**
Diyanet	10	0
Özel	9	1

Araştırmaya katılan öğreticilerden DİB'e bağlı kurs öğreticilerin tamamı; özel kurs öğreticilerin 9'u 4-6 yaş ders programı ile ilgili hizmet içi eğitim semineri veya özel bir seminer aldıklarını belirtmişlerdir.

Öğreticilere sorulan "Okul öncesi sertifikanız var mı?", sorusuna öğreticilerin yarısı evet derken, "4-6 yaş ders programı ile ilgili program tanıtımı, hizmet içi eğitim semineri veya özel bir seminer aldınız mı?" sorusuna bir öğretici hariç bütün öğreticiler olumlu yanıt vermişlerdir.

5) Bu mesleği isteyerek mi seçtiniz?

Tablo 8: Meslek Sevgisi

	Evet	**Hayır**
Diyanet	8	2
Özel	10	0

Araştırmaya katılan öğreticilerden 2'si hariç diğer öğreticiler bu mesleği isteyerek seçtiklerini belirtmişlerdir.

[190] Samet Yağcı, "Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı Ve Müftülüklerin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Çalışmaları", **Balıkesir İlahiyat Dergisi,** 2020, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1177091, (Haziran 2020), s. 202.

6) 4-6 yaş eğitimi konusunda başarı düzeyinizi yüzdelik olarak nasıl tanımlarsınız?

Tablo 9: Öğreticinin Kendi Başarısını Yüzdelik Olarak Puanlaması

	1 öğrt	**2. öğrt**	**3. öğrt**	**4. öğrt**	**5. öğrt**	**6. öğrt**	**7. öğrt**	**8. öğrt**	**9. öğrt**	**10. öğrt**
Diyanet	%95	%90	%85	%65	%85	%60	%70	%75	%80	%80
Özel	%90	%80	%70	%80	%80	%95	%90	%85	%85	%65

Araştırmaya katılan öğreticilerden DİB'e bağlı öğreticiler ile özel kurs öğreticileri kendi başarılarını yüzdelik olarak değerlendirmeleri ortalama olarak birbirine yakın olduğu görülmüştür. DİB'e bağlı kurs öğreticileri kendi başarılarını %60 ile %95 arasında değerlendirmişlerdir. Özel kurs öğreticileri ise kendi başarılarını %65 ile %95 arasında değerlendirmişlerdir.

7) Kendinizi yeterli hissetmediğiniz durumlar nelerdir?

Tablo 10: Öğreticinin Eksiklik Hissettiği Durumlar

	Öğrenci Merkezli yöntem ve teknikler	**Sınıf yönetimi**	**Çocuklarla İletişim**	**Elif Ba Kur' an Öğretimi Yöntemleri**	**Tecrübe Eksikliği**	**Sınıf Kuralları Ödül ceza**	**Meslek sevgisi**	**Zaman Yönetimi**	**Öğreticiler Arası iletişim**
Diyanet	2	0	0	1	4	1	0	0	0
Özel	0	0	1	0	2	0	0	2	0

Öğreticilerin kendilerini yeterli hissetmedikleri durumların başında 6 öğretici ile tecrübe eksikliği gelmektedir. İkinci sırada 5 kişi okul öncesi çocuğun psikolojisi konusunda kendilerini yeterli hissetmediklerini, toplamda 16 öğretici belirtilen konulardan bazılarında eksiklik hissettiklerini belirtmişlerdir. Ortalama olarak öğreticilerin kendi başarı oranları %80'e yakın görürken 20 öğreticiden 16 öğreticinin çeşitli konularda kendilerini yeterli görmemeleri arasında bir çelişki söz konusudur. Ayrıca 20 öğreticiden 15'inin pedagojik formasyon almamış olması ile 20 öğreticinin 16'sının çeşitli konularda eksiklik hissettikleri arasında paralellik olduğu görülmektedir. 4-6 yaş Kur'an kursu eğitiminin henüz yeni olması öğreticilerin tecrübe

eksikliği hissetmeleri sonucunu doğurmuştur. Ayrıca pedagojik formasyon almamış olmaları çocuk psikolojisi konusunda eksiklik hissetmelerine sebep olmaktadır.

4-6 yaş Kur'an kursu öğreticilerinin yeterlilikleri konusunda yapılan araştırmaya göre[191], öğreticilerin eksiklik hissettikleri konuların başında öğrenci merkezli yöntem ve teknikler gelmektedir. Genel olarak pedagojik formasyon, sınıf yönetimi, çocukları motive edememe, çocuklarla iletişim, tecrübe eksikliği gibi konularda eksiklik hissedildiği sonucuna varılmıştır. Bu araştırma sonuçları öğreticilerin okul öncesi öğretmenlik yeterlilikleri konusunda eksiklik hissettikleri durumlar bizim elde ettiğimiz sonuçlarla örtüşmektedir.

4.1.2. Öğreticinin Öncelik Sıralaması

8) 4-6 yaş grubu öğreticisi olarak önceliklilerinizi sıralar mısınız?

Araştırmanın bu sorusunda öğreticilere sekiz öncül verildi. Bu öncülleri kendilerine göre önem sırasına koymaları istendi. Bu maddede öğreticilerin okul öncesi eğitim hakkında önceliklerinin ne olduğu; öğrenci merkezli bir yaklaşımı benimseyip benimsemediklerini, değerler eğitimine dair yaklaşımlarının nasıl olduğu tespit edilmeğe çalışılmıştır.

a) Öğrencinin Kur'an'ı doğru bir şekilde okumasına; belli sure ve duaları doğru bir şekilde ezberlemesine rehberlik etmek.

Tablo 11: Öğrencinin Kur'an'ı Doğru Bir Şekilde Öğrenmesi

	1. sırada	**2. sırada**	**3. sırada**	**4. sırada**	**5. sırada**	**6. sırada**	**7. sırada**	**8. sırada**
Diyanet	1 kişi	0	5 kişi	4 kişi	0	0	0	0
Özel	1 kişi	1 kişi	1kişi	5 kişi	2 kişi	0	0	0

[191] Mehmet Korkmaz, "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlikleri Üzerine Bir Araştırma", **İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, Haziran 2020, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1173154, (30.06.2020), s. 249.

"Öğrencinin Kur'an'ı doğru bir şekilde okumasına; belli sure ve duaları doğru bir şekilde ezberlemesine rehberlik etmek" maddesi öğreticilere göre önem sırası olarak 3. 4. ve 5. sırada olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan DİB'e bağlı öğreticilerden 5 kişi önem sırası olarak 3. sırada, 4 kişi 4. sırada, özel kurs öğreticileri ise önem sırası olarak 5 kişi 4. sırada, 2 kişi 5. sırada kabul etmişlerdir.

b) Öğrencinin Allah'ı, Peygamberi ve İslam'ı kendi gelişim özelliklerine göre doğru bir şekilde tanımasına ve sevmesine rehberlik etmek.

Tablo 12: Öğrencinin Dinimizi ve Peygamberimizi Tanıması ve Sevmesi

	1. sırada	**2. sırada**	**3. sırada**	**4. sırada**	**5. sırada**	**6. sırada**	**7. sırada**	**8. sırada**
Diyanet	5 kişi	5 kişi	0	0	0	0	0	0
Özel	5 kişi	1 kişi	3 kişi	1 kişi				

"Öğrencinin Allah'ı, Peygamberi ve İslam'ı kendi gelişim özelliklerine göre doğru bir şekilde tanımasına ve sevmesine rehberlik etmek" maddesi öğreticilere göre önem sırası olarak 1. 2. 3. ve 4. Sırada olduğu görülmektedir. DİB'e bağlı kurs öğreticilerin 10'u Allah'ı, Peygamberi ve İslam'ı öğrencilerine doğru bir şekilde anlatmanın ve sevdirmenin kendileri için 1. veya 2. derecede önem arz ettiğini belirtmişlerdir.

c) Öğrencinin dinî, ahlâkî ve kültürel değerlerimizi öğrenmesine, bu değerleri deneyimleyerek, severek ve isteyerek davranışa dönüştürmesine rehberlik etmek.

Tablo 13: Yaparak Öğrenmeye Dayalı Değerler Eğitimi

	1. sırada	**2. sırada**	**3. sırada**	**4. sırada**	**5. sırada**	**6. sırada**	**7. sırada**	**8. sırada**
Diyanet	4 kişi	5 kişi	0	1 kişi	0	0	0	0
Özel	4 kişi	4 kişi	2 kişi	0	0	0	0	0

"Öğrencinin dinî, ahlâkî ve kültürel değerlerimizi öğrenmesine, bu değerleri deneyimleyerek, severek ve isteyerek davranışa dönüştürmesine rehberlik etmek" maddesi öğreticilere göre önem sırası olarak ilk dört sırada yer almıştır. Bu maddeyi Diyanet öğreticilerinden 9 kişi önem sırası olarak ilk iki sırada kabul etmişken; özel

kurslara bağlı öğreticilerden sekiz öğretici önem sırası olarak ilk iki sırada kabul etmiştir.

d) Yılsonuna kadar bütün öğrencilerin Kur'an okuyor olması ve belli sure-duaları ezberlemiş olması.( )

Tablo 14: Bütün Öğrencilerin Kur'an'a Geçmiş Olması

	1. sırada	**2. sırada**	**3. sırada**	**4. sırada**	**5. sırada**	**6. sırada**	**7. sırada**	**8. sırada**
Diyanet	0	0	0	0	2 kişi	6 kişi	2 kişi	0
Özel	0	0	0	2 kişi	1 kişi	3 kişi	3 kişi	1 kişi

"Yılsonuna kadar bütün öğrencilerin Kur'an okuyor olması ve belli sure-duaları ezberlemiş olması" maddesi öğreticilere göre önem sırası olarak 4, 5, 6, 7 ve 8. sırada kabul edilmiştir. DİB'e bağlı öğreticilerden 6 kişi bu maddeyi önem sırası olarak 6. sırada, 2 kişi 5. sırada, 2 kişi 7. sırada kabul etmiş; özel kurslar öğreticiler ise 4. 8. sıralarda kabul etmişlerdir.

e) Yılsonu programına belli sayıda Kur'an'a geçmiş veya hatim yapmış öğrenci yetiştirmek.

Tablo 15: Öğrencileri Mezuniyet Programına Kadar Kur'an'a Geçirmek veya Hatim Yaptırmış Olmak.

	1. sırada	**2. sırada**	**3. sırada**	**4. sırada**	**5. sırada**	**6. sırada**	**7. sırada**	**8. sırada**
Diyanet	0	0	0	0	0	2 kişi	3 kişi	5 kişi
Özel	0	0	0	0	2 kişi	2 kişi	2 kişi	4 kişi

"Yılsonu programına belli sayıda Kur'an'a geçmiş ve hatim yapmış öğrenci yetiştirmek" maddesini DİB'e bağlı öğreticilerden 5 kişi önem sırası olarak 8. Sırada, 3 kişi 7. Sırada, 2 kişi 6. sırada kabul etmiş; özel kurs öğreticilerinden 4 kişi 8. Sırada, 2'şer kişi 4, 5, 6. sırada kabul etmiştir.

f) İlkokula hazırlık olması açısından öğrencinin dil ve matematik becerisi kazanmasına rehberlik etmek.

Tablo 16: Öğrencinin Dil Ve Matematik Becerisi Kazanmasına Rehberlik Etmek

	1. sırada	**2. sırada**	**3. sırada**	**4. sırada**	**5. sırada**	**6. sırada**	**7. sırada**	**8. sırada**
Diyanet	0	0	0	0	8 kişi	1 kişi	0	1 kişi
Özel	0	0	1 kişi	0	6 kişi	1 kişi	2 kişi	0

"İlkokula hazırlık olması açısından öğrencinin dil ve matematik becerisi kazanmasına rehberli etmek" maddesini DİB'e bağlı öğreticilerden 8 kişi önem sırası olarak 5. sırada kabul etmiş; özel kurs öğreticilerden 6 öğretici önem sırası olarak 5. sırada kabul etmiştir.

g) Öğrencinin bir topluluk içinde kendini ifade edebilecek özgüvene sahip bireyler olarak yetişmesine rehberlik etmek.

Tablo 17: Öğrencinin Özgüveninin Gelişmesine Rehberlik Etmek

	1. sırada	**2. sırada**	**3. sırada**	**4. sırada**	**5. sırada**	**6. sırada**	**7. sırada**	**8. sırada**
Diyanet	0	0	5 kişi	5 kişi	0	0	0	0
Özel	1 kişi	4 kişi	3 kişi	0	1 kişi	1 kişi	0	0

"Öğrencinin bir topluluk içinde kendini ifade edebilecek özgüvene sahip bireyler olarak yetiştirmek" maddesini DİB'e bağlı öğreticiler önem sırası olarak 3. ve 4. sırada kabul etmiş; özel kurs öğreticileri ise dağınık bir şekilde sıralamışlardır. Özel kurs öğreticileri bu maddeyi önem sırası olarak 4 kişi 2. sırada, 3 kişi 3. sırada, 1'er kişi de 1, 5, ve 6. sırada kabul etmiştir.

h) Öğrencinin ders başarısına paralel olarak veli memnuniyetini sağlamak.

Tablo 18: Veli Memnuniyeti Sağlamak

	1. sırada	**2. sırada**	**3. sırada**	**4. sırada**	**5. sırada**	**6. sırada**	**7. sırada**	**8. sırada**
Diyanet	0	0	0	0	0	1 kişi	5 kişi	4 kişi
Özel	0	0	0	0	0	3 kişi	2 kişi	5 kişi

"Öğrencinin ders başarısına paralel olarak veli memnuniyetini sağlamak" maddesini DİB'e bağlı kurs öğreticilerinden 10 kişi önem sırası olarak 6, 7, 8. sırada; özel kurs öğreticilerinden 10 kişi önem sırası olarak 6, 7, 8. sırada kabul etmiştir. Bu soruda DİB'e bağlı öğreticiler ile özel kurs öğreticilerinin tercihlerinin aynı doğrultuda olduğu görülmektedir.

Öğreticilerin okul öncesi din eğitimine dair önceliklerinin sıralanmasının istendiği bu bölümde öğreticilerin okul öncesi din eğitimine dair önceliğinin Kur'an-ı Kerimi bitirme ya da sure ezberi mi, yoksa bu dönem çocuğunun gelişim özelliklerine uygun olarak ahlâkî değerlerin kazandırılması ve sevgiye dayalı bir dinî inanç alt yapısının oluşturulması mı olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşmeye katılan öğreticilerin çoğunluğu bu dönem çocukları için önceliklerinin ahlâkî değerlerin kazandırılması olduğunu belirtmişlerdir.

Okul öncesi din ve ahlâk eğitimi[192] adlı çalışmada okul öncesi din eğitiminin Kuran-ı Kerim'i yüzünden okuyabilme ve sure ezberine indirgenmesinin son derce yanlış olduğu, bu amaçla düzenlenen bir eğitim programı, çocuk gelişimine uygun olmayan ve yetişkin merkezli bir eğitim olduğu belirtilmiştir. Elde ettiğimiz sonuçlara göre okul öncesi din eğitiminde dinî sevdirerek öğretmenin, değerler eğitiminin, kişilik ve ahlâk gelişiminin öncelikli olması gerekliliği bu çalışmayı destekler niteliktedir.

4.2. EĞİTİM MEKÂNI VE EĞİTSEL MATERYALLER

Görüşmenin bu bölümünde okul öncesi eğitimin yapıldığı eğitim mekânı ve eğitimde kullanılan materyallerle ilgili sorular oluşturulmuştur.

İrfan Başkurt'un *Almanya'da Din Eğitimi* adlı çalışmasında ifade ettiklerine göre; okul öncesi dönemde eğitim ortamı ve kullanılan eğitsel materyaller çocuğun din

[192] Zeynep Cihandide, Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi, 95.

algısının ilk tohumlarının oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde çocuğun gelişim özelliklerine göre düzenlenmiş uygun bir ortamda ve doğru materyallerle verilecek din eğitimi çocuğun dinî düşünce yapısının oluşmasını sağlar. 4-6 yaş çocukları için geniş sözlü anlatımlardan ziyade onların zihninde iyi anılar oluşturacak ve el becerilerini geliştirecek materyallerle gönül dünyaları zenginleştirilmelidir. Bu anlamda oyun ve oyuncak eğitsel bir materyal olarak okul öncesi din eğitiminin önemli parçası olmalıdır.[193]

Haluk Yavuzer'in *Çocuk Psikolojisi* adlı çalışmasında, eğitim mekânı ve ders programının okul öncesi yaş grupları için ayrı ayrı dizayn edilmesi gerektiğinden bahseder. Bu yaş grupları duyuşsal, bilişsel ve psikomotor gelişimleri açısından birbirinden farklı özelliklere sahiptir. 5 yaş çocuğu sosyaldir, kendinden emindir, şekilci ve uyumludur, rahat ve ciddidir, dikkatli ve kararlıdır. 4 yaş çocuğu ise değişkendir ve yarım bırakılan bir şeye çok daha duyarsızdır. 6 yaşında çocuk grup oyunlarından çok hoşlanır. Kendisiyle gerçek nitelikte eğitim uygulamaları yapılacak bir çağa gelmiştir.[194]

1) Eğitim mekânınız çocuklara uygun şekilde dizayn edilmiş ve yeterli büyüklükte mi?

Tablo 19: Eğitim Mekânı

	Yeterli	**Yetersiz**
Diyanet	4	6
Özel	5	5

Araştırmaya katılan öğreticilerin yarısından fazlası eğitim mekânının çocuklara uygun dizayn edilmediği ve yeterli büyüklükte olmadığını belirtmişlerdir.

Okul öncesi eğitim dönemi çocukların gelişim çağı açısından oldukça hassas bir dönemdir. Bu dönem için hazırlanan eğitim ortamı çocukların dinî ve psikolojik gelişimine, duyusal ve psikomotor gelişimine uygun şekilde hazırlanmalıdır.

[193] Mustafa Tavukçuoğlu, "Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184452, (01.03.2002), 2003, s.125.

[194] Haluk Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 116, Davut Doğan, "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Öğretim Programı (Okul Öncesi Dönemi) Dinî Bilgiler-1 Öğrenme Alanı Kazanımları Üzerine Değerlendirme", **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, s.206.

Yapılan çalışmalarda DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarında yeterli büyüklükte oyun alanı veya oyun bahçesi olmadığı, var olanlarında ihtiyacı karşılamada yetersiz olduğu,[195] bu kurslarda öğreticilerin dinlenebileceği ve velilerle görüşme yapabileceği bir alanın olmadığı,[196] bu dönem çocukları için görselliğin duyu gelişimine ve etkili öğrenmeye katkısı göz önünde bulundurulduğunda binaların iç ve dış cephe dizaynı açısından yetersiz olduğu[197] sonuçlarına ulaşılmıştır.

2) 4-5-6 yaş çocukları yaş gruplarına göre ayrı mekânlarda mı yoksa aynı mekânlarda mı eğitim görmekteler?

Tablo 20: Yaşa Göre Sınıfların Durumu

	Ayrı	Aynı
Diyanet	9	1
Özel	8	2

Araştırmaya katılan öğreticilerden 3'ü hariç diğer öğreticilerin tamamı öğrencilerinin yaş gruplarına göre ayrı mekânlarda eğitim gördüklerini belirtmişlerdir.

3) Elif Ba ve diğer etkinlik kitaplarınız yeterli mi?

Tablo 21: Ders Materyalleri

	Yeterli	Yetersiz
Diyanet	9	1
Özel	10	0

Araştırmaya katılan öğreticilerden 1'i hariç diğer öğreticilerin tamamı Elif Ba ve diğer etkinlik kitaplarının yeterli olduğunu belirtmişlerdir.

4) Sınıftaki eğitsel materyaller yeterli mi?

Tablo 22: Eğitsel Materyaller

	Yeterli	Yetersiz
Diyanet	6	4
Özel	10	0

[195] Serkan Türkmen**, "4-6 Yaş Grubu Çocuklara Yönelik Kur'an Kurslarında Karşılaşılan Sorunlar, Gaziantep İli Örneği",** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Uşak 2021, s. 58.

[196] Ayşegül Gün, "Veli ve Öğretici Görüşleri Doğrultusunda 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Eğitimi, Samsun İli Örneği", **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2016, https://dergipark.org.tr/tr/pub/amauifd/issue/26903/282862, (27.12.2016), s. 47.

[197] Zekeriyya Uludağ ve Hatice Odacı, "Eğitim Öğretim Faaliyetlerinde Fiziksel Mekân", 153-154, **Milli Eğitim Dergisi,** 2002, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/153-154/uludag.htm, (Kış- Bahar 2002), 153.

Araştırmaya katılan öğreticilerden özel kurs öğreticilerinin tamamı sınıftaki eğitsel materyallerinin yeterli olduğunu; DİB'e bağlı öğreticilerden 4'ü ise sınıftaki eğitsel materyallerinin yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

4-6 yaş Kur'an Kurslarının veli ve öğretici görüşüne göre incelendiği çalışma[198] bulgularına göre öğreticilerin çoğunluğu tarafından Elif Ba cüz kitaplarının yetersiz ve seviyenin üstünde bulunduğu tespit edilmiştir. Öğreticiler, DİB tarafından 4-6 yaş grubu için seviyeye uygun hem dinî bilgiler hem de Kur'an-ı Kerim dersinde kullanılabilecek bir eğitim setinin hazırlanmasının gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

5) Eğitsel oyun malzemeleriniz yeterli mi?

Tablo 23: Eğitsel Oyun Malzemeleri

	Yeterli	**Yetersiz**
Diyanet	6	4
Özel	10	0

1) Yeterli olmayan materyalleri nasıl temin ediyorsunuz?

D6: Kendimiz hazırlıyoruz. Sipariş veriyoruz.

D8:Veli yardımıyla alıyoruz.

Ö1:Kendi el becerilerimizle, internetten takip ederek bir şeyler üretmeye çalışıyoruz.

Ö2: Eksik olduğunda veya ihtiyaç duyulduğunda kreşimiz temin ediyor.

Ö3: Yönetim getiriyor.

Ö4: Araştırma ve tavsiye üzerine internet, kitabevi satış noktalarından.

Ö8: Öğretmenlerimiz kendi el emeği ile yapıyorlar ya da kursun kendi bütçesinden alıyoruz.

Araştırmaya katılan 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticilerinin yeterli olmayan materyalleri *kendi imkanları ile (D6) internet veya kitabevi satış noktalarında (Ö4), kendi el emekleri ile ya da kursun bütçesinden (Ö8)* temin ettiklerini belirtmişlerdir.

[198] Kevser Tüfekçi**, "Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kuran Kursları Eğitiminin Öğretici Ve Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi",** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Gaziantep Ocak 2020, s. 87.

4.3. YILLIK DERS PLANI

Okul öncesi eğitim programı; çocukları merkeze alan, esnek bir yapıya sahip, sarmal, eklektik, dengeli, oyun temelli, keşfederek öğrenme ve yaratıcılığın geliştirilmesi ön planda olan, günlük yaşam deneyimi ve çevre olanaklarını eğitime katabilen, tema/konuları amaç değil araç edinen, öğrenme merkezleri olan, kültürel ve evrensel değerleri dikkate alan, aileyi eğitime katabilen, değerlendirmeyi çok yönlü yapabilen, özel gereksinimli çocuklar için uyarlamalar yapabilen ve rehberlik hizmeti sunabilen özelliklere sahip olmalıdır.[199]

Eğitim programı içinde yer alan ve öğrenme öğretme süreçleri ile ilgili tüm etkinlikleri kapsayan programa ise öğretim programı denir.[200]

Öğretmenin bir eğitim öğretim yılı boyunca ders vereceği sınıflarda, öğretim programına göre belli üniteleri, ya da konuları hangi aylarda yaklaşık ne kadar zamanda işleyeceğini gösteren çalışma planına yıllık plan denir.[201]

1) Belli bir yıllık ders planına sahip misiniz?

DİB'e bağlı kurs öğreticileri için DİB'in hazırlamış olduğu ders planı mevcuttur. Özel kuruluşlara bağlı kurslar ise yıllık plana sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

2) Yıllık ders planınız 4-5-6 yaş çocukları için ayrı ayrı dizayn edilmiş mi?

DİB'e bağlı kurslar ile özel kurslara bağlı kurs öğreticilerinin hepsi ders planının konu başlıklarının 4-5-6 yaş çocukları için ortak olduğunu ancak içeriğin öğreticiler tarafından yaş grubuna göre zenginleştirilerek uygulandığını belirtmişlerdir.

DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kursları öğretici kitabının incelendiği araştırma[202] bulgularına göre öğrencilerin farklı yaş basamaklarında bulunmalarının algı

---

[199] MEB, 2013. Okul Öncesi Eğitim Programı, Ankara, s.112.
[200] Mehmet Zeki Aydın, Din Öğretiminde Yöntemler, Nobel yayın dağıtım, 3. Baskı, Ankara, Haziran 2007, 110.
[201] Aydın, Din Öğretiminde Yöntemler, 112.
[202] İsmail Bulut ve Bekir Sarı, "Kur'an Kursları Öğretici Kitabındaki Etkinlik Uygulamalarının Öğretici Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi", **Hitit Sosyal Bilimler Dergisi,** https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd/issue/67471/940253, (31.12.2021), s. 415.

seviyelerinde de değişiklik oluşturduğu dolayısıyla etkinliklerin mevcut şekliyle her yaş seviyesine tam olarak uygulanamadığı sonucuna varılmıştır. Aynı çalışmada Kurslarda arzulanan eğitim ortamının gerçekleşmesi adına her yaş grubu için düzenlenmiş kaynaklara ihtiyaç duyulmakta olduğu değerlendirilmiştir.

3) Sınıfınızda 4-5-6 yaş grubu çocuklar karma olarak eğitim görüyorlar ise ders planını uygularken nasıl bir yol takip ediyorsunuz?

D7: Önce hepsini temelden, basit bir şekilde anlatırım. Yaşı büyük olanlarla birebir daha sonra konuyu ilerletirim.

D6: Sınıf içinde yaşlara göre ayrı gruplar halinde dersi uygulamaya çalışıyoruz.

D4: Müfredat aynı. Ancak biz programı uygularken öğrenci yaş grubuna göre planlayarak anlatıyoruz. Örneğin Veysel Karani'yi anlatıyorum. Tahtaya iki ev çiziyorum. Veysel K.'nin evi şurada, Peygamberimizin evi şurada. Veysel K. Peygamberimizi çok seviyormuş ve O'nu görmeyi çok istiyormuş. Ancak hasta annesi gidip görmesine müsaade etmiyormuş. Gitmek için annesine çok ısrar etmiş. Annesi izin vermiş ama Peygamber evde değilse hemen geri dönmesi şartını koşmuş. Veysel K. Peygamberimiz'i görmek için gitmiş ancak O'nu evde bulamamış ama annesine de söz verdiği için geri dönmüş. Bunu öğrenen Peygamberimiz Veysel K'ye bir hediye göndermiş. 4-5 yaş grubunda buraya kadar anlatıyorum. 5-6 yaş grubunda Veysel K'nin annesine olan saygısının ve ona verdiği söze sadık kalması dolayısıyla Peygamberimiz 'in sevgisini kazandığını daha detaylı konuşarak anlatıyorum. Çocuklar Peygamberimiz hediyeyi Veysel K.'ye nasıl gönderdi? Diye sordum. Çocuklardan biri öğretmenim kargoyla göndermiş olabilir diye cevap verdi. Çok güldük. Daha sonra bu cevap üzerine konuştuk.

Araştırmaya katılan öğreticilerin belirttiğine göre DİB'e bağlı kursların yıllık ders planı var ancak 4-5-6 yaş grupları için ayrı ayrı dizayn edilmemiş. Öğreticiler programı bu yaş grubu öğrencilerinin gelişim özelliklerine uygun bir şekilde, kendi becerileriyle uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Özel kurslara bağlı kurs öğreticileri de kaynak kitaplarını yaş gruplarına göre zenginleştirerek anlattıklarını belirtmişlerdir.

4-6 yaş Kur'an Kurslarının veli ve öğretici görüşüne göre incelendiği[203] çalışma bulgularına göre öğretim programı 4 yaş grubu için sorun teşkil etmektedir. Bu araştırmaya göre öğreticilerin birçoğu yıllık planın 4 yaşındaki çocukların gelişim dönemlerine uymadığını, 5-6 yaş grubu için ise uygun olduğudur.

4-6 yaş Kur'an kurslarının eğitim öğretim faaliyetlerinin ele alındığı çalışmada[204] ibadet ve dinî değerler ile ilgili öğretilen konuların çocuklar tarafından uygulandığı ancak 4-5 yaş çocuklarının uygulamalarında aksamalar yaşandığı, bu konuların davranışa dönüştürülmesinde veli desteğinin gerekli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu araştırma bulgularına göre 4-5-6 yaş çocukları için uygulanan ders etkinliklerinin 4-5 yaş çocuklarının davranışa dönüştürmesinde bir takım zorluklar yaşandığı görülmektedir.

Yukarıda verilen iki çalışma bulgularına paralel olarak 4-6 yaş Kur'an kurslarında uygulanan ders planının 4-5-6 yaş grupları için ortak olduğu, 4-5 yaş grupları için programın uygulamasında aksamalar yaşandığı ve 4-5 yaş grupları için istenilen verimin alınmadığı görülmektedir.

4) Sizce ders planının genel içeriği çocuklara uygun mu? Uygun değilse uygun olmayan yönleri nelerdir?

Tablo 24: Ders Planı İçeriği

	Uygun	**Uygun değil**
Diyanet	9	1
Özel	10	0

D2: Ders planında olmayan veya eksik olan kısımları varsa da biz onu çocukların yaşına uygun hale getiririz.

[203] Kevser Tüfekçi, Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kuran Kursları Eğitiminin Öğretici Ve Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi, s. 86.

[204] Salih Aybey, "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarının Eğitim-Öğretim Faaliyetleri ve Problemleri, Zonguldak İli Örneği", **BEUİFD**, 2019, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/865793, (15.12.2019), s. 250.

D4: Örneğin farz ve sünnet kavramlarını tanım olarak çocuklara anlatırız. Ancak konu ile ilgili etkinlik verilmemiş. Bununla ilgili bir etkinlik yaptık. İki tane yaş pasta aldık. Birini çocukların sevebileceği çeşitli garnitürlerle süsledik. Birini de sade bıraktık. Her ikisinden de çocuklara tattırdık. Hangisi daha lezzetli dedik. Çocuklar süslenmiş olan pastayı daha lezzetli buldular. Farz ibadetler sade pasta gibidir. Ancak farz ibadetlerle birlikte sünnet ibadetlerde yapılırsa bu da süslü bir pasta gibi olur diye açıklama yaptık. Sadece namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetler farz, tesbih çekmek, Kur'an okumak sünnet, diyerek konuyu anlatıp geçseydim konu kalıcı olmazdı. Somut bir örnek vererek farz ve sünnet kavramlarının çocukların zihninde yer edinmesini sağlamaya çalıştım. Bu konu ile ilgili ders planında buna benzer açıklayıcı örnek yoktu.

D5: Birkaç yıl önceki kitapta çocukların düzeyine uygun olmayan içerikler vardı.

D6: Tahin- pekmez seti 4-5 yaşa uygun değil. Hikâye var etkinlik yok. 4 yaşa hitap etmiyordu. Biz ekleme ve çıkarma yapıyoruz.

D7: Bazı özel kolej kitaplarının anaokulu kitaplarını araştırıyorum. Bizim ders planı ile onlarınki aynı hatta daha iyi diyebilirim.

Görüşmeye katılan DİB'e bağlı kurs öğreticilerinden bir kişi hariç hepsi ders planı içeriğinin öğrencilere uygun olduğunu belirtmişlerdir. Özel kurslara bağlı kurs öğreticilerinin tamamının ders planın genel içerik olarak öğrencilere uygun olduğunu belirtmişlerdir.

4-6 yaş Kur'an kursları öğretim programı ile ilgili öğretici görüşlerinin incelendiği bir araştırmaya[205] göre öğreticilerin büyük bir kısmı programın 4 yaş grubuna uygun olmadığı bundan dolayı, 4-5-6 yaş grupları için ayrı sınıfların oluşturulması gerektiği, 4-5-6 yaş grubu çocuklarının gelişim özelliklerinin farklılığına dikkat çekilen araştırma bulgularına göre öğretim programının yaş gruplarına göre yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

5) Elif Ba ve Kur'an öğretiminin 4-6 yaş düzeyinde başlatılması sizce uygun mudur?

[205] Samet Yağcı, "Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı ve Müftülüklerin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Çalışmaları", s. 203.

Tablo 25: 4-6 Yaş Düzeyinde Kur'an Öğretimini Başlatmak

	Uygun	Uygun değil
Diyanet	10	0
Özel	10	0

D2: Uygundur. 4 yaş biraz erken olabilir ama beş yaş çok uygun.

D6: 3 yaşta başlatılırsa daha iyi olur. Ancak 3 yaş için sadece kısa dua ezberleri yeterli olur.

D7: Uygundur ama aile desteği gerekli hatta aile desteği olursa üç yaşta da başlatılabilir.

Ö3: Çocuğun öğrenmeye çok uygun olduğu yaş dönemleridir. Çocuk- öğretmen iletişimi sağlıklı olursa çocuğun öğrenme hızı artacaktır.

Ö10: 4.5 yaş daha uygun. 4 yaşta Kur'an'la tanıştırıyoruz. Harfleri öğretiyoruz.

Öğreticilerin bu görüşlerine göre Elif Ba ve Kur'an öğretiminin 4 yaşında başlatılmasının uygun olduğu ancak veli desteğinin ve öğretici ile çocuk arasında iyi bir iletişimin olması gerektiği sonucuna varılmıştır.

6) Ders planındaki konular ile ders etkinliklerini ilişkilendirmede sorun yaşıyor musunuz?

Tablo 26: Ders Planı-Etkinlik İlişkisi

	Evet	Hayır
Diyanet	8	2
Özel	10	0

D3: İlk yıllarda biraz sorun yaşıyorduk ama şu an program etkinliklerle verildiği için şimdi etkinlik sıkıntısı yaşamıyoruz.

D4: Evet bazen sorun yaşıyorum.

D2: Hayır. Diyanetin kaynak kitabında etkinliklerle konular ilişkili bir şekilde verilmiş.

Ö1: Genellikle sorun yaşamıyoruz. Hatta bu gün örümcek yapmıştık. Bu örümceği peygamberimizin hicreti esnasında saklandıkları mağaraya ağ ören örümcekle ilişkilendirerek hicreti anlattık.

Ö2: Bu durum biraz tecrübe de gerektiriyor. Zamanla ders esnasında konu ile ilgili hadis- ayet, oyun veya farklı etkinlikler aklınıza gelebiliyor. Yani bazen doğaçlama olarak da dersi verimli hale getirebiliriz.

D6: Sorun yaşamıyoruz. Dersi genelde oyun ve etkinlik ile işliyoruz. Elif Bayı ilahi şeklinde öğreniyoruz.

Ö10: Hayır. Sorun yaşamıyoruz. Abdesti ilahi ile öğrettik. Bazı konularda piyes yaptık. Kâbe'nin büyükçe bir maketini yaptık. Maket üzerinden haccı anlattık. Sefa ve Merve'yi anlattık.

7) Sizce 4-6 yaş grubu çocuklar için değerler eğitimi gerekli mi?

Tablo 27: 4-6 Yaş Düzeyinde Değerler Eğitimi

	Gerekli	**Gereksiz**
Diyanet	10	0
Özel	10	0

Araştırmaya katılan öğreticilerin tamamı okul öncesi dönemde değerler eğitiminin gerekli olduğunu belirttiler.

Ö8: 4-5-6 yaş çocuklarında önceden değerler eğitimi alanla almayan arasında fark olduğunu gözlemleyebiliyoruz.

Ö10: Gerekiyor. Hatta bu yaş kaçtıktan sonra değerler eğitimini vermek çok zorlaşır.

D6: Okul öncesi eğitimi değerler eğitimi ağırlıklı olmalıdır. Oyun, film ve deneyler üzerinden değerler eğitimi anlatılmalıdır. Mesela selamlaşma adabını öğretirken halka oluyoruz, selamlaşma şarkısını söylüyoruz, halkanın etrafında dönen öğrenci kime dokunursa ona selam veriyor ve o da selamı alıyor. Böylelikle selamlaşma adabını öğrenmiş oluyoruz.

8) Okul öncesi çocuğun gelişim özellikleri, değerler eğitimi, merhamet ve vicdan eğitimi, mahremiyet eğitimi gibi konularda uzmanlar eşliğinde veli bilgilendirme seminerleri hiç yaptınız mı?

D5: Velilerimize mahremiyet eğitimi ile ilgili bir uzman eşliğinde seminer düzenledik. Veli toplantılarımızda ise biz öğreticiler değerler eğitimi ile ilgili seminerler verdik.

Ö2: Öncelikle bir pedegog eşliğinde çocuklara mahremiyet eğitimi yaptık. Daha sonra aynı konuda velilerimize seminer verdik.

Ö8: Her dönem başında veli toplantısı yaparak değerler eğitimi ile ilgili bilgilendirme yapıyorduk. Ancak bu yıl pandemiden dolayı her velimize bir mektup hazırladık. Değerler eğitimi ile ilgili bilgilendirme yaptık ve yılsonunda çocuklarınızda bu değerlerle ilgili değişiklikler göreceksiniz, dedik.

Ö9:Bazı çocukların tuvalette kapıyı açık bıraktıklarını gördük. Bu çocukların mahremiyet bilincinin henüz gelişmediğini gördük. Öncelikle çocuklara bedenimizin özel olduğunu anlatarak mahremiyet eğitimi veriyoruz. Daha sonra konu ile ilgili olarak veli bilgilendirmesi yapıyoruz.

DİB'e bağlı kurs öğreticileri velilerine yönelik uzman eşliğinde ve vaizlerle seminer düzenlediklerini, ayrıca veli toplantılarında kendileri de değerler eğitimi ile ilgili bilgilendirme yaptıklarını belirttiler. Özel kurslara bağlı kurs öğreticilerinden ise sadece bir öğretici kurslarında seminer verilmediğini belirtmiş, diğer öğreticiler ise seminerler düzenlediklerini, öğreticilerin tamamı da veli toplantılarında değerler eğitimi konusunda bilgilendirme yaptıklarını ifade etmişlerdir.

9) Bir dönemin sonunda ortalama kaç öğrenci Kur'an'a geçer?

D1: 20 kişilik sınıfta birkaç kişi hariç hepsi geçer. D2: Birinci dönemin sonunda öğrencilerimin hepsi Kur'an'a geçer. Öğrencilerimi toplu olarak talimle derslerini uygularım. Bu nedenle hepsi bir dönemin sonunda geçmiş olurlar. D3: 18 öğrenciden 15'i Kur'an'a geçer. D4: Öğrencilerimin %70'i Kur'an'a geçer. D5: 18 kişilik sınıfın 12'si Kur'an'a geçer. D6: 15 kişilik sınıftan 9 kişi geçti. D7: 18 kişilik sınıftan 5-6 kişi geçer.D8: 4-5 kişi geçti. D9: 18 kişilik sınıftan 12 kişi geçti. D10: 4-5 kişi geçti.

Ö1: 50 kişilik kursta 35'i Kur'an'a geçer. Ö2: Yılsonunda 15-20 kişi Kur'an'a geçer. Yani 15 kişinin altına düşmez. Ö3: öğrencilerimizin %95'i Kur'an'a geçer. Ö4: 50 öğrenciden 25'i Kur'an'a geçer. Ö6: Yarıdan fazlası geçer. Ö7: Kursumuz yeni açıldığından henüz iki kişi geçti. Ö8: 5 öğrenci geçti. Ö9: 4-5 kişi geçti. Ö10: 18 kişiden 11'i geçer.

Araştırmaya katılan DİB'e bağlı kurs öğreticilerinden üçü dönem sonunda 4 ila 6 arasında öğrencinin Kur'an'a geçtiğini, geriye kalan yedi öğretici bir dönemin sonunda öğrencilerinin en az yarıdan fazlasının Kur'an'a geçtiğini belirtmişlerdir. Özel kurs öğreticilerinden üçü bir dönemin sonunda 2 ile 5 arasında öğrencinin Kur'an'a geçtiğini, bir öğretici öğrencilerinin yarısının geçtiğini belirtmişlerdir. Özel

kurslardan sivil kuruluşlara bağlı altı öğreticinin öğrencilerinin %85'nin Kur'an'a geçtiğini ifade etmişlerdir. Bu soruda dikkat çeken nokta sivil kuruluşlara bağlı bütün kurslarda bir dönemin sonunda Kur'an'a geçen öğrenci sayısının öğrencilerin tamamına yakın olduğu; özel yani şahsi kurslarda ise öğrencilerden ancak 4-5 kişinin Kur'an'a geçtiği tespit edilmiştir.

10) Bir yılın sonunda hatim yapan öğrenciniz oluyor mu? Bir dönemde ortalama kaç öğrenci hatim yapar?

Ö1;Ö2: Kur'an'a geçenlerin %50'si hatim yapar. Ö3: %80 hatim yapar. Ö4: %50 hatim yapar. Ö6: Yarısı hatim yapar. Ö7: Kursumuz yeni açıldığından hatim yapan olmadı. Ö8: Hatim yapan olmadı. Ö9: Birkaç kişi hatim yapar. Ö10:1-2 kişi.

D1: 1-2 kişi hatim yapar. D2: Hatim yapan olmuyor. D3: 2-3 kişi yapıyor. D4: %20 hatim yapar.

D5: Altı yaşındaki bir çocuktan hatim yapmasını beklemek doğru olmaz. Zaten bu yaş grubu için Kur'an'a geçmiş olmak başlı başına bir başarıdır.

D6: 2-3 kişi hatim yapar. D7: Henüz hatim yapan olmadı. D8: Hatim yapan olmadı. D9: hatim yapan olmadı. D10: Hatim yapan olmadı.

D10: Hatim yapması için çocuğu zorlamıyoruz. Asıl amacımız çocuk Kur'an'ı sevsin. Çocuk 9-10 yaşlarında da Kur'an'ı öğrenebilir ama önemli olan çocuğun Kur'an'ı sevmesi ve benim Kur'an öğretmenim çok iyi bir insandı demesidir.

Araştırmaya katılan kurs öğreticilerinden DİB'e bağlı 4-6 yaş kurs öğreticilerin öğrencilerine hatim yaptırma konusundaki görüşleri birbirine yakındır. Bu görüşler *Kur'an'a geçmiş olması onun için büyük bir başarıdır; bu yaş grubu çocuğu hatim yapmaya zorlamak doğru olmaz* (D5, D10), *asıl amacın çocuğa Kur'an'ı sevdirmek olmalıdır* (D10), şeklinde ifade edilmiştir.

Özel kurslar adı altında birleştirdiğimiz şahsi kurslar ve sivil kuruluşlara bağlı kursların öğrencilerin yılsonuna kadar hatim yapmış olması konusunda bakış açısı birbirinden farklıdır. Sivil kuruluşlara bağlı kurs öğreticilerinin öğrencilerinin %50 den fazlasına hatim yaptırdıklarını belirtmişlerdir. Şahsi kurs öğreticilerinin ise okul öncesi öğrencilerine hatim yaptırma konusundaki görüşleri DİB'e bağlı kurs öğreticilerinin görüşlerine paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

11) Belli bir başarı düzeyini yakalayamayan öğrencilerin velileriyle sorun yaşıyor musunuz?

D1: Velilere kayıt yaptırırken "çocuğa derslerinde yardım edemeyecekseniz böyle bir yükün altına koymayın" diyorum. Kur'an eğitiminde veli desteği çok önemli. Çocuğu ile ilgilenmeyen veliye bunun açıklamasını yapıyoruz. Veli ilgilenmediğinde çocuk kendini başarısız hissediyor.

D3: Hiç olmadı. Velilerle aile gibiyiz. Sürekli iletişim halindeyiz.

D4: Kur'an okumayı bilmeyen velilerle ya da çalışan anne olup çocuğu ile ilgilenmeye vakit ayıramayan velilerle sıkıntı yaşayabiliyoruz.

D5: Dönemin başında yaptığımız ilk toplantımızda kendi taleplerimi, kriterlerimi belirtirim. Velilerimizle aramızı çok sıcak tutarım. Velilerimi her konuda bilgilendirmeye çalışırım. Bundan dolayı bir sorun yaşamıyoruz. Ailesi kesinlikle çalıştırma imkânı olmayan öğrencilerime kendi şartlarımı zorlayarak Kur'an'a geçirdim.

Ö1: Yılın başında velilerle toplantı yaptığımızda, her çocuğun farklı olduğunu, her çocuğun öğrenme düzeyinin, öğrenme hızının farklı olduğunu bundan dolayı aynı başarıyı gösterememeleri durumunda sorun yapılmaması gerektiğini söyleriz. Ayrıca velinin de öğrencinin başarısında önemli bir yere sahip olduğunu belirtiriz. Veliler de bize destek verirler. Ancak bizim gayretimizi ve başarımızı gördükten sonra velilerin beklentileri de artıyor.

12) Yılsonunda çocuklar için mezuniyet programı yapar mısınız? Bu programda çocukları "Kur'an'a geçenler" ve "hatim yapanlar" olarak nasıl ödüllendirirsiniz?

Ö1: Geçen seneye kadar yapıyorduk, geçen seneden sonra yapmama kararı aldık. Bu programları yaptığımızda çocuklara küçük hediyeler de alırdık. Ancak daha sonra pedagoglardan aldığım seminerlerde yılsonu programların, çocukların psikolojisine pek de olumlu katkı sağlamadığını öğrendim. Kur'an'a geçen kız çocuklarına taç erkek çocuklara cübbe giydirirdik. Ancak Kur'an'a geçemeyenler veya hatim yapamayanlar açısından baktığımızda pek de iç açıcı bir sahne oluşmuyordu. Örneğin bir öğrencimiz hatim yapamadığı için ve hatim programında

sahneye çıkamadığı için rüyalarında ağlamış. Normalde programlardan önce çocuğa yapmak istediği rolü soruyoruz kendi isteğine bırakıyorduk. Bizim için bir çocuk dahi bu kötü psikolojiyi yaşamışsa bu bizim için kayıptır. Hiçbir çocuğun ağlamasını istemeyiz Başka bir yılki programda sahnede bir çocuğumuz söyleyeceği sözü unuttu ve donakaldı. Gözleri beni aradı ağladı. Ben hemen sahneye koştum onu kucakladım ve aldım. Anladım ki bizim bu heyecanı ve korkuyu bu çocuklara yaşatmaya hakkımız yok. Çünkü her çocuk sahneye çıkamaz. Şayet program yapılsa ve sahneye çıkmazsa da kendini mutsuz ve eksik hissedecek. Bu yüzden yılsonu programını kaldırdık.

Ö2: Yılsonunda mezuniyet programı yapmıyoruz. Doğru da bulmuyoruz. Yılsonu programının belli bir hazırlık süreci oluyor. Çocuk derslerde zaten öğreniyor, yoruluyor. Çocuğu ekstra bir sterse ve yorgunluğa koymaya gerek yok. Ama Kur'an'a geçen ya da hatim yapan öğrencimize ailesi ile işbirliği içinde kursta küçük bir kutlama yaparız. Böyle bir etkinlik yine velinin isteğine ve şartlarına bağlı olarak, Kur'an'a geçmiş olmanın büyük bir başarı olduğunu çocuğa hissettirmek, o sevinci yaşatmak için yapılıyor. Veli herhangi bir katkıda bulunmazsa dahi biz kurs olarak kendi aramızda o çocuğa bir etkinlik hazırlarız. Ödüller maddi ödüller değil de toplu alkışlama, takdir etme şeklinde olur.

Ö4: Yaparız, Kur'an'a geçenlere rahle, Hatim yapanlara bisiklet hediye ediyoruz.

Ö10: Kur'an'a geçen her öğrenci için aile desteği ile birlikte pastalar filan alırız, hediye alırız, güzel bir kutlama yaparız. Özellikle Cuma günleri bayram şeklinde kutlarız. Her hafta en başarılı öğrenciyi ödüllendiririz. Cumanın anlamını vermeye çalışıyoruz.

D1: Yapıyorduk. Diyanet yasakladı. Artık yapmıyoruz. Kur'an şöleni yapıyoruz. Herhangi bir ön hazırlık yaptırmadan; öğrencileri bir telaşa koymadan; bir at yarışına koymadan sade, toplu bir program yaparız.

D2: Yapıyoruz ama toplu olarak Kur'an'a geçtikleri için toplu yapıyoruz. Kur'an'a geçen öğrencilerine ayrı ayrı program yapan bir öğretici arkadaşımızın anlattığına göre; zengin bir aile çocuğu için çok gösterişli bir Kur'an'a geçme programı yapmış ve başka bir veli de bu kadar gösterişli yapamayacağını ama çocuğunun bu şekilde istediğini bu durumda çok zorluk çektiğini söyledi. Biz zengin fakir ayırt etmeden bütün öğrencilere ortak kıyafet aldık, ortak pasta aldık.

D3: İlk yıllarda yapıyorduk. Her çocuğa ayrı ayrı yapıyorduk. Ancak pandemiden hemen önce toplu yaptık.

D4: Önceki senelerde yapıyorduk. Ama şimdi yapmıyoruz. Pandemiden dolayı eğitim öğretime bir anda ara verildi. Bu durum öğrencilerimizde olumsuz etki bırakmasın diye Müftü Bey'den izin aldık. Çocuklar için hazırladığımız karnelerini tek tek evlerine giderek onlara verdik. Güzel bir vedalaşma yaptık. Bu dönemi bir sonuca ulaştırmak için önemliydi.

D5: Evet, daha önce yaptık. Ancak öğrencilerin hazırlanma aşamasında çok zorlandılar, sahne arkasında sıkıldılar, ağlayanlar oldu, annemi istiyorum diyen oldu. Benim gözlemlediğim çok az öğrenci bu tür programlardan mutluluk duydu.

D7: Henüz nasip olmadı. Ama kursa sürekli geldikleri için, dört beş saat ailelerinden ayrı kalıp sabrettikleri için, derste belli bir başarıya ulaştıkları için eğlendirme amaçlı zaman zaman program yaparız. Genelde ayda bir yaparız.

D9: Kur'an'a geçenlere merasim yaparız. Veda partisi niteliğinde yapıyoruz. Bireysel Kur'an törenlerinde ödüllendirme yaparız. Veda partisinde bütün öğrencilere taç taktık.

DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarında ilk birkaç mezuniyet programları büyük salonlarda kutlanırken daha sonra bu programlar yapılmadı. (D1) 4-6 yaş dönemindeki çocukların uzun ve stresli bir hazırlık (Ö2) süreci ile hazırlandıkları yılsonu programlarında sahneye çıkarılan programlar bazı çocuklarda kaygıya sebep olmaktadır. (D5) (Ö1) Geniş çaplı büyük salonlarda yapılan programlar bu yaş grubu çocuklarda kaygı ve strese sebep olurken, çocukların alışık olduğu kurs ortamında yapılan Kur'an'a geçme ve benzeri etkinlikler çocuklar için daha eğlendirici gelmektedir. Ancak kurs içinde yapılan Kur'an'a geçme programları her öğrenciye özel ayrı ayrı yapıldığı takdirde öğrenciler arasında kıyaslamaya sebep olduğu (D2) bu nedenle her öğrenciye özel yapmak yerine dönem sonunda toplu olarak kutlanmalıdır.

Yukarıda öğretici görüşlerinden de anlaşıldığı üzere mezuniyet programlarının çocuklara olumlu anlamda katkısının olmadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti döneminde sıbyan mektebi öğrencilerine yapılan kutlamalara bakıldığında, okula yeni

başlayacak sıbyan mektebi öğrencilerine okulun ilk günü düzenlenen "amin alayı" merasimi çocuğun hem okulu sevmesi hem de okula uyum sağlaması açısından oldukça önemli bir uygulama idi. Bu uygulama herhangi bir başarı şartına bağlı olarak değil sadece çocuğun okula ve ilim öğrenmeye dair ilk hatırasının güzel olması amacıyla uygulanmıştır**.**

Çocuk Kalbinde Kur'an adlı kitabın yazarı aynı zamanda uzun yıllar Kur'an Kursu Öğreticiliği yapmış Merve Gülcemal sınıfta her öğrenci için ayrı ayrı program yapmak yerine, Kur'an harflerini öğrenmeye başlama kutlaması yapılması gerektiğini, öğrencilerin Kur'an'a geçme kutlamalarını evde ailece yapılmasının daha uygun olacağını ifade eder.[206] Bu görüş elde ettiğimiz bulgulara göre öğrenci başarısına yönelik yapılan toplu veya ayrı ayrı yapılan programların verimli olmadığı ile örtüşmektedir.

[206] Merve Gülcemal, Çocuk Kalbinde Kur'an, 2. Basım, İnkilab Kitabevi, İstanbul 2017, s. 117.

4.4. DERS ETKİNLİKLERİ

4.4.1. Öğretici Görüşlerine Göre 4-6 Yaş Düzeyinde Soyut Kavramlar

Erken Çocuklukta Peygamber Tasavvuru ve Din Eğitimi adlı çalışmaya göre[207]; okul öncesi dönemde çocuklar dinî soyut kavramlarla ilgili oldukça yüzeysel bir bilgiye sahiptirler. Dinî gelişim çocuğun diğer gelişim düzeyleri ile paralel olarak ilerlediğinden Allah, dua, peygamber, Kur'an gibi soyut dinî kavramlarla ilgili düşünme düzeyleri çok sınırlıdır. Bu dönemde planlanacak din eğitiminde çocuğun sadece bilişsel yönüne değil duygu, tutum ve davranış geliştirmeye yönelik yönleri ele alınmalıdır sonucuna varılmıştır.

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları öğretim programını inceleyen Cemal Tosun ve Fatma Çapçıoğlu[208] *Dinî Bilgiler 1 ve 2* kazanımlarında yer alan sevgi, saygı, merhamet, adalet, paylaşma, yardımlaşma, sabır, iyilik, doğruluk ve güvenirlilik, şükür, görev ve sorumluluk gibi kavramların soyut kavramlar olduğunu, dolayısıyla yaş seviyesi itibariyle 4-6 yaş grubu çocukların bu kavramları tanıma konusunda yetersiz kaldıklarını belirterek, verilmek istenen bu kazanımların çocukların seviyelerine uygun olmadığını belirtmişlerdir.

48-60 aylık dönemde ancak 4-5 kelimelik cümleler kurabilen çocuklardan, "saygı", "adalet", "sabır" gibi kavramların tanımlarını söylemelerinin beklenmesi, çocuk gelişimi açısından uygun olmayabilir.[209] Bu dönemdeki çocuk dinî, tanımlamalardan çok duygu ve davranış yoluyla benimser. Bu nedenle ahlâkî emir ve yasaklar uzun tanımlamalardan çok, çocuğun yapabileceği sınırlı davranışların kararlı ve dengeli bir şekilde yapmasını istemekle kazandırılabilir. [210]

---

[207] Aslıhan Atik, Erken Çocuklukta Peygamber Tasavvuru ve Din Eğitimi, Fenomenolojik Bir Araştırma, **Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi,** 2021, https://dergipark.org.tr/tr/pub/tudear/issue/67613/1000477, (14.12.2021), s. 250.

[208] Tosun, Cemal, Fatma Çapçıoğlu, "4-6 Yaş Kur'an Kursları Öğretim Programının Dinî Gelişim Kuramları Çerçevesinde İncelenmesi", **Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi**, 2015, https://dergipark.org.tr/tr/pub/pegegog/issue/22565/241082, (14.07.2016), s. 715.

[209] MEB, Okul Öncesi Eğitim Programı 2013, s. 24.

[210] Ömer Özyılmaz, Çocukluk ve Gençlik Çağında Eğitim ve Psikolojik Temelleri, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 110, Doğan, **"**Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Öğretim Programı (Okul Öncesi Dönemi)…", s.214.

Okul öncesi değerler eğitimi ile ilgili olarak yapılan bir nitel araştırmaya göre[211] 13 katılımcı öğreticiden 7'si adalet, sorumluluk, saygı, hoşgörü, dürüstlük gibi bazı değerleri anlatmada güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Bunun sebebi olarak ise bu kavramların soyut kavramlar olması ve ailelerin değerleri yaşayarak model olmaması gösterilmiştir.

Soyut kavramlarla ilgili olarak "sizce bu soruların 4-6 yaş grubu çocuklara sorulması uygun mudur? Bu sorulardan sizce uygun olmayanları işaretleyiniz." Şeklinde sorulan soruyu öğreticilerin verdikleri cevaplara göre aşağıdaki tablolar oluşturulmuştur.

1) Saygı nedir?

Tablo 28: Saygı Kavramı

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	5 kişi
Özel	0

DİB'e bağlı 5 öğretici "Saygı Nedir?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 15 öğretici okul öncesi dönemde çocukların saygı kavramını tanımlayabileceklerini düşünmüşlerdir.

Okul öncesi öğreticileri ile değerler eğitimi üzerine yapılan bir araştırmada öğreticilerin en çok empati, sabır, vefa ve adalet değerlerini öğretmede zorlandıklarını belirtmişlerdir.[212]

2) Sabır nedir?

[211] Sümeyye Sürmen, **"Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma",** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 2021, s. 65.

[212] Cemal Aküzüm ve Ömer Ergenekon, "Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitimi İle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi, 2021, https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejedus/issue/62791/921244, (14.06.2021), **Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi**, s.99.

Tablo 29: Sabır Kavramı

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	5kişi
Özel	0

DİB'e bağlı 5 öğretici "Sabır Nedir?" sorusunun 4-6 düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 15 öğretici okul öncesi dönemde çocukların sabır kavramını tanımlayabileceklerini düşünmüşlerdir.

3) Doğruluk nedir?

Tablo 30: Doğruluk Kavramı

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	4 kişi
Özel	0

DİB'e bağlı 4 öğretici "Doğruluk Nedir?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 16 öğretici okul öncesi dönemde çocukların doğruluk kavramını tanımlayabileceklerini düşünmüşlerdir.

4) Güvenilir olmak nedir?

Tablo 31: Güvenilirlik Kavramı

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	5 kişi
Özel	4 kişi

DİB'e bağlı 5 öğretici, özele bağlı 4 öğretici "Güvenilir olmak Nedir?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 11 öğretici okul öncesi dönemde çocukların güvenilirlik kavramını tanımlayabileceklerini düşünmüşlerdir.

5) Sorumluluk nedir?

Tablo 32: Sorumluluk Kavramı

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	6 kişi
Özel	0

DİB'e bağlı 6 öğretici "Sorumluluk Nedir?" sorusunun 4-6 düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 14 öğretici okul öncesi dönemde çocukların sorumluluk kavramını tanımlayabileceklerini düşünmüşlerdir.

6) Adalet nedir?

Tablo 33: Adalet Kavramı

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	5 kişi
Özel	8 kişi

DİB'e bağlı 5 öğretici, özel kurslara bağlı 8 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 13 öğretici "Adalet Nedir?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 7 öğretici okul öncesi dönemde çocukların adalet kavramını tanımlayabileceklerini düşünmüşlerdir.

7) Adalet neden önemlidir?

Tablo 34: Adaletin Önemi

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	5 kişi
Özel	5 kişi

DİB'e bağlı 5 öğretici, özel kurslara bağlı 5 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 10 öğretici "Adalet Neden Önemlidir?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 10 öğretici okul öncesi dönemde çocukların "Adalet neden önemlidir?" sorusunu cevaplayabileceklerini düşünmüşlerdir.

8) Adaletin olmadığı bir dünyada yaşasaydık neler olurdu?

Tablo 35: Adalet ve Dünya Düzeni

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	4 kişi
Özel	7 kişi

DİB'e bağlı 4 öğretici, özel kurslara bağlı 7 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 11 öğretici "Adaletin olmadığı bir dünyada yaşasaydık neler olurdu?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 9 öğretici okul öncesi dönemde çocukların "Adaletin olmadığı bir dünyada yaşasaydık neler olurdu?" sorusunu cevaplayabileceklerini düşünmüşlerdir.

9) Biz neden adil olmalıyız?

Tablo 36: Adil Olmanın Sebebi

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	2 kişi
Özel	5 kişi

DİB'e bağlı 2 öğretici, özel kurslara bağlı 5 öğretici "Biz neden adil olmalıyız?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 13 öğretici okul öncesi dönemde çocukların "Biz neden adil olmalıyız" sorusunu cevaplayabileceklerini düşünmüşlerdir.

10) Namaz Müslümanların onları en çok seven Allah ile buluşması anıdır. Bizler namaz kılarak Allah'a daha yakın oluruz.

Tablo 37: Namaz Allah'a Yaklaştırır.

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	4 kişi
Özel	6 kişi

DİB'e bağlı 4 öğretici, özel kurslara bağlı 6 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 10 öğretici "Namaz Müslümanların onları en çok seven Allah ile buluşması anıdır, bizler namaz kılarak Allah'a daha yakın oluruz" ifadesinin 4-6 yaş

düzeyindeki çocuklar için kullanılmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 10 öğretici bu ifadenin okul öncesi dönem çocukları tarafından anlaşılacağını düşünmüşlerdir.

11) Neden iyi bir insan olmalıyız?

Tablo 38: İyi İnsan Olmanın Sebebi

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	2 kişi
Özel	4 kişi

DİB'e bağlı 2 öğretici, özel kurslara bağlı 4 öğretici "Neden iyi bir insan olmalıyız?" sorusunun çocuklara sorulmasının uygun olmayacağını belirtmişlerdir. Geriye kalan 14 öğretici okul öncesi dönemde çocukların "Neden iyi bir insan olmalıyız" sorusunu cevaplayabileceklerini düşünmüşlerdir.

12) Neden dua etmeliyiz? ( )

Tablo 39: Dua Kavramı

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	4 kişi
Özel	6 kişi

DİB'e bağlı 4 öğretici, özel kurslara bağlı 6 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 10 öğretici "Neden dua etmeliyiz?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 10 öğretici okul öncesi dönemde çocukların "Neden Dua etmeliyiz" sorusunu cevaplayabileceklerini düşünmüşlerdir.

13) Allah'ın her zaman her yerde sizi duyuyor olması size neler hissettirir?

Tablo 40: Allah Her Şeyi Duyar.

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	2 kişi
Özel	9 kişi

DİB'e bağlı 2 öğretici, özel kurslara bağlı 9 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 11 öğretici "Allah'ın her zaman her yerde sizi duyuyor olması size neler **hissettirir?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun**

olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan 9 öğretici okul öncesi dönemde çocukların "Allah'ın sizi duyuyor olması size neler hissettirir?" sorusunu cevaplayabileceklerini düşünmüşlerdir.

14) Allah'ın her zaman her yerde sizi görüyor olması size neler hissettirir?

Tablo 41: Allah Her Şeyi Görür.

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	5 kişi
Özel	8 kişi

DİB'e bağlı 5 öğretici, özel kurslara bağlı 8 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 13 öğretici "Allah'ın her yerde sizi görüyor olması size neler hissettirir?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir.

15) Allah'ın her şeyi biliyor olması size neler hissettirir?

Tablo 41: Allah Her Şeyi Bilir.

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	4 kişi
Özel	7 kişi

DİB'e bağlı 4 öğretici, özel kurslara bağlı 7 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 11 öğretici "Allah'ın her şeyi biliyor olması size neler hissettirir?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir.

16) Hayatta en çok kime güvenmeliyiz?

Tablo 42: Allah'a Güven

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	5 kişi
Özel	7 kişi

DİB'e bağlı 5 öğretici, özel kurslara bağlı 7 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 12 öğretici "Hayatta en çok kime güvenmeliyiz?" sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir.

17) Kur’an-ı Kerim’in Allah’ın sözü olduğunu biliyor musunuz?

Tablo 43: Kur’an Allah Kelamı

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	5 kişi
Özel	6 kişi

DİB’e bağlı 5 öğretici, özel kurslara bağlı 6 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 11 öğretici “Kur’an-ı Kerim’in Allah’ın sözü olduğunu biliyor muydunuz?” sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir.

18) Kur’an’ı ilk defa Allah kime “söylemiştir?”

Tablo 44: Kur’an-Vahiy İlişkisi

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	7 kişi
Özel	9 kişi

DİB’e bağlı 7 öğretici, özel kurslara bağlı 9 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 16 öğretici “Kur’an’ı ilk defa Allah kime söylemiştir?” sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir.

19) Kur’an okuyunca neler hissedersiniz?

Tablo 45: Kur’an’a duyulan hissiyat

	4-6 yaş grubu öğrencisine sorulmamalı
Diyanet	6 kişi
Özel	4 kişi

DİB’e bağlı 6 öğretici, özel kurslara bağlı 4 öğretici yani araştırmaya katılan 20 öğreticiden 10 öğretici “ Kur’an okuyunca neler hissedersiniz?” sorusunun 4-6 yaş düzeyindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir.

4.4.2. Soyut Kavram Etkinlikleri

1) Ders etkinliklerinde çocukların başarılarını ödüllendirir misiniz? Nasıl ödüllendirirsiniz?

Tablo 46: 1.Kategori: Maddi Olmayan Ödüller

Kod	Tema
Aferin demek, sarılmak, alkışlatmak, sohbet etmek,	Maddi gereçlere dayalı olmayan pekiştireçlerin verimliliği

Ö2: Çocukları ödüllendirmek için illaki maddi bir şey olması gerekmez. Çocuğa bir aferin demek, çocuğa sarılmak. Birlikte teneffüs arasında oturup bir çay içmek, birlikte bir kek yiyip sohbet ederek de ödüllendiririm.

Ö7: Motivasyonlarını arttırmak için Cuma gününe kadar süresini ezberleyen öğrencilerin ellerinin üstüne küçük bir çıkartma yapıştırırız.

Ö8: Ödüllendirme yapıyoruz ama her başarıda değil tabii ki, ödülü pekiştireç olarak kullanıyoruz. Mesela ödev olarak verdiğim duayı ezberleyen öğrencilerimize anneleriyle birlikte okumaları için hikâye kitabı aldım. Oyuncak alma taraftarı değilim çünkü çocukların yeterince oyuncakları var.

Ö9: Bir çocuk arkadaşına yer vermedi, ona herhangi bir şey demem, yer veren diğer çocuğu alkışlattırırım.

D1: Bunu çok fazla maddiyata dönüştürmeden yaparım. Ezber yaptığında, doğru bir davranışta bulunduğunda panosuna bir kelebek yapıştırırız.

D3: Bazen bir alkış, bazen bir tebessüm, takdir etme bazen küçük bir şeker, bazen küçük bir yapıştırıcı yeterli oluyor. Büyük ödüller pedagojik açıdan doğru değilmiş.

D4: Ödüllendirmem. Şeker balon tarzı ödüller vermem. Ders esnasındaki başarılarını duyguyla takdir ediyorum. Ne kadar güzel yaptın derim. İlk yıllarımda birkaç defa çocuklara ödül olarak sinemaya götürdüm. Hiç sinemaya gitmemiş ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocukları çok mutlu olurken ekonomik düzeyi iyi ailelerin çocukları daha önce sinemaya gitmiş oldukları için nötr tepki verdiler. Çok da ödül olarak algılamadılar. Kendi gözlemlerimden çıkardığım kadarıyla maddi eksiklik hissetmeyen çocukların daha çok duygusal takdirlerden hoşlandıklarını

gördüm. Maddi ödüllere ihtiyaç duyan çocuklar ise artık ödül almak için başarmaya çalışıyorlardı. Bundan dolayı maddi ödüllerin bu yaş grubunda başarıya olumlu katkısı olduğunu düşünmüyorum.

D5: Evet ödüllendiririm. Tek tek ödüllendirmem. Sınıfça ödüllendiririm. Bireysel ödüllendirmede çocuklar arasında olumsuz duygular gelişebiliyor.

D7: Hiç ödül vermem, ceza da vermem. Ancak 4-6 yaş grubu çocuğu hediye olarak yiyecek almayı çok severler. Oyun zamanında birer meyve suyu, çikolata gibi şeyler dağıtırım. Bunu bir ödül olarak değil din eğitimine sevgi bağı geliştirmeleri için veririm.

D8: Alkışlatıyoruz, şeker, çikolata gibi küçük ödüller veriyoruz. Küçük bir iltifat, aferin demek bile çocukları mutlu eder.

Suat Cebeci'nin *Din Eğitimi Bilimi* adlı çalışmasında eğitimde ödül ve ceza ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: Eğitimde öğrencilere öğrenme motivasyonu sağlamak ve öğrenciyi öğrenmeye teşvik etmek için ödül ve ceza unsurları kullanılır. Ödül ve ceza öğrencinin bir konuda kazanması istenen bilgi ve davranışların kazanılması veya kazanılmaması durumunda karşılaşılabilecek sonuçlara dikkat çekmek içindir. Bu durumda öğrencinin umut, kaygı ve güven duyguları esas alınarak istenilen davranışa yönelmeleri sağlanmış olur. Ancak bunun sonucunda öğrencide şiddetli kaygı ve umutsuzluk gibi uç duygular ortaya çıkabilir. Umut ve kaygı kişide öğrenme motivasyonu sağlarken, umutsuzluk ve aşırı kaygı öğrenmeyi olumsuz yönde etkiler.[213]

Okul Öncesi Öğretmenlerinin *Ödül ve Ceza Kullanımına İlişkin görüşlerinin*[214] incelendiği araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin sık sık sembolik ödüllere (yapıştırıcı, materyal, yiyecek vs.) başvurdukları; bu ödüllerin iç motivasyondan çok dış motivasyon sağladığı ve kalıcı öğrenmeyi engellediği; düşünme köşesine gönderme ve çocuğun en temel haklarından olan oyundan çıkarma gibi ceza uygulamalarının da kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

---

[213] Suat Cebeci, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 83.

[214] Tuğçe Güzelyurt ve Diğerleri, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Ödül ve Ceza Kullanımına İlişkin Görüşleri", **Temel Eğitim Dergisi** / Journal of Primary Education, 2019, https://dergipark.org.tr/tr/pub/temelegitim/issue/49907/590358, (15.10.2019), s. 25.

Okul öncesi dönem kişiliğin ve dinî düşüncenin şekillenmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemde ödüle dayalı bir eğitim sistemi çocuğun öğrendiklerini davranışsal anlamda benimsemekten ziyade bir fayda ve çıkara dayalı kısa süreli öğrenmelere dönüştürebilir. (D4) Ancak öğrenmeye güdüleme, motivasyon sağlama amacıyla sözlü veya duyguya dayalı mimiklerle çocuk takdir edilebilir. (Ö2, Ö9, D3, D4) Bu pekiştireçler de doğru zamanda kullanılmalıdır. Gereğinden fazla kullanılan pekiştireç çocuk için bir anlam ifade etmez hale gelebilir.(D4)

2) "Değer Ağacı Proje Ödevi": Bu çalışma derste işlenen "sevgi- merhamet, saygı, görev ve sorumluluk, adalet, sabır gibi değerlerle ilgili olarak öğrencinin evde yaptığı davranış örneklerinin yazılıp bu değer ağacına asılması şeklinde uygulanır.

Sizce "Değer Ağacı Proje Ödevi" veya benzeri ödevler öğrencinin davranışında kalıcı davranış değişikliğine etki etmekte midir? Çocuk bu çalışmada astırdığı örnek değer davranışını sınıf içinde de uyguluyor mu?

Tablo 47: 2.Kategori: Değerler Eğitiminde Ödül Ceza

Kod	Tema
İyiliğe yönelme- yanlıştan kaçınma	Tema: 1 Değerler ağacı etkinliğinde ödül almak için çocukta olumlu davranışa yönelme, yanlış davranıştan kaçınma
Değer- ödev ilişkisi	Tema: 2 Ödev olarak verilen değerin davranışa dönüşmesinde sorun yaşanması
Kısa süreli davranış değişikliği	Tema: 3 Ödül odaklı değerler eğitimi etkinliğinde değer davranışın süreklilik kazanmaması
Ödüle ulaşamama kaygısı	Tema: 4 Ödül odaklı değerler eğitimi etkinliğinde ödül kazanmama sonucu olumsuz davranış
-Drama ile değerler eğitimi -Takdir gibi sözlü pekiştireçler, -Sınıf içi günlük uygulamalar	Tema:5 Ödüle dayalı olmayan değerler eğitiminin öğrenci üzerindeki olumlu etkisi

D1: Evet var. Duvara ağaç yapıyoruz. Çocuk değerlerle ilgili bir doğru davranışta bulunduğunda çocuklarla birlikte ağaca çiçekler ve kuşlar asıyoruz. Öğrenci ağacına daha çok çiçek ve kuş astırmak için doğru davranmaya gayret gösteriyor ve yanlış davranışlardan kaçınıyor.

D2: Değer ağacı yapmadık. Ancak değerler kavanozu yaptık. Derste işlediğimiz değerleri evde uyguladıkça velisi tarafından kumbaraya belli bir miktar

para atılır. Yılsonunda o kumbaraları fakir ailelere gidip yardımlaşma değerini öğretmek amacıyla teslim ederiz. Veliler gerçekten çok memnun oldu.

D3: Bu etkinliği yapmadık. Daha çok drama yöntemiyle değerleri anlatırım. Yolda kalan bir yaşlıya yardım etmek, kanadı kırık bir serçeye yardım etmek gibi dramalar yaptık. Eve ödev olarak verilen ya da kursta yapılan değerleri bir ödülle yaptırmaya çalışmak verimli olmuyor. Çocuk ödül için yapmaya çalışabiliyor. Değerleri drama ile pratikte öğretmek taraftarıyım.

D4: Bence bu uygulama değerler eğitimini anlatırken uygun olmaz. Yani çocuk o değeri sadece o değer ağacına ismi asılana kadar yapar sonra unutur. Değerler eğitimi sürekli uygulanması gereken bir ders olduğu için dönem boyunca çocuğun değerlere uygun her davranışını sözlü olarak takdir ediyorum. Ancak bu uygulamaya benzer bir uygulamayı sure ezberi konusunda yapıyorum. Ezberlerini aldığımı görünür kılmak için uyguluyorum.

D5: Ben değerleri ders olarak vermeyi, ardından da bir ödül vermeyi uygun görmüyorum. Çocuk ders olarak algıladığında uygulamada sorun yaşayabiliyor. Çocuklar kursta bulundukları müddetçe doğru bulduğum davranışları sonunda takdir ettim. Örneğin, yemekten önce elleri yıkamak için sırada beklerken Yusuf sıranın sonunda olduğu için biraz üzgün görünüyor. Ben ona: Yusufcum Allah sabredenleri sever, sen şimdi sabırla beklersen, arkadaşını itmezsen, Allah bu davranışından dolayı seni çok sever. Ben biliyorum Yusuf sen şimdi çok güzel sabırla bekleyeceksin, diyorum.

D7: Değer ağacı ile ilgili ev ödevi şeklinde hiçbir çalışmam olmadı. Ancak sınıf içinde benim yardımım olmadan çantasını düzenleme, kitaplarını toplama, sınıfın düzenine yardım etme, lavaboya kendi başına gidebilme gibi konularda onlara sorumluluklar veririm. Ev için sadece kıyafetlerini katlama ve çantasını düzenleme görevini veriyorum. Aileler bu konuda memnun ancak bazı veliler çocuğun yaptığı düzeni beğenmiyor ve şikâyet ediyor ben de çocuğa zaman ve fırsat vermek gerektiğini söylüyorum.

Ö:1 Evet. Ö3: Evet. Ö4: Evet. Ö7: Evet D6: yapmadım. D8: Yaparım. D10: Yapmadım.

D9: Çocuk sınıfta uyguluyor. Ancak aile destek olursa daha kalıcı olur.

Ö2: Her çocukta aynı etkiyi göremeyebiliriz. Bazı çocuklarda olumlu yönde etki ederken bazılarında tersi yönde etki eder. Ödevini yapamayıp fotoğrafının etrafını kalple dolduramayan çocukta aksi davranışlar gözlemleyebiliyoruz. Yani bir etkinlik yapıldığında her iki durum da gözden geçirilmelidir. Ancak çocukların büyük çoğunluğunda bir kalp yapıştırıcısı kazanmak için, ya da oyun odasına gitme hakkı kazanmak için yanlış davranışlarından vaz geçtiklerini olumlu davranışlara yöneldiklerini gözlemliyoruz.

Ö8:Böyle bir çalışmamız olmadı. Ama her hafta için bir değer belirliyoruz, bir dua bir hadisle bu değeri işliyoruz. Çocukta bu değerle ilgili davranış değişikliği oluyor. Velilerden olumlu yönde geri dönüşüm alıyoruz. Dönem başı olmasına rağmen bu geri dönüşümleri alıyoruz.

Ö9: Biz buna benzer olarak dua ezberini yapan, diğer ödevlerini yapan öğrencilerimiz için gemi ilerletme etkinliği hazırladık. Günlük ödevini yapan öğrencinin gemisi bir adım ilerliyor. Çocuklar gemileri geride kalmasın diye ödevlerini yapmaya çalışıyorlar. Bu etkinlik verimli oluyor.

Ö10: İlk yıl uçan balonlar yapmıştım, her balonun üstüne çocuğun resmini yapıştırdım. Balonun bir de kutusu vardı. Çocuk her ödevini yaptığında bir renkli kağıt alıp kutusuna koyardı. Haftanın son günü kim en çok renk toplamış diye bakardık. Bu yıl da öğrenciler için ayrı ayrı uçak yaptık. Çocuk ödevini yaptıkça, sınıf içinde sorumluluklarını yerine getirdikçe ya da güzel bir davranışta bulundukça uçağı bir adım havalanıyor. Haftanın son gününe kadar kimin uçağı havalanacak diye bekliyoruz.

Ö:1 Evet. Ö3: Evet. Ö4: Evet. Ö7: Evet. Ö8: Evet. D6: yapmadım. D10: Yapmadım.

D9: Çocuk sınıfta uyguluyor. Ancak aile destek olursa daha kalıcı olur.

Değer ağacı adlı örnek uygulama ile okul öncesi öğrencilerle değerler eğitimi çalışması yapılmaktadır. Ancak bu uygulamada çocuğun yapmış olduğu her değer davranışa karşılık bir ödül verilmektedir.

Beni ödülle cezalandırma adlı çalışmada öğrencinin motivasyonunu arttırmak için verilen ödüllerle ilgili olarak şunlar dile getirilmiştir: Ödüle alışan çocuğun beyni

dopamin salgılamayı bırakır. Yani, o ödülden zevk almamaya başlar. Çocuk ödülle iş yapmaya alışırsa, kendi sorumluluğunda olan işler için bile sizden ödül talep eder. Ödül çocuğun sorumluluk bilincini öldürür ve muhakeme becerisini köreltir. Okul öncesi dönemde değerler eğitimi ile çocuğa değer davranışların kazandırılması amaçlanmaktadır. Ancak ödül ve övgü gibi dış kontrol mekânizmaları ile değer kazandırmak çok zordur. Tam tersi bu mekânizmalar çocuğun var olan değerini öldürür. Çocuğa davranışları için ödül verildiği zaman ona şöyle bir mesaj gider: "yardım etmek kendi içinde değerli değildir. Onun için ben sana bir ödül vereceğim. Sen bunu ödül için yap." Değer kazandırma süreci, çocukların değerleri içselleştirmesini gerektirir. Ama ödül içselleştirme sürecini olumsuz etkiler.[215]

4-6 yaş Kur'an kurslarında genel olarak değerler eğitimi etkinlik uygulamalarında kullanılan değer ağacı ve bu etkinliğe benzer uygulamaların öğrenci üzerindeki etkilerinin tespit edilmeye çalışıldığı bu soruya göre öğreticilerin yaptığı yorumlar ışığında 2. Kategori oluşturuldu. "Değerler eğitiminde ödül ve ceza" olarak belirlenen bu kategoride oluşturulan temalara göre bu etkinliklerin ödev olarak verilmesi durumunda verimli olmadığı (D3), çocuğun davranışa dönüştürmede sorun yaşadığı (D5), Ödül odaklı değerler eğitimi etkinliğinde çocuğun ödül kazanmama sonucu olumsuz davranışlara yöneldiği ifade edilmiştir. (Ö2) Bununla birlikte bu etkinlikler sonucu ödül almak için çocuğun kısa süreli de olsa olumlu davranışlara yöneldiği (D1), drama ile yapılan değerler eğitimi etkinlikleri ve ödül olarak kullanılan aferin gibi sözlü pekiştireçlerin ise çocuk üzerinde olumlu etkiler bıraktığı gözlemlenmiştir. (D3) Değerler eğitimi maddi bir ödül karşılığında veya ödev şeklinde değil de çocuğun derste veya ders dışında elini, yıkarken, yemeğini beklerken veya bir arkadaşının emanetine sahip çıkması gerekirken ve buna benzer durumlarda öğretmenin değer davranışına yönlendirmesi çocuğun öğrenmesi üzerinde daha verimli ve kalıcı olacaktır. (D5) (D7)

3) "Öğretmenin Adaleti Hikâyesi": Öğretmen öğrencilere bir ev ödevi verir. Ertesi gün ödevini yapıp getirenleri bahçede oyun oynamaya çıkaracağını söyler. Ödevini yapmayanlar ise bahçeye çıkarılmayacaktır. Bu ve buna benzer çalışma

[215] Özgür Bolat, Beni Ödülle Cezalandırma, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2016, s.103.

örneğiniz var mı? Bu örnek 4-6 yaş gurubu çocukların "adalet" kavramını anlamaları için doğru bir uygulama olur mu?

Tablo 48: 3. Kategori: Adalet Değerinde Sorumluluk ve Eşitlik

Kod	Tema
-Arkadaşına fiziksel şiddet- Bedel	Tema: 1 Şiddete karşılık oyundan men etme
-Ödev- sorumluluk ilişkisi	Tema: 2 Sorumluluk almamaktan dolayı oyundan men etme
-Hak ve eşitlik	Tema: 3 Adalet için hak ve eşitlik

D1: Evet, ben de uyguladım. Ama ben ödev yapmadığı için değil. Arkadaşına zarar verdiği için oyun odasına göndermediğim oldu. Ödev konusunda esnek davranırım. Bir sonraki güne ertelerim.

D2: Bu uygun bir örnek değil. Adalet kavramını anlatırken şöyle bir örnek veririm: yemek masasında size ve anne babanıza eşit miktarda yemek bırakılırsa ve sizden de bu yemeği bitirmeniz istenirse bu adil olur mu? Siz bu yemeği bitirebilir misiniz? Eşitlik adalet değil, herkese hakkı olanın verilmesidir. Sınıfa bir ip asıyorum. Eşit yükseklikteki sandalyelere çıkarıyorum. Boyu uzun olanlar ipe dokunabilirken boyu kısa olanlar ipe ulaşamıyor. Eşit yükseklikteki sandalyeye çıktığınız halde hepiniz ipe ulaşamadınız. Boyu biraz kısa olanlara daha yüksek bir sandalye vermemiz gerekiyor. Aksi takdirde eliniz ipe dokunamaz. Bu durumda adalet herkese hakkı olanı vermektir.

D4: Uygun olmaz. Çünkü çocuk böyle bir durumda ben ödevimi yapmadım bunun için oyun odasına gidemiyorum diye bir çıkarımda bulunamaz. Öğretmenim haklı adaletli davrandı diye düşünemez. Ben şimdi oyun odasına gidemiyorum bundan mahrum kaldım. Öğretmene ve kursa karşı kötü duygular içine girebilir.

D3*: Adalet değerini eşitlik duygusu ile anlattım. Bir terazi yaptım. Bir tarafına Ahmet bir tarafına Çilek ismini verdim. Ahmet'e iki şeker verdim. Çileğe bir şeker verdim. Adaletli davrandım mı? Hayır diyorlar. Peki çileğe kaç şeker vermeliyim? Çileğe bir şeker daha vermeliyiz diyorlar. Adalet herkese eşit olarak vermektir diyorum.*

Ö2: Aslında ben ders için hiç böyle bir uygulama yapmadım. Ama yemeğini yemeyen, ailenin de bu durumdan müzdarip olduğu bir öğrencim vardı. Onun yemeğini az da olsa yemesi için herkese yönelik "yemeğini yiyenleri bahçeye indireceğim" diyerek onun da yemeğini yemesini sağlamaya çalışırım. O öğrencim az da olsa yedikten sonra onu da indiririm. Kesinlikle indirmemezlik yapmam. Hiç indirmemeyi doğru bulmuyorum. Oyun, oyun parkı bahçe bu kelimeler çocuk için çok değerli kavramlardır. Çocuğu bundan mahrum etmek kesinlikle doğru değildir.

Ö8: Yaptıklarının bir bedeli olduğunu öğretiyoruz. Günlük ödevler veriyoruz. Ödevini yapmanın bir ödülü oluyor. Ama hiçbir çocuğu oyundan mahrum etmeyiz.

Okul öncesi dönem çocuğunu, ahlâkî davranışa yöneltmek için dikkat edilmesi gereken hususlardan biri çocukta var olan adalet duygusudur. 5-6 yaşlarından itibaren belirginleşen adalet duygusu çocuğun ahlâk duygusu üzerinde derin bir etki yapar.[216] Ancak adalet kavramının, bu dönemdeki çocuk tarafından tam olarak anlaşılması düşünülmemelidir. Çocuktaki adalet duygusu, görünürdeki eşitlik şeklinde başlayan, adalet gelişiminin ilk basamağı şeklinde kendini gösterir.[217] Somut alışverişler şeklinde kendisini gösteren, göze göz, dişe diş anlayışı adalet kavramının benimseniyor olduğunun göstergesidir.

"Öğretmenin Adaleti Hikayesi" örneği ile öğrencilere adalet değeri öğretilmeye çalışılmaktadır.

Verilen ödevin yapılmaması durumunda öğrencinin oyundan mahrum bırakılmasının bu yaş grubu çocuklar için uygun olmadığı öğreticilerin çoğunluğunun ortak görüşü olduğu görülmektedir. (D1, D2, D4, Ö2, Ö8) Ancak ailenin isteği üzerine yemeğini yemeyen çocukların oyun bahçesine gönderilmediği (Ö2) veya çocuğun arkadaşına zarar vermesi durumunda oyundan mahrum edildiği ifade edilmiştir.

" Öğretmenin Adaleti Hikâyesi" örneğinde öğretmen öğrencilere bir ödev verir ve ödevi yapmayan öğrencilere bahçede oynamama cezası verir. Bu durumda ödevini

[216] Ömer Özyılmaz, Çocukluk ve Gençlik Çağında Eğitim ve Psikolojik Temeller, Pınar Yayınları, İstanbul 2003, s. 110, Doğan, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Öğretim Programı (Okul Öncesi Dönemi) …", 2014, s. 205.

[217] MEB, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Ahlâk Gelişimi, MEGEP, Ankara, 2007, s. 14, Doğan, "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Öğretim Programı (Okul Öncesi Dönemi)…", s.206.

yapan çocuğa bahçede oynama ödülü verilirken, yapmayan çocuğa "göze göz, dişe diş" eşitlikçi anlayışı üzerinden adalet kavramı öğretilmeye çalışılır. Ancak bu uygulamada çocuğa sorumluluk davranışı kazandırılması amacıyla verilen ev ödevi ile çocuğun yemek yemek su içmek kadar ihtiyaç hissettiği oyun arasında kıyaslama yapmasına sebebiyet vermektedir. Çocuğun oyundan mahrum edilme cezasının çocukta yol açtığı stres, ödev sorumluluğunun yerine getirmemiş olması üzerine düşünmesini engeller. Çocuğun bu olaydan aklında kalan cezaya sebep olan şey değil, çocuğun yaşadığı stres, arkadaşlarına ve öğretmenine karşı duyduğu mahcubiyet duygusu olacaktır.

4) "Şeker Kolyesi": Önceden hazırlanan şekerden kolyeler öğrencilere dağıtılır. Ertesi gün şekerlerin yenmeden getirilmesi istenir. Sabır gösteren öğrencilere bir tane daha şeker verilir. Bu örneğe benzer uygulama yaptınız mı? Sizce bu uygulama 4-6 yaş gurubu çocuklar için doğru olur mu?

Tablo 49: 4. Kategori: Sabır Değerinin Öğretiminde Kullanılan Materyal ve Zaman Kavramı

Kod	Tema
-Çikolata, şeker	Tema: 1 Bir gün boyunca çocuğun gözünün önündeki bir yiyeceği yemesini engelleyerek sabır değerini öğretmek
-3-5 dakika, ders süresi boyunca veya yemek saatine kadar bekletmek	Tema: 2 Kısa süreli yemeye sabretmenin sabır değerini öğretmeye olumlu katkısı
-Hediye paketi emaneti- bir günlük süre	Tema: 3 Yiyecek dışında bir eşya ile sabretmeyi öğretmenin olumlu katkısı

D1: Bir kere yaptım. Ama bir daha yapmadım çünkü kıyamadım. Çocuğu beklet beklet sanki çikolata daha çok cazip hale geliyor. Bir de annelik merhametiyle baktığım için bana uygun gelmiyor.

D2: Kur'an dersine başladığımızda şekerleri boyunlarına asıyorum. Zaten derste yemek yenmediği için çok sıkıntı olmuyor. Dersin sonunda yiyorlar.

D3: Sabır değeri ile ilgili olarak Turşu etkinliği yaptık. Fasulye deneyi yaptık.

D4: Bence uygun bir uygulama değil. Şekeri yiyene kadar sabreder, şekeri yedikten sonra sabır değerini unutur. Ama kursta günlük olarak her daim bu değerleri pekiştirmek gerekir. Pasta yiyeceklerini bildikleri gün her an sorabiliyorlar ne zaman

yiyeceğiz diye. Ben de onlara abla bulaşıkları yıkayacak biz de derslerimizi okuduktan sonra pastalarımızı yiyebiliriz. O zamana kadar sabretmeliyiz. Allah sabredenleri sever diyorum.

D6: Biz şeker kolyesi yapmadık. Çocuğa bir hediye paketi verdik. Bir gün sonra kursa geldiğinde getirmesini istedik. Sınıfta hep birlikte kutuları açtık. Ayrıca Peygamberimizin (A.S) bir sözü var: ehli kitabın yaptığı uygulamaları yapmayın onlara benzemeyin. Zeburu öğretmek için içine şeker koyulur, çocuk okumaya başlarken o şekeri yermiş. Ben şeker kolyesi uygulamasını bu örneğe benzediği için yapmadım.

Ö1: Haşlanmış yumurtaları çocuklara verdik bir hafta boyunca eve götürdüler kursa getirdiler. Kırmadan getirip götürmesini sağlamadaki amacımız sorumluluk duygusunu kavraması ve yememesi ise sabır kavramını öğrenmesi içindi.

Ö4: Evet yaptık, Çok faydası oluyor. Öğrenim saatleri içinde yapıyoruz.

Ö10: Bir gün çok uzun bir zaman. Çocuk bu kadar sabredemez. Sınıf içinde bile 3-5 dakika bile zor beklerler.

Sabır, acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi[218] olarak tanımlanmıştır. Sabır aynı zamanda kişinin kendi sorumluluklarını yerine getirmek için elinden gelen gayreti gösterme çabasıdır.

İnsanda doğuştan gelen acelecilik eğilimi vardır. Aklına gelen ilk şeyi söyleme, sıkıntılı durumlar karşısında fevri hareket etme insanın ilkel, bilinçaltı tepkileridir. İnsan yaşadığı tecrübeler sonucunda sabırlı olmanın erdemli bir davranış olduğunu anlar.

Okul öncesi dönem çocuğu henüz saati öğrenmemiş olduğundan zaman kavramı farklı yöntemlerle ilişkilendirilmelidir. Sabır kavramı çocuklara bekleme süresi ile öğretilmelidir. Yemek hazırlanıncaya kadar beklemek, elini yıkama sırasında beklemek gibi bekleme süresi ile sabretme değeri açıklanmalıdır. Ayrıca diğer canlılar üzerinden sabır kavramı öğretilebilir. Bal arısının bal yaparken ne kadar sabırla ve

[218] TDK, 2018.

azimle çalıştığını, karıncaların sabırla buğday tanelerini taşıdığını, ipek böceği sabırla kozasında çıkacağı günü beklediğini, tavuğun sabırla yumurtasının üstünde oturduğunu örnek vererek bütün canlıların işlerini sabırla yaptıklarını anlatabiliriz.

Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimiyle ilgili görüşlerinin incelendiği araştırma bulgularına göre[219] öğretmenlerin kazandırmakta en çok zorlandıkları değer sabır değeridir. Çünkü sabır değeri ile ilgili yapılan etkinlikler çocuğun gelişim düzeyi dikkate alınmadığı takdirde verimli olmayacağı gibi çocuğu olumsuz yönde de etkileyebilmektedir. (D1, D4)

4-6 yaş değerler eğitiminde sabır değerini öğretmek için yapılan şeker kolyesi etkinliği ve buna benzer etkinliklerin uygulama biçimi değişiklik gösterebilmektedir. "Sabır değerinde kullanılan materyal ve zaman kavramı" olarak belirlenen kategoriye göre öğreticiler şeker, çikolata veya maddi bir şeyi çocuğa emanet eder. Şeker ve çikolata için verilen süre sonunda çocuklar bunları yer. Ancak bu bekleme süresi bazı uygulamalarda bir gün (D1) bazı uygulamalarda sınıf içi ders süresi kadar ya da 3-5 dakika olarak değişmektedir. (D2, D4, Ö4, Ö10) Şeker kolyesi etkinliğinde amaçlanan çocuğa beklemeyi sabretmeyi öğretmek iken çocuk sabretmeyi anlamaya çalışmaktan çok şekeri ne zaman yiyebilirim derdine düşebilir. (D1). Çocuğa verilen bir yiyecek ise ve bir gün gibi uzun bir süre beklemek gerekiyorsa bu durum bu yaş grubu çocuk için zor bir süreç olacaktır. (Ö10). Ancak çocuğun pedagojik açıdan gelişim düzeyine uygun olacak şekilde 3-5 dakikayı geçmeyecek kadar bekletilmesi sabretmeyi öğretmek için yeterli bir zaman dilimidir. Sabır değerini öğretmek için bir ders etkinliği hazırlamak ve uygulamaya çalışmak verimli olabileceği gibi (D2, Ö4), kursa alınan bir pastayı bulaşıklar yıkanana kadar beklemek (D4) gibi ders etkinlikleri dışında da çocuğa beklemek ve sabretmek telkin edilebilmektedir. Ayrıca fasulye tohumu ekmek, turşu kurmak gibi etkinlikler de çocuğun bunları heyecanla izlemesini, beklemesini ve sabır değerini içselleştirmesini ağlayacaktır. (D3)

5) Güvenilirlik ve doğruluk ile ilgili olarak; sözünde durmak, yalan söylememek, emaneti koruyabilmek gibi konularda ne tür etkinlikler yaparsınız?

[219] Ayşenur Kuloğlu ve diğerleri, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi ile İlgili Görüşleri", **Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2021, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1534017, (30.12.2021), s. 180.

Sınıfta arkadaşları tarafından yalan söylediği iddia edilen ve aslında hayallerini ve rüyalarını yaşamış gibi anlatan bir öğrenciniz için ne yaparsınız?

Tablo 50: 5. Kategori: Güvenilirlik-Emaneti Korumak; Doğruluk-Doğru Sözlü Olmak

Kod	Tema
-Düz yol- dürüstlük- hedef	Tema: 1 Dürüstlüğün insanı hedefe ulaştırmada kolaylığı
-Bileklik, kolye gibi küçük hediyelerle emanet değeri	Tema: 2 Güvenilirlik değeri ile ilgili olarak emaneti korumak
-Emanet; bedenimiz- hayvanlar	Tema: 3 Bedenimiz ve çevremizdeki her şeyin birer emanet olduğu
-Hayaller- gerçekler	Tema: 4 Okul öncesi dönemde hayallerin yalan olarak zannedilmesi

D3: Bir karton etkinliğimiz oldu. Üç yol çizmiştik. Birinci yol eğimli bir yol, ikinci yol zikzaklı bir yol, üçüncü yol dümdüz bir yol şeklinde çizdik. Daha sonra küçük çakıl taşlarıyla bu çizgiler üzerinden geçerek hedefe varmaya çalıştık. En kısa şekilde düz yol üzerinden hedefe varıldığını gördük. Dürüst olmanın her zaman bizi doğrudan hedefe götüreceğini belirttik.

D5: Evet yaptık. Öğrencilerimle bileklik yaptık. Kollarına taktım. Yarına herkesin kolunda görmek istiyorum dedim. Kim ban bilekliğini kolunda gösterirse ona toka vereceğim dedim. Birkaç kişi hariç herkes bileklikleri kolunda gösterdi. Ben de onlara toka verdim. Daha sonra kolye etkinliği yaptık. Herkesin kolyesini yarın boynunda görmek istiyorum dedim. Ama bu defa herhangi bir ödül vermeyeceğim. Çünkü siz emaneti korumayı artık öğrendiniz, dedim. Emaneti korumayı ve güvenilir olmayı öğretmek için bu uygulamayı yaptık. Çocukların hayalleri ile ilgili olarak da: çocuklar sizin yaşınızdayken ben de bazı hayaller kurardım diyerek o çocuğun hayal kurmasının normal bir şey olduğunu anlatmaya çalışırım. Arkadaşınız öyle olmasını istemiş olabilir, o şekilde hayal kurmuş olabilir.

D6: Emanet ile ilgili olarak Hayvan Hakları gününde hayvanların bize birer emanet olduklarını onlara sahip çıkmamız gerektiğini anlatmıştık. Ayrıca bedenimizin

de bize emanet olduğunu bedenimize iyi bakmamız gerektiğini, örneğin dişlerimizi fırçalamadığımız zaman çürüyeceğini söylüyoruz.

D7: Etkinlik olarak henüz yapmadım. Ancak sınıfta kalemliğini, suluğunu unutan çocuklar oluyor. Onları başka öğrencilerime veririm. Bu gün bu sen de emanet olarak kalsın yarın getir, arkadaşına verelim derim. Çocuklar da emaneti olduğu gibi bir sonraki gün getirdi.

D9: Sınıfta güzel armalarımız var. Emanet olarak veriyoruz. Diğer gün çocuklar muhakkak getirdi.

Ö2: Çocukların hayalleri ile gerçeği ayırt edebilmelerini sağlamaya çalışıyorum. Bununla ilgili bir sohbetimiz olmuştu. Uzun kulak adlı bir hikâyeden yola çıkarak "çocuklar mor bir tavşan hayal edin" dedim, sonra meyveleri şeker olan bir ağaç hayal edin aslında gerçekte böyle bir şey yok ama hayalimizde olabilir mi olabilir." Diyorum ve hayal kurmanın güzel bir şey olduğunu, ancak gerçek ile ayırt etmemiz gerektiğini anlatmaya çalışıyorum.

Ö9: Buna benzer durumla sık karşılaşıyoruz. Şöyle derim: "sanırım sen rüyanla gerçeği karıştırdın. Sen rüya mı gördün. Rüyanın gerçek olmasını ister miydin" diyerek çocuğu konuşturmaya çalışırım.

Çocukta güven duygusunun gelişimi hayatının ilk anlarından itibaren annesiyle kurduğu sağlıklı bağla başlar; anne babasına ve çevresindekilere karşı güven duymasıyla gelişir.[220] Doğumdan itibaren maddi manevi ihtiyaçlarının dengeli ve sevgi dolu karşılanmasıyla çocukta anne babaya, çevresindekilere ve daha sonra Rabbine yönelen bir güven duyma eğilimi gelişir. Anne babaya ve ev dışında ilk sosyal hayat tecrübesi olan okul öncesi eğitimde öğretmenine güven duyan çocuk, dikkatini çevresindeki güzelliklere yöneltmeye başlar. Çevresindeki güzellikleri fark eden çocukta hayatın, bütün canlıların, doğadaki düzenin ve adaletin kaynağının Allah olduğu hissi uyanır. Çocuk anne baba ve öğretmenine güvenden aldığı gücü ileri yaşlara doğru Rabbinden aldığı bir güce dönüştürebilir.

[220] Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, Ahlâk Değerler ve Eğitimi, Dem Yayınları, 2. Baskı Şubat 2016, İstanbul, s. 206.

Güven değerinin çocuğa kazandırılmasında en temel duygu sevgidir. Güven duygusu çocuğun şartsız olarak sevildiği bir ortamda gelişebilir.[221] Şartsız sevgi çocuğun her istediğinin kabul edilmesi, yaptığı hataların görmezden gelinmesi değildir. Çocuk başarı gösterdiğinde veya sorumluluğunu yerine getirdiğinde sevildiğini hissettiği gibi kendisinden beklenen sorumluluğu yerine getirmediğinde veya belli bir başarı düzeyini yakalayamadığında da sevgiden mahrum edilmemelidir. Böyle bir durumda çocuğa sevildiği hissettirilmeli ama eksik veya yanlış davranışının nedenleri üzerine konuşulmalıdır.

Okul öncesi çocuk çevresinde yaşanan olayları kendi duygu dünyasına ve zihinsel algı düzeyine göre yorumlayarak anlatır. Bu yorumlarını büyük oranda hayal dünyası ve yaşadığı korkular oluşturur. Yaşamadığı görmediği bir durumu yaşamış ve görmüş gibi hayal ile gerçeği karıştırarak ve kendi dünyasında canlandırarak anlatır.[222]Bu nedenle çocuğun söylediği yalan, yaşı ve gelişim düzeyi dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Okul öncesi dönemde çocuk gerçek yaşam ile hayal dünyasını karıştırabilir gerçek yaşam ile hayal dünyasını ayırt edemeyebilir. Bu dönemde çocuğun söylediği yalanı güvenilirlik ve doğruluk değerlerine aykırı bir durum olarak değerlendirmek ve bu doğrultuda çocuğa yaklaşmak çocukta özgüven kaybına ve bulunduğu ortama güvenli bağlanma sorunları yaşamasına sebebiyet verebilir.

Güvenilirlik-emaneti korumak; doğruluk-doğru özlü olmak değerleri birbiri ile ilişkili değerlerdir. Okul öncesi dönemde çocuk bu değerleri ailesinden ve okul çevresinden kazanmaya başlar. Güvenilirlik ve doğruluk değeri ile ilgili olarak oluşturulan 4. Kategoride güvenilirlik değeri emaneti korumak ile doğruluk değeri doğru sözlü olmak ile ilişkilendirilmiştir. Daha sonra öğretici görüşlerinden yola çıkılarak kodlar ve temalar oluşturulmuştur. Bu değerlerle ilgili olarak öğreticilerin çeşitli etkinlikler yaptığı görülmektedir. Doğruluk değeri ile ilgili olarak yapılan düz yol-eğri yol etkinliği ile doğruluğun insanı daha çabuk hedefine ulaştıracağı (D3), çocukların bazen rüyaları ile veya hayalleri ile gerçeği karıştırabildiği, ancak bunu çocuğun uydurduğu bir yalan olarak değerlendiren arkadaşlarına karşılık hayal

[221] Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, Ahlâkî Değerler ve Eğitimi, s. 209.
[222] İbrahim Ethem Başaran, Eğitimin Psikolojik Temelleri, Ankara 1998, s.82, Doğan, "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Öğretim Programı (Okul Öncesi Dönemi) Dinî Bilgiler-1 Öğrenme Alanı Kazanımları Üzerine Değerlendirme", s. 205.

kurmanın iyi bir şey olduğunu ve herkesin hayal kurabileceği (Ö2, Ö9) sınıf içinde dile getirilmiştir. Güvenilir olmak değeri ile ilgili olarak emaneti koruma etkinliği öğreticiler tarafından çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Bileklik, toka, arma gibi küçük hediyeler verip bir sonraki gün getirilmesini istemek (D5), hayvan hakları gününde hayvanların insanlara emanet edildiği ile ilgili konuşmalar yapmak (D9) veya sınıfta bir şey unutulduğunda bir başka öğrenciye bunu emanet edip bir sonraki gün bu emaneti arkadaşına vermesini istemek gibi çeşitli şekillerde uygulanmıştır.

6) Sınıfta düzeni bozan ve arkadaşlarıyla problem yaşayan öğrencileriniz için ne gibi önlemler alırsınız? Böyle bir öğrenci için olumlu davranışlarını takdir etmeyi mi yoksa sınıf içinde bir takım sorumluluklar vermeyi mi tercih edersiniz? Bu durum için ne tür önlemler alırsınız?

Tablo 51: 6. Kategori: Sınıfta Düzeni Bozan Öğrenciler İçin Öğreticinin Aldığı Önlemler

Kod	Tema
-Hikayenin başkahramanı yapmak. -Gönlünü kazanmaya çalışmak. -Veli ile işbirliği yapmak. -Kendine yakın oturtmak. -Göz teması kurmak. -Başka bir görevliden yardım almak.	Tema: 1 Sınıfta düzeni bozan öğrencinin gönlünü kazanmanın ve sorumluluk vermenin derse odaklanmasına olumlu katkı sağladığı
Sınıftan çıkarma, sakinleşmesini bekleme, ciddi tutum.	Tema: 2 Öğrencinin olumsuz davranışlarına karşılık öğreticinin ciddi tutumu.
-Empati yaptırma	Tema: 3 Öğrencinin empati duygusunun geliştirilmesi

D2: Her iki yöntemi de kullanırım. Veli bilgilendirmesi yaparım. Ayrıca ders esnasında dersin düzenini bozan çocuğun ismini okuduğumuz hikâyenin başkahramanı olarak uyarlarım. Çocuk bu şekilde derse odaklanır.

D3: Sınıfta düzeni bozan bir öğrencimiz vardı. Çok sıkıntılar yaşadık ailesi de pes etmişti; almak istiyordu. Ancak ben kalmasını istedim. Biraz da eğitilmesi zor çocuklarla çalışmayı seviyorum. Arkadaşlarına zarar vermeyecek şekilde ona sınıfta sorumluluklar verdim; arkadaş edinmesine yardımcı oldum. O öğrencim şimdi üçüncü sınıfta, beni her gördüğünde tebessüm eder ve konuşur.

D5:Çocuğun gönlünü alabileceğim, gönlünü fethedebileceğim yoldan giderim. Bununla birlikte veliyle görüşerek çocuğun olumsuz davranışlarının sebebini anlamaya çalışırım. Çocuğun ailesinde bir problem var mı? Onu anlamaya çalışırım. Sınıf ortamında onu kendime yakın oturturum. Bazen göz temasıyla, dikkatini çekmeye çalışıyorum. Bazen de sınıfta sorun çıkardığında hadi mutfaktan bana bir bardak su getir derim. Tabi mutfaktaki ablamız bunun bir şifre olduğunu biliyor. Yani çocuk düzeni bozuyor onunla biraz ilgilen demektir. Birkaç dakika abla onunla ilgilenir. Çocuk sınıfa sakin ve rahatlamış olarak döner.

D1: Biraz sınıftan çıkman gerekiyor dinlenmen gerekiyor diyorum. Sınıftan çıkarıp onunla konuşuyorum. Empati yaptırıyorum.

D5: Çok çok büyük bir olay yaşanmadıkça; genelde orta düzeyde bir ailede yetişmiş çocuk ya bir tane vurur, ya da arkadaşının elindekini çeker. Bu durum normaldir. Kavga eden çocukları öncelikle ayırırım ve onlara "ben sizi bu durumda görmeyi hiç istemezdim derim. Haksız olan çocuğa da gözlerinin içine bakarak ciddi bir şekilde "sen arkadaşını dövdün" derim. Bu söz ona yeterli oluyor. Başka da bir şey yapmam. Ancak çocuk hala hırçın davranmaya devam ediyorsa onu oyun odasına götürürüm. Yanında otururum. Sakinleşmesini beklerim. Benim ciddi duruşum karşısında bir süre sonra çocuk sakinleşiyor. Bu arada yardımcı ablayı da sınıfa gönderiyorum.

Ö1: Daha çok empati yaptırmaya çalışırız. Geçen gün bir öğrencimiz arkadaşının bir eşyasını almış vermiyordu. Ben de ona kazağını çıkar bana ver ben onu almak istiyorum dedim. O da o benim kazağım dedi. Ben de ona sen kazağını bana vermek istemiyorsun peki ben bunu kabul ediyorum. Arkadaşın da eşyası ona ait ve onu sana vermek istemiyor, eşyasını ona geri vermelisin dedim. Çocuk ikna oldu ve geri verdi.

Ö2: Öncelikle konuyu anlamaya çalışıyorum. Hatalı olan öğrencimle yalnız konuşuyorum. Empati yaptırarak hatasını anlamasına yardımcı oluyorum. Daha sonra özür dilemesi için ikna etmeye çalışıyorum. Ama özür dilemek bazı öğrencilere çok ağır geliyor ve özür dilemeyi kabul etmiyor. Ama özür dilemenin doğru bir davranış olduğunu anlatıyorum.

D7: Yanlışlıkla yapıldığında bir şey demem. Örneğin arkadaşının koluna bilerek vurursa, arkadaşının kolunu incittiğini bu yüzden masaj yapması gerektiğini söylerim. Eğer yapmazsan bizim yaptığımız etkinliğe katılamayacağını söylerim.

D9: Empati yaptırım. Çözüm olmazsa kısa süreliğine sınıftan uzaklaştırma yaparım.

Ö7: Çocuklara sert uyarı yapma taraftarı değilim. Kendimden hatırladığım öğretmenim bana kızmıştı ve ben çok korkmuştum. Bundan dolayı daha çok empati yaptırarak, vicdan ve merhamet duygusuna vurgu yaparak yönlendirmeye çalışırım.

Okul öncesi dönemde çocukta, benmerkezci düşünce hâkimdir, çocuk gerçekleri kendine göre değiştirerek anlar, kendini diğer kişilerin yerine koyamaz ve kendi görüşlerini eleştirel olarak değerlendiremez. Okul öncesi dönemde çocuk ilk defa ailesi dışındaki insanlarla ebeveynin gözetimi olmaksızın ve çoğunluğu kendi yaşıtlarından oluşan bir ortamda belli bir zaman geçirmektedir. Okul öncesi dönemde çocuğun oyun arkadaşı edinmesi gelişimi için oldukça önemlidir. Çocuk akranlarıyla vakit geçirirken paylaşmayı, sevmeyi, öfkelenmeyi, acımayı, üzülmeyi tecrübe eder. Böylelikle başka insanlar hakkında fikir geliştirir ve kendi benlik duygusu gelişir. Daha önce kendi evini dünyanın merkezi olarak görürken ev dışında bir dünyanın var olduğunu anlamaya çalışır. Ancak bu dönemde çocuk henüz empati kuramaz. Çocuk akran grubuyla vakit geçirdikçe deneyimleri artmakta, çocuk davranışları sonucunda kabul ediliş veya reddediliş durumunu yaşamaktadır.

Okul öncesi dönemde henüz empati duygusu gelişmemiş çocukların ben merkezci yaklaşımları zaman zaman çatışma durumlarının yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumda öğretici öğrenci için bir takım önlemler almak durumundadır. Öğretici görüşlerine göre bu önlemlerden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Sınıfta sürekli olarak düzeni bozan çocuğun ismini anlatılan hikayenin baş kahramanı olarak söylemek (D2)
- Göz teması kurmak, çocuğu iletişim halinde tutmak, yakınına oturtmak (D5)

- Düzeni bozan çocuğun olumlu davranışlarını takdir etmek ve sorumluluk vermek (D1)
- Aile ile iletişime geçmek. Çocuğu yanlış davranışa sevk edecek bir problem var mı veli ile görüşmek (D2)
- Sınıf içinde sorumluluklar vermek, arkadaş edinmesine yardımcı olmak (D3)
- Empati yaptırmaya çalışmak (Ö1, Ö2, Ö7, D9)
- Öğreticinin ciddi tutumu (D5, Ö1)

7) Allah Tasavvuru, ölüm, dua gibi konularda öğrencilerin size sorabileceği aşağıdaki soruları genel olarak nasıl cevaplarsınız?

Okul öncesi çocukların sorularına muhatap olan, onların eğitiminden sorumlu kişilerin çocukların bu sorularına gelişim düzeylerine uygun şekilde cevap vermeleri gerektiği bir hakikattir. Bu soruların doğru ve uygun bir şekilde cevaplanmaması çocukların ilerleyen yaşlarında sağlıklı olmayan bir dinî gelişim göstermelerine neden olur. Bunun yanında bu yaş döneminin ilgi ve merakı fırsat bilinerek ve kolay inanırlık ve ezber yetenekleri kullanılarak yoğun bir şekilde bilgilerin yüklenmesi ise çocukta var olan doğal inancın yok olmasına sebep olur.[223]

Okul öncesi dönemde çocukların sadece somut ifadeleri ve kavramları anladığı yanlış bir düşüncedir. Soyut ifadeleri anlamasalar da veya ifade edemeseler de soyut ifadeleri anlama yetenekleri vardır. Bu dönemdeki çocuk soyut kavramlarla ilgili iradesi dışında bir takım düşünceler geliştirir. Bu dönemde çocuğun kendi zihinsel gelişiminde yapabileceği en iyi şey somut kavramlarla ilişkilendirerek soyutu anlama alt yapısını oluşturmasıdır.[224]

"Okul öncesi çocukta Allah tasavvuru" olarak belirlenen 6. kategori sekiz başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin Allah ile ilgili sorabilecekleri bu sorulara öğreticilerin verdikleri cevaplar değerlendirilmiştir.

---

[223] Cemal Tosun ve Fatma Çapcıoğlu, "4-6 yaş Kur'an Kursları Öğretim Programının Dinî Gelişim Kuramları Çerçevesinde İncelenmesi"**, Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi**, http://dx.doi.org/10.14527/pegegog.2015.038.

[224] Ausubel, D. P. (1965). Stages of Intellectual Development and Their Implications for Early Childhood Education. Concepts of Development in Early Childhood Education (pp. 8-23). Ed. Peter B. Neubauer. USA: Charles C Thomas Publisher, Ali Baz Bilici (Aktaran), **"0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Gelişim Süreci ve Din Eğitimi"** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir 2014, s.173.

a) “Öğretmenim, Allah’ı neden göremiyoruz?”

Tablo 52: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (1)

Kod	Tema
Gözlerimiz güçsüz, gözlerimiz yetersiz	Tema 1: Gözlerimizin Allah’ı görecek kadar güçlü olmadığı
Esma’ul- Hüsna	Tema 2: İsim ve sıfatlarıyla Allah’ı tanıtmak

D5: Çocuklara Allah’ı anlatırken bir oyunla başlarım derse. Çocukları oyun odasına götürürüm. Çocuklar bakın burada oyun odası var. Şimdi sınıfa gidelim. Sınıfa gideriz. Şimdi bu duvarın arkasında ne var. Oyun odası var diyorlar. Peki biz neden oyun odasını göremiyoruz. Çünkü gözlerimiz duvarın arkasını görecek kadar güçlü değil. Bu yüzden bizim gözlerimiz Allah’ı görebilecek kadar güçlü değil.

Ö3:Çünkü bizim gözlerimiz Allah’ı görmeye yetmez. Örnek olarak bir denize baktığımızda sonunu göremiyoruz. Allah çok büyük olduğu için onu göremeyiz.

D4: Bir gün çocukların iki gruba ayrıldığını gördüm. Bir grup Allah’ın gözü, kulağı, eli, kolu olduğunu, diğer grup ise Allah’ın insana benzemediğini savunuyordu. Ben de tartışmayı bırakıp beni dinlemelerini istedim. Çocuklar bir gün sokakta top oynuyormuş. Topları bir teyzenin camına çarpmış ve camı kırmış. Bu teyze çok iyi kalpli ve hoşgörülüymüş. Camı kırılmasına rağmen çocuklara kızmamış ve toplarını geri vermiş. Çocuklar başka bir gün yine top oynarken yine istemeden başka bir teyzenin camını kırmışlar. Bu teyze çok sinirli ve hoşgörülü olmayan bir teyzeymiş. Camı kırıldığı için çocuklara çok kızmış. Çocuklar bu hikâyedeki iki teyzeyi biz gözümüzde canlandırdığımızda hepimiz aynı şekilde canlandıramayız. Çünkü biz bu hikâyede anlatılan teyzeleri görmedik. Ama biz bu teyzelerin özelliklerini; hangisinin iyi kalpli ve hoşgörülü olduğunu biliyoruz. Yani biz Allah’ı görmedik nasıl olduğunu bilmiyoruz. Ama Allah’ın ne kadar merhametli ve ne kadar güçlü olduğunu biliyoruz. Nereden biliyoruz? Allah’ın isimlerinden biliyoruz. Örneğin Allah’ın er-Rezzak ismi var. Bu ne demek? Yani havada uçan kuşun yiyeceği var, denizdeki balıkların yiyeceği var, toprağın altındaki solucanın yiyeceği var. Bu rızıkları onlara kim veriyor? Tabi ki de Allah veriyor. Bu da bizim Allah’ı tanımamız için yeterlidir.

Bir derste namaz kılmanın önemini konuşurken çocuklardan biri öğretmenim Allah da namaz kılar değil mi? Diye sordu. Ama çok inanarak sordu. Benden evet Allah da namaz kılar diye cevap vermemi bekliyordu. O an çok şaşırdım. Ne cevap verebilirim diye biraz düşündüm. Daha sonra şöyle cevapladım. Çocuklar namazı insanlar kılar. Size ödev verdiğimde siz bu ödevi yaparsınız. Ama o ödevi ben yapmam değil mi?

"Öğretmenim Allah'ı neden göremiyoruz?" sorusuna bizim gözlerimizin Allah'ı görmek için yetersiz olduğu (D5, Ö3) ancak Allah bize kendini isimleri ve sıfatları ile tanıttığı, bunlara Esma'ul- Hüsna dendiği (D4) şeklinde cevaplar verilmiştir. Allah'ın kâinat ayetlerinden yola çıkılarak bu dönem çocuğunun gelişimsel özelliklerine uygun olan Esma'ul- Hüsna'dan örnekler verilmiştir.(D4)

b) "Öğretmenim, Allah nerede?"

Tablo 53: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (2)

Kod	Tema
-Hiç kimsenin görmediği bir yer	Tema 1: Çocuktan Allah'ın bizi görmediği bir yer bulmasını istemek
-Korku duygusu	Tema 2: Çocukta korku duygusu ve ağlama davranışının görülmesi

D2: Güneş yerinde duruyor ama her yeri ısıtır. Yani Allah her yerde. Çocuklara çikolata verdim. Evde hiç kimsenin görmediği bir yerde yemelerini istedim. Önceden aileleriyle görüşüp herhangi bir müdahale yapmamaları gerektiğini söyledim. Çocukların hepsi dolapta, kapının arkasında, yalnız bir odada vs. kimsenin olmadığı bir yerde yediklerini söylemişlerdi.

D6: Derste Allah'ın bizi her yerde gördüğü ve işittiği ile ilgili anlatımlar yapmıştık. Çocuklara bir yiyecek verip Allah'ın sizi görmediği bir yerde bu yiyeceği yiyin demiştik. Çocukların bazıları dolap içine, kapalı yerlere girip yemişti. Bir çocuk da ertesi gün yiyeceği getirdi ve hüngür hüngür ağlıyordu. Bu yiyeceği alın ben yemeyeceğim dedi. Ben de nedenini sordum. Çünkü Allah bizi her yerde görür dedi

başka bir öğrenci velisi de bu konu ile ilgili olarak bana geri dönüş yaptı ve çocuğunun çok kötü etkilendiğini ve korktuğunu söyledi. Biz de bu uygulamayı bir daha yapmadık.

Ö7: Bir çalışmamızda boyunlarına şeker kolyesi yaptık ve bu şekeri hiç kimsenin olmadığı, hiç kimsenin sizi göremeyeceği bir yerde yiyin, dedik. Bununla çocukların Allah'ın bizi her yerde görüyor olmasını anlayıp anlamadıklarını ölçmek istedik. Çocukların bazıları bir dolaba girip yemiş. Bazıları Allah bizi her yerde görüyor nerede yiyebilirim diye ağlamış. Bazıları eve gider gitmez yemiş. Bazıları da Allah beni her yerde görüyor ama ben yine de yiyecem demiş. Bu örneğin olumsuz olduğunu düşünmüyorum. Aksine çocukta olumlu bir farkındalık oluşturmuştur.

Bu örnekler öğreticilerin "Allah nerede" sorusuna karşılık çocuklara Allah'ın her yerde olduğunu anlatmaya yönelik yaptıkları bir uygulamadır. Bu uygulama Aziz Mahmut Hüdayi'nin hocası Üftade Hazretlerinin talebelerine bir tavuk verip hiç kimsenin görmediği bir yerde tavuğu kesmelerini istediği halk arasında anlatılan bir menkıbeye benzemektedir. Ancak bu menkıbede çocuklar tavuğu kendi başına kesebilecek kadar büyük oldukları anlaşılmaktadır. Yani okul öncesi yaş grubundan büyük, soyut kavramları ve soyut olayları yorumlayacak yaş düzeyinde olan bir öğrenci grubudur. Ancak okul öncesi çocuklar "Allah her yerdedir" ifadesini Allah'ın zamandan ve mekândan münezzeh olduğunu, bizi her yerde ve her an gördüğünü anlayacak bilişsel olgunluğa henüz ulaşmamıştır. Bu yaş grubu için "Allah her yerde" demek çocuğun zihninde bir belirsizlik oluşturabilir. Çocuklara bir yiyecek verip hiç kimsenin görmediği bir yerde yemelerini istemek ve buna benzer örnekler bu yaş grubu çocuklar için Allah'ı tanıtmak adına doğru bir algı oluşturmaz. Okul öncesi dönemde mekân kavramı çocuğun güvende hissetmesi için önemli bir etkendir. "Allah nerede" sorusunu soran çocuğa: "sence nerede" diye sorduğumuzda, "bence gökyüzünde"[225] der. Bu cevap onun gelişimsel duyarlılığı açısından yeterli bir bilgidir.

c) Öğretmenim, annem "Allah çocukları korur" dedi. Allah'ın kocaman kolları ve bir sürü elleri mi var hepimizi korur?

[225] Muhammet Ü. Öztabak ve Suat Altıntaş, "Okul Öncesi ve İlkokul Öğrencilerindeki Allah Tahayyülünün İncelenmesi", **Dergipark,** https://dergipark.org.tr/en/pub/talim, Haziran 2020, s. 56.

Tablo 54: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (3)

Kod	Tema
-Kendimizi koruyacağımız bir akıl ile doğruyu yanlıştan ayırmak	Tema 1: Allah'ın bize akıl vererek ve doğruyu yanlışı bildirerek koruması.

Ö2: Allah'ın bizi korumasıyla ilgili şöyle bir örnek veririm. Mesela dışarda yağmur yağıyor. Biz içeri kaçıp yağmurdan korunuyoruz. Allah bize neyin zarar vereceğini anlayacağımız bir akıl vermiş. Bizi bu şekilde korur.

D7: Mesela annemiz bize önceden keskin camlara karşı uyarır. Bize zarar verebilir uzak durmalıyız. Allah da bizi doğruyu ve yanlışı bildirerek uyarır ve bu şekilde korur.

d)"Öğretmenim, hayalimde "Allah uzun beyaz elbiseler giymiş, uzun sakallı ellerini göğe doğru kaldırmış ve havada dönüyor."

Tablo 55: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (4)

Kod	Tema
-Sevgi odaklı bir Allah tasavvuru -Çiçeğin güzelliği Allah'ı hatırlatır.	Tema 1: Çevremizdeki güzellikler bize Allah'ı tanıtır.
-Allah'ı göremeyiz.	Tema 2: Allah'ı göremediğimiz için nasıl olduğunu bilemiyoruz.

D2: Allah hakkında somut tasavvurlara izin veriyoruz. Bizim amacımız çocuğun Allah hakkında sevgi odaklı bir algı oluşturmaktır.

D6: Bir çiçek çizip "öğretmenim ben Allah'ı çizdim" diyen çocuğa, bu resmi kesip attığımızda Allah'ı yok mu etmiş oluruz? Aslında çiçeği Allah yaratmıştır. Çiçeğin güzelliği bize Allah'ı hatırlatır.

D8: Çocuk Allah'ı bir şeylere benzetmeye çalıştığında sen ne düşünüyorsan o Allah değil diyorum.

Ö10: Öğretmenim tahtaya Allah'ı çizer misin? Diyorlar. Oyun hamurundan Allah'ı yapmaya çalıştığını söyleyen bir öğrencimiz oldu. Ona ne yapıyorsun diye sordum. Ben Allah'ı yapıyorum dedi. Çocukların hiç görmediği bir hayvan olan çamur

zıp zıpı diye bir hayvanı tarif etmeye çalıştım. Sonra hayalinizde oluşan resmi çizin dedim. Hepsi farklı farklı çizdi. Ben gerçek resmi gösterdim ve bakın hiç biriniz gerçeğine benzetemediniz. İşte biz de Allah'ı tam olarak bilemeyiz, çünkü O'nu görmedik, dedim.

Okul öncesi çocukta Allah tasavvuru adlı 6. Kategorinin III. ve IV. maddelerinde okul öncesi çocukların sordukları soruların anropomorfik Allah inancına sahip olduklarını göstermektedir. Bu dönemde çocukların Allah'ı somut olarak hayal etmeleri sağlıklı bir gelişim süreci geçirdiklerinin bir göstergesidir. Bu dönemde çocukların Allah tasavvuru hem çevrelerinden duydukları ile hem de zihinsel gelişim düzeylerine göre farklılık gösterir. Okul öncesi çocuklara "sence Allah nasıldır" sorusunun sorulduğu bir araştırmaya[226] göre çocuklar "insana, deve, sarı saçlı bir insana, çok büyük bir erkeğe, babaya, cami hocasına, büyük kolları ve gözleri olan birine, sihirli sopası olan birine, yaşlı sakallı bir adama, pembe kanatlı bir meleğe, güneşe" benzettikleri elde edilen bulgular arasındadır.

Bu dönemde çocuğun Allah tasavvuru kendini güvende hissedeceği güce dayalı olarak erkek figürü üzerinden gelişir. 4-5-6 yaş gruplarını kapsayan okul öncesi dönemde çocukların yaş ve gelişim düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda Allah tasavvuru çok çeşitlilik göstermektedir. Hayali karakterlerin karıştığı bir yüce varlık tahayyülü yanında bu dönemde çeşitli varlıklara benzetilen (güneş, çiçek, melek) bir Tanrı tasavvuru görülmektedir. Çocuğun "öğretmenim tahtaya Allah'ı çizer misin"(Ö10), "oyun hamurundan "Allah'ı yaptım"(Ö10), bir çiçek çizip "bu Allah'tır."(D6) demesi çocuğun henüz soyut düşünce algısının henüz gelişmediğini, Allah'ı görmek, dokunmak kadar duyuları ile hissetmek istediğinin bir göstergesidir. Çocuğun doğal bir gelişim süreci olan bu durumda öğreticilerin çocuğun çizdiği çiçek resmine "Allah'ı çizdim" demesine karşılık kağıdı yırtıp "şimdi Allah'ı yok mu ettik" (D6) demesi, çocuğun kendi dünyasında en güzel gördüğü ve o an en güzel hissettiği çiçeğini "Allah" olarak görmesi bir yetişkine göre uygun bir durum olarak algılanmayabilir ancak bu dönem çocuğun bilişsel ve duygusal olgunluğu açısından doğal bir bakış açısıdır. Bu dönemde "ne düşünürseniz ne hayal ederseniz Allah o

[226] Muhammet Ü. Öztabak ve Suat Altıntaş, "Okul Öncesi ve İlkokul Öğrencilerindeki Allah Tahayyülünün İncelenmesi", s.57.

değildir" (D8, D10) demek de çocuğun hayal kurmasına ve düşünme becerilerini geliştirmesine engel olabileceği göz önünde bulundurularak çocuğun düşüncelerini ve hayallerini anlatmasına müsaade edilmesi uygun olacaktır.

Allah'ın bizi nasıl koruduğu sorusu ile ilgili olarak öğreticiler Allah'ın bize doğruyu yanlışı ayırt edecek bir akıl verdiğini, "bahçede yağmurdan ıslanmamak için okula girmek" (Ö2), keskin camlara dokunmamak (D7) gibi bize kendimizi koruyacak birçok yetenek verdiğini ifade etmişlerdir.

e) "Öğretmenim, yaramazlık yaptığımda annem Allah seni yakar, Allah seni kör eder diyor, doğru mu?"

Tablo 56: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (5)

Kod	Tema
-Allah sevgisi -Allah cehenneme atar, yakar ifadeleri	Tema 1: Sevgiye dayalı bir Allah tasavvuru

D5: Kur'an'dan bazen ayetleri okuyorum. Çocuklar Allah temizlenenleri çok sever, Allah sabredenleri çok sever, gibi sevgi temelli konuşuyoruz. Allah cehenneme atar, yakar gibi ifadeleri asla kullanmam. Sadece çocuklar doğru davranmazsa Allah'ı çok üzmüş oluruz diyorum.

Ö2: Öncelikle veliyle iletişime geçerim. Çocuğa bu ifadelerin kullanılmasının çocuğun sağlıklı bir inanç yapısına sahip olmasına engel olacağını söylerim. Aksi takdirde bu şekilde yaklaşım çocuğu hayatı boyunca bir girdaba sürükler.

Okul öncesi çocuğun Allah ile ilgili sorularına cevap verebilmek için öncelikle bu dönemde çocuğun Allah tasavvurunu nasıl bir yöntemle oluştururuz diye düşünülmelidir. Okul öncesi çocuklarda Allah tasavvuru sevgiye dayalı bir algı ile oluşturulmalıdır. Aksi takdirde çocukluktan kalan korkuya dayalı duygular, din açısından çok derin yaraların açılmasına, bireyin onu ruhunda kalıcı olarak taşımasına neden olabilmektedir. Salzman'ın belirttiği gibi, çocukları Allah'ın azabıyla tehdit ederek, cezalandıracağını söyleyerek terbiye etmeye çalışmak, Allah'ın sevilmesi

gereken değil de korkulması gereken olduğu anlayışının çocukların zihnine yerleşmesine sebep olmakta, onları Allah'tan soğutup uzaklaştırmaktadır.[227]

4-6 yaş Kur'an Kursu Öğretim Programının Öğretici Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi[228] adlı çalışmada bu dönemde Allah'ın antropomorfik bir düşünce ile tasavvur edildiği ancak bununla birlikte yetişkinlerin çocukları terbiye etmek amacıyla Allah'ın yakacağı, kör edeceği, azap edeceği gibi söylemlerinin çocuğun Allah tasavvurunu şekillendirdiği sonucuna varılmıştır. Bu dönemde çocuğun izlediği güç odaklı çizgi film karakterlerinin de çocuğun Allah tasavvurunu şekillendirmede olumsuz bir etkiye sahip olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çocuklarda Allah tasavvurunun araştırıldığı bir diğer çalışmada[229] 4 ila 10 yaş arası çocuklara Allah hakkında sorular sorulmuştur. Bu araştırmada Allah'tan korktuğunu ya da Allah hakkında olumsuz bir düşünce içinde olduğunu belirten çocuk olmamıştır. Bu durum ailelerin Allah'ı çocuğa anlatma konusunda bilinçlendiği, korkutmaktan ziyade sevgiye dayalı bir Allah tasavvuru oluşturulduğu sonucuna varılmıştır.

Çocukluk, ergenlik, gençlik ve yetişkinlik dönemi eğitimlerinin her aşamasında özellikle çocuklarla iletişimde din dili oldukça özenli kullanılmalıdır. Müslümanlar için dinîn emir ve yasakları ergenlik dönemi ile başlar. Günah ve yanmak gibi kavramlar ise yetişkinleri yani mükellefi ilgilendiren kavramlardır. Çocuğun saf dünyasında nefis kavramı henüz kötüye bilinçli yönelecek düzeyde değildir. Çocuğun istenmeyen, hoş olmayan tutumları karşısında çocuğu babasına şikâyet etmekle tehdit etmek çocuk ile babası arasına kalın duvarlar örmeye, çocuğun gözünde babasının bir tehdit unsuru olarak algılanmasına sebebiyet vereceği gibi anne baba ve öğreticilerin çocuğun olumsuz davranışlarını "Allah sevmez; Allah kör eder; Allah yakar" gibi ifadelerle düzeltmeye çalışmaları çocuğun Allah'ı cezalandıran olarak tanımasına

---

[227] Muhammet Şevki Aydın, Açık Toplumda Din Eğitimi 'Yeni Paradigma İhtiyacı', Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara Mart 2011, s.16.

[228] Ali Gücen ve Ahmet Çakmak, "4-6 Yaş Kuran Kursu Öğretim Programının Öğretici Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı, **İGEDER İstanbul Gönüllü Eğitimciler Derneği**, İstanbul Aralık 2016, s. 764.

[229] Mustafa Öcal, Okul öncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma, 2004, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143855, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergisi** (01.06.2004), s. 58.

neden olacaktır. Bu durum yetişkinin, çocuk üzerinde otorite sağlayamadığında ya da çocuğu disipline edemediğinde bu ifadeleri kullandığını göstermektedir. Disiplin ancak çocuğa sevgi dili ile özgürlük alanını ve sınırlarını öğreterek sağlanabileceği de pedagojik bir gerçekliktir.

f) Öğretmenim geceleri cadılar ve canavarlar görüyorum, bu yüzden çok korkuyorum.

Tablo 57: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (6)

Kod	Tema
-Dua okuyarak uyumak -Dualar- kalkan -Sure ve dua okuyarak kendine üfleme	Tema 1: Dua okumak bizi korkularımızdan kalkan gibi koruduğu
-Korktuğu canavarı çizdirme	Tema 2: Korktuğumuz şeyleri çizerek onları sevecen hale getirmek

D3: Duanın önemini sürekli konuşuruz. Soğuktan korunmak için ne yaparız üzerimize kalın giysiler giyiniriz. Kötülüklerden korunmak için de dua ederek Allahtan yardım isteriz. Böylece Allah bizi korur. Uyumadan önce fatiha, felak nas okuyarak uyumalıyız.

D4: Felak ve Nas surelerini öğreteceğim zaman önce biraz sohbet ediyoruz. Çocuklar ben bazen geceleri çok korkuyorum diyorum. Şimdi sizinle iki süre öğreneceğiz bu sureler bizim için bütün korkularımıza karşı bizi koruyacak kalkan olacaklar. Felak v e Nas suresini toplu olarak okuruz ve ezberleriz.

D7: Öncelikle hayal ettiği canavarı çizmesini isterim. Daha sonra çizdiği canavarı biraz daha güzel ve sevecen bir hale getiririm bak canavar böyle daha tatlı oldu derim. Canavarı ona sevdiririm.

Ö10: Her sabah ayetel kürsi okuyoruz. Çıkarken felak-nas okuyoruz. Avuçlarımızın içine üfleyip yüzümüze süreriz. Artık siz bir kalkanın içine girdiğiniz kimse size zarar veremez, Allah sizi korur.

Okul öncesi dönem çocuklarında dua kavramının ele alındığı bir araştırmada[230] çocukların en çok yemek esnasında ya da uyumadan önce dua ettikleri sonucuna varılmıştır. Duanın yapılacağı zamanı ebeveyninden ve öğretmenlerinden öğrenen çocuk yemek yerken Allah'ın nimet olarak verdiklerine teşekkür olarak dua ettiğini, gece uyumadan önce yaptığı duanın içeriğinde korkularından yüce yaratıcı olan Allah'a sığınma ve korkularından arınıp rahat ve huzurlu bir şekilde uyuma isteğinin olduğu görülmektedir.

Okul öncesi hayallerin ve rüyaların gerçekle karıştığı bu nedenle gece korkuların yaşandığı bir dönemdir. Çocuk korkularından emin olabilmek için anne babasından daha güvende hissedebileceği bir güce dayanma eğilimi ortaya çıkar. Bu sürecin sağlıklı geçirilmesi adına ebeveynin ve öğreticilerin desteği çocuk için oldukça önemlidir. Öğreticiler bu durumla ilgili olarak Felak, Nas, Ayete'l-Kürsi surelerinin okutulduğunu, bu surelerin korkularımızdan korunmak için bir kalkan olduğunu (D3, D4, D10) ifade etmişlerdir.

h) Öğretmenim ben neden bir kralın kızı, bir prenses değilim. Annem ve babam neden kral ve kraliçe değil.

Tablo 58: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (7)

Kod	Tema
-Kendi anne babanın prensesi -Prenses olmuşsun dememek -Sen zaten güzelsin ve değerlisin -Kendini özdeşleştirmemesi için görmezden gelmek	Tema 1: Çizgi film kostümleri ile gelen öğrencilere çok güzel olmuşsun demek yerine, sen zaten güzel ve değerlisin demek.
-Haline şükretmek	Tema 2: Çocuğun dikkatini sahip olduğu güzelliklere çekerek şükrü öğretmek

D5:Çocuklar çizgi film karakterlerine çok özeniyor. Bir öğrencim bana Eslem demeyin, Elsa deyin diyordu. Kendini Elsa olarak görmeye başlamıştı. Diğer arkadaşlarını da etkiliyordu. Bir gün onu karşıma alıp onunla konuştum. Eslem ben

[230] M. Doğan Karacoşkun, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Sivas Haziran 2005.

kendi anne babamın kıymetlisiyim, prensesiyim. Sen de kendi annen babanın prensesisin. Benim anne babam kral kraliçe değil. Ben büyüdüm senin öğretmenin oldum.

D6: Öğrencilerimizden biri böyle davranıyor. Prenses gibi giyinip geldiğinde "A! sen ne kadar güzel olmuşsun, diye iltifat ediyorum. Tabi diğer kızlar da elbisesini göstermeye başlıyor, onlara da tek tek sen de çok güzel olmuşsun diyorum. Çizgi film kahramanlarından Elsa'ya çok özeniyorlar. Ben "siz daha güzelsin siz kendi anne babanızın prensesisiniz." Diyorum.

Ö1:Çocuklar kendilerini çizgi film karakterlerine benzetmek için bazen çizgi film karekterlerinin kostümleriyle gelir ve bizim bir şeyler söylememizi bekler. Ben ay ne güzel olmuşsun ya da ay prenses olmuşsun demiyorum. Yeni kıyafetin hayırlı olsun. Ama sen zaten güzelsin ve benim için değerlisin bu elbise sana bir değer katmamış. Diyorum. Özellikle çizgi film karakterlerine ait bu kıyafetle geldiklerinde dikkatimizi çekmemiş gibi davranıyoruz ki kendini onunla özdeşleştirmesin rol model almasın. Gözünde büyütmesin.

Ö6: Çocuklara ihtiyaç sahibi çocukları anlatırım. Bizim kendi halimize şükretmenin gerekliliğini ve o ihtiyaç sahibi çocuklara yardım etmemiz gerektiğini anlatırım. Kendi hayatımıza şükretmeliyiz, derim.

"Okul öncesi dönemde çocuklar çizgi film karakterlerine oldukça ilgi duyarlar. Kendilerini o karaktere benzetmeye çalışırlar. Tüketim kültürü çocukların bu durumunu kullanarak bu karakterlerin görsellerinin kullanıldığı çokça ürün sunmaktadır. Elbiseden, ayakkabıya, çantadan kalemliğe kadar birçok eşyada bu karakterler kullanılır. Çocuklar Süperman veya Elsa kıyafetleri ile kursa gelip arkadaşlarının ve öğretmeninin ilgisini çekmeye çalışır. (D5, D6, Ö1). Öğreticilerin "prenses gibi çok güzel olmuşsun" (D6) demesi çocuğun zihninde "bu kostümle prenses oldum ve doğal halimden çok Elsa gibi oldum" çıkarımında bulunabilir. Ancak öğretici "sen zaten güzelsin, değerlisin, annenin ve babanın prensesisin" (Ö1) demesi ise çocuğun özenti duyduğu karakterlerle kendini özdeşleştirmesini engellemiş olacaktır. Bu durumda çocuğa bu kıyafeti üzerinden övgü yapılmadığının hissettirilmesi diğer çocuklarında bu özentilerinin önüne geçmiş olacaktır. Bu konu

üzerinden öğreticinin çocuklara ellerinde olanla yetinmeyi ve Allah'ın verdiği güzelliklere şükretmek gerektiğini, ihtiyaç sahibi çocuklara yardım etmenin bizi daha çok mutlu edeceğini (Ö6) anlatması çocuklar için mutluluğu sadece maddede aramalarının doğru olmadığı bilincinin temelleri atılmış olacaktır.

i) Öğretmenim her şeyi Allah'tan isteyin demiştiniz ben Allah'tan oyuncak bebek istedim ama vermedi.

Tablo 59: 7. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Allah Tasavvuru (8)

Kod	Tema
-Duanın gerçekleşme şekli	Tema 1: Duanın kabulü bir yakınımızın aracılığı ile gerçekleşebileceği
-Dua- vakit	Tema 2: Duanın gerçekleşmesinin bir vakti var. O vakti beklemek

D1: Bazısını şimdi verir; bazısını sonra verecek. Sadece bu dünyamız yok. Başka bir dünyamız daha var. Dualarımızın bir kısmı da orda gerçekleşecek.

D2: Dua edip Allahtan oyuncak istediğinizde Allah babanıza güç kuvvet verir. Babanız daha çok çalışır ve sizin istediğiniz oyuncağı alabilir.

D3: Kar yağacağını önceden meterolojiden bakarak öğreniyorum. Sonra hadi çocuklar kar yağması için dua edelim diyorum. Kar yağdığında da duamız kabul oldu diyorum.

D5: Çocuklar aslında Allah onlara elini uzatıp verecekmiş gibi zannediyorlar. Ben onlara biz dua ettiğimizde biraz beklememiz gerektiğini söylüyorum. Ben küçükken sarı bir deniz terliğim olsun istiyordum. Çok dua ediyordum. Bir gün abim pazardan bir sarı deniz terliği alıp geldi. Ben de demek ki Allah duamı kabul etti diye düşündüm. Çocuklar artık Allah'ın elini uzatıp vermeyeceğini birinin aracılığıyla istediklerimizi göndereceğini anlıyorlar.

Ö1: Gece korkusu olan çocuklar için uyku dualarını öğretiyoruz. Annelere de Ayet-el Kürsi okumalarını öneriyoruz. Çocuk annesinin kendisine dua okuduğunu gördüğünde emniyet duygusu gelişiyor. Çocuklara şöyle şöyle dua edin Allah bütün

dualarımızı kabul eder demiyoruz. Genelde hamdi ve şükrü öğretiyoruz. İstediğimiz her şey her an olmaz. Ben de bir şeyler istiyorum ama o olmayabiliyor.

Ö8: Velinin gözetimi çok önemlidir. Çocuk bir oyuncak araba istedi, Allah'tan, anne o oyuncağı alıp getirebilir. Ya da çok oyuncağı var bunu istemesine gerek olmadığını söylerim.

Ö9: Dua etmeyi öğretirken bir öğrencim öğretmenim ben sizin için dua ettim: Allah'ım öğretmenime uçak ver annesine kavuşsun".

Okul öncesi dönemde ortaya çıkan benmerkezcilik, çocuğun gelişiminin her alanına etki ettiği gibi dinî gelişim sürecine de etki eder. Çocukların bu dönemde dualarında kendileri için isteklerinin ön plana çıkması benmerkezci yaklaşımın dinî gelişim sürecine etkisini gösterir.[231]Bu dönemde Allahtan başkaları için değil sadece kendisi için bir şeyler isterler. Kendini hayatının merkezinde hissetmesi ailesinin, çevresindekilerinin ve Allah'ın kendisi için bir şeyler yapmak durumunda oldukları düşüncesini doğurur. Allah'ı sadece kendisine fayda sağlayan kendisinin Allah'ı olarak görür.

5-8 yaş çocukların Allah tahayyülünün incelendiği bir araştırmada[232] çocuklara Allah'tan neler istedikleri sorulmuştur. 5 yaş çocuklarının verdikleri cevaplara göre Allah'tan bebek, boya kalemi, kar yağması, oyuncak araba gibi o an ihtiyaç hissettikleri, kendilerine yönelik olan şeylerden istedikleri görülmektedir. 6 yaş çocukları ise dondurma, köpek gibi şeyler istedikleri bir kısım çocuk da hiçbir şey istemediğini belirtmiştir.

Çocuklar bu dönemde Allah'a dua edip istekte bulunduklarında Allah'ın hemen dualarına karşılık vereceğini ummaktadırlar. (D5) çocuklara dualarının hemen gerçekleşmeyeceğini (D1), ya da dualarının başkaları aracılığıyla Allah tarafından gerçekleştirileceği (D5) öğreticiler tarafından verilen cevaplar arasındadır.

Bir öğretici çocukların dualarının Allah tarafından kabul edildiğini somutlaştırmak ve çocuklara bunun farkındalığını yaşatmak adına hava durumunu

[231] Karaca, Dinî Gelişim Psikolojisi, s.112.
[232] Öztabak ve Altıntaş, Okul Öncesi ve İlkokul Öğrencilerindeki Allah Tahayyülünün İncelenmesi, 75.

önceden takip edip kar yağacağı gün çocuklarla kar yağması için dua ettirmiştir (D3). Bu durum çocukların dualarının kabul edildiğinin sevincini yaşamaları için somut bir uygulama örneği olarak görülebilir.

j) "Öğretmenim benim annem öldü, herkes annemin cennete gittiğini söylüyor, ben de annemin yanına gitmek için ölmek istiyorum. Annem hem toprağın altında hem cennette mi?

Tablo 60: 8. Kategori: Okul Öncesi Çocukta Ölüm Kavramı

Kod	Tema
-Çiçek açar, yapraklar kurur.	Tema 1: İnsan hayatı ağaçların ilkbaharda yeşerip sonbaharda kuruması gibidir
-Cennette sevdiklerimize kavuşuruz.	Tema 2: Cennet sevdiklerimize kavuşacağımız bir yerdir.

D2: Dört yaşında bir çocuğumuzun babası vefat etmişti. İçine kapanmıştı. Sessizdi. O öğrencim üzülmesin diye derste baba kelimesini kullanmamaya özen gösterdim.

D5: Bir öğrencimin dedesi vefat etmişti. Çocuk kabullenmekte çok zorlandı. Ona şöyle bir örnek vermiştim. "İlkbaharda çiçekler açar. Her yer canlanır. Yazın meyveler olgunlaşır. Sonbahar geldiğinde artık yapraklar dökülür. Ağaçlar kurur." Örneği anlattıktan sonra başka bir şey söylemedim.

Ö2: Göreve başladığım ilk yıl bir öğrencim bana öğretmenim ben ölmek istiyorum dedi. Ben hemen soruyu cevaplamadım. Pedagogumuza danıştım. O bana çocuğa ölümün ne olduğunu ve bu kelimeyi kimden duyduğunu sor dedi. Bir gün çocukla sınıfta yalnızken biraz sohbet ettik. O yine ölmek istiyorum dedi. Ben de bu kavramın anlamını sordum o da bilmediğini söyledi. Kimden duyduğunu sorduğumda annesinden duyduğunu, annesinin ölüp sizden kurtulayım dediğini söyledi. Daha sonra fazla irdelemedim annesiyle görüştüm, durumu kendisine anlattım. Babası vefat eden bir öğrencim oldu. Her resimde babasını çizerdi. Bu durumu pedagogumuzla konuştuk. O resim çizmesini istedi. Çocuk annesi ve kardeşini kendisiyle yan yana çizmiş, babasını ise ayrı çizmişti. Pedagogumuz bu durumun normal olduğunu, çocuğun babasının yokluğunu kabullendiğini annesinin her şeyi üstlendiğini ona olan

güveni resmettiğini söyledi. Çocuk bir şey sormadığı sürece bir açıklama yapmamızın gerekli olmadığını söyledi. Biz de öyle yaptık.

D6: Her yıl bir yetimi kursa ücretsiz alıyoruz. O çocuğa babasının veya annesinin yokluğunu hissettirmiyoruz. Anne baba ayrı bir öğrencimiz vardı. Çocukta davranış bozuklukları vardı. Kendi kendini ısırıyordu, başka çocukları ısırıyordu. Aile Dinî Rehberlik Bürosunu aradım. Anne ve babasıyla görüştüler. Uzlaşma sağlandı. Çocuğun annesine verilmesini babası kabul etti. Biz öğrencilerimizin sadece dersi ile ilgilenmiyoruz. Onların normal hayatta yaşadığı sıkıntıları ile de ilgileniyoruz.

D10: Zamanı gelince hepimiz öleceğiz. Sevdiklerimize o zaman kavuşacağız. Ama biz ölmeyi isteyemeyiz. Allah ne zaman dilerse o zaman ölürüz. Evet annen toprağın altında; cennete girmiştir inşallah.

Ö9: Bir öğrencimizin babası vefat etmişti. Çok utanıyordu. Hiç bahsetmedi. Biz de bir şey sormadık. Babasının güçlü olduğunu söyleyenlerin yanında ezik hissettiğini fark ediyordum. Bir sonraki yıl artık durumu kabullendi ve babasının öldüğünü söyledi. Bu yaş grubu çocuğa dünyanın faniliği anlatılmaz. Ama her zaman mutlu olamayız. Cennete gittiğimizde sevdiklerimize kavuşacağız ve her şey çok güzel olacak.

Okul öncesi çocukların ölümle ilgili düşüncelerinin araştırıldığı bir araştırmada[233] çocuklara ölümle ilgili bir kısım sorular sorulmuştur. Çocukların verdikleri cevaplar gerçekçi, hayali ve sosyokültürel olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. "Ölen insan tekrar canlanır mı?" sorusuna çocuklar gerçekçi kategoriye göre "hayır ölünce kalbimiz durur", "hayır toprağın bir parçası olur", hayali kategoriye göre "evet dört yıl geçince tekrar yaşar", "evet doktorlar tekrar canlandırabilir", "evet iyileşirse tekrar canlanır, "hayır yürümeye çalışır ama yürüyemez." Şeklinde cevaplar vermişlerdir. Bu durum çocukların ölümle ilgili gerçek bilgi düzeyine henüz erişemediklerini göstermektedir.

[233] İlhami Yücel Aydın, "48-72 Aylık Çocukların Doğum Ve Ölüm Kavramlarını Algılamalarının Gelişimsel Açıdan İncelenmesi", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü," İstanbul 2015, s. 180.

Okul öncesi çocuklarda ölüm kavramının araştırıldığı bir çalışmaya[234] göre çocuklarda ölüm kavramının gelişimi ve gerçek anlamda ölüm kavramının kazanılması ile ilgili olarak üç bilişsel yapıdan söz edilmektedir. Birinci yapı hayata anlam katan tüm işlerin ölümle kaybedilmiş olması anlamına gelen "işlevsellik", ikinci yapı ölümün kaçınılmaz olduğu ve yaşayan her canlının öleceği anlamına gelen "evrensellik" üçüncü yapı ölen kişinin geri dönmeyeceğinin kabullenildiği "geri dönülmezlik"dir. Okul öncesi dönemde çocuklar bu yapıları sağlıklı bir şekilde tamamladığında ölüm gerçeğini kabullenmiş ve hayatın normal akışına uyum sağlamış olacaktır.

Yakını ölen bir çocuk için öğreticinin tutumu oldukça önemlidir. Çocuğun sorduğu sorulara öğretici cevap verirken bu dönemin gelişim düzeyini dikkate almak durumundadır. Öğretici sınıf içinde kaybedilen ebeveyn ile ilgili konuşmalardan uzak durmalıdır (D2). Aksi takdirde çocuk kaybettiği ebeveyn ile ilgili konuşmalardan üzüntü duyabilir ve kaybetme acısını tekrar yaşayabilir (Ö9).

Okul öncesi dönemde ölümle yüzleşen çocuk henüz soyut kavramları algılayamadığından öğretici çocuk için çevremizdeki diğer canlıların da ölüm gerçeğini yaşadıklarını somut olarak örneklendirebilir. İlkbaharda ağaçların yeşillenip meyve verdiği, sonbahar geldiğinde kuruyup yapraklarını döktüğü (D5) çocuğun ölüm gerçeğini anlaması için somut bir örnektir.

Öğreticiler yakını vefat eden çocukların ailesi ile iletişime geçmeli ve çocuğun bu süreci atlatması için aileyi pedogojik anlamda bilgilendirmelidir. Çocukluk döneminde ebeveynini kaybetmiş bireyler üzerine yapılan bir araştırmada[235] ölümün ardından yas durumunu yaşayamamış, cenaze törenine katılamamış bireylerde ileriki yaşlarda suçluluk duygusu ve depresyon belirtileri görülmektedir. Cenaze törenine katılan, yas sürecinde ölüme olan öfkesini ifade eden ve bunu atlatan bireylerde ise

---

[234] Selin Özkan, Okul Öncesi Dönemde Çocukta Ölüm Kavramı Ve Yas Döneminde Öğretmen Yaklaşımı, Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale", 2015, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/88906. (12.05.2015), s. 48.

[235] Mustafa Koç, "Ölüm Korkusu Üzerine Kurumsal Açıdan Psikolojik Bir Değerlendirme", **Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, https://dergipark.org.tr/tr/pub/sakaifd/issue/20615/219691, (15.12.2002), s. 8.

ileriki yaşlarda depresyon riski azalmaktadır. Bu nedenle çocuk sakin bir ortamda korkutulmadan yakınının ölümünden haberdar edilmelidir.

SONUÇ

Okul öncesi din eğitimi okul öncesi dönem çocuk psikolojisinin, gelişim özelliklerinin ve dinî gelişimin birlikte ve birbiri ile ilişkili olarak ele alınması gereken bir süreçtir. Bu sürecin iyi idame ettirilmesi dinî gelişimin okul öncesi eğitimden bağımsız düşünülmemesini gerektirmektedir.

Okul öncesi din eğitimine yönelik yapılan bu araştırmaya katılan DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticileri din eğitimi ağırlıklı program uygulayan özel okul öncesi kurs öğreticilerinin eksiklik hissettikleri konuların başında "çocuk psikolojisi", "öğrenci merkezli yöntem ve teknikler", "çocuklarla iletişim" konuları gelmektedir.

MEB'e bağlı okul öncesi kurumlarda görev almak için pedagojik formasyonla birlikte okul öncesi bölümü mezunu olmak gerekli iken DİB'e bağlı 4-6 yaş kurslarda ve din eğitimi ağırlıklı program uygulayan özel kurslarda görev almak için okul öncesi sertifikası yeterli görülmektedir. Araştırma bulgularına göre bu durum pedagojik formasyonu olmayan ve dolayısıyla okul öncesi eğitimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan öğreticilerin bu dönem çocuğun gelişimsel basamakları, hazırbulunuşluk düzeyleri, çocuk psikolojisi, öğrenci merkezli yöntem ve teknikler ve çocuklarla iletişim konularında eksiklik hissettikleri sonucuna varılmıştır.

Günümüzde DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarında görevlendirilmek için pedagojik formasyon almış olma zorunluluğu söz konusu olmayıp ön lisans İlahiyat veya lisans İlahiyat Fakültesi mezunu olmak gerekli görülmektedir.

Ancak Osmanlı Devleti döneminde sıbyan mekteplerinde görevlendirilen müderrisler diğer müderrislerden farklı olarak fıkıh dersinden muaf tutulurken 'adab-ı mubahase ve usul-i tedris'[236] denilen şimdiki pedagojik formasyon derslerini almaları zorunlu tutulmuştur. Gelişen teknolojik imkanların yaygınlığı ve bilgiye ulaşmanın bu kadar kolay olduğu bir zamanda okul öncesi din eğitiminde görevlendirileceklerin pedagojik formasyon bilgisi olmadan atanmaları bu alan için ciddi bir eksiklik olarak görülmektedir.

Okul öncesi din eğitimi eğitimin diğer kademelerinde olduğu gibi yaşa göre planlanması gerekmektedir. Araştırmaya katılan DİB'e bağlı ve özel kurslara bağlı

[236] Cemil Öztürk, Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, TDV, İslam Ansiklopedisi, s. 206. https://islamansiklopedisi.org.tr/darulmuallimin,

kursların öğretim programlarının, ders planlarının konu başlıkları 4-5-6 yaş grubu çocuklar için ortak olduğu ancak ders uygulamalarında içeriğin yaş grubuna göre öğretici tarafından uyarlandığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmaya katılan kurs öğreticilerinin tamamına yakınının kurslarında yaş düzeyine göre ayrı ayrı sınıflarının mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum okul öncesi din eğitimine dayalı bu kursların öğrencinin ihtiyacına ve gelişim düzeyine göre dizayn edilmiş olduğunu göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre kursların sınıf ortamlarının yaş gruplarına göre ayrıldığını ancak ders programının veya yıllık planın ortak olduğu ve öğreticinin kendi becerisi ile öğrencinin yaş düzeyine göre uyarladığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğreticilerden DİB'e bağlı kurs öğreticilerinden biri hariç diğer öğreticilerin hepsi uygulamakta oldukları ders planı içeriklerinin genel olarak 4-6 yaş dönemi çocukların gelişim özelliklerine uygun olduğunu belirtmişlerdir. Bir önceki bulgudan yola çıkarsak öğreticilerin ders planının öğrenciye göreliği hususunda çelişki yaşadıkları görülmektedir. Programın öğrencilerin her bir yaş düzeyi için ayrı hazırlanmadığı ve öğreticilerin kendi çabaları ile bu durumu telafi ettikleri sonucu ile bir öğretici hariç bütün öğreticilerin programın öğrenciye uygun olduğu yönünde görüş bildirmeleri tecrübe eksikliği dolayısıyla öğreticiler arasında henüz farkındalık oluşmadığını göstermektedir.

Okul öncesi din eğitiminde önemli bir yere sahip olan Elif Ba ve Kur'an öğretimi materyallerinin araştırmaya katılan özel kurslarda yeterli düzeyde olduğu ancak DİB'e bağlı kurslardan 2'sinde yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Derste kullanılan eğitsel materyaller ve eğitsel oyun materyallerinin ise araştırmaya katılan özel kursların tamamında yeterli düzeyde olduğu, DİB'e bağlı kurslardan 6'sında yeterli olduğu 4 kursta ise yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan öğreticilerin kurslarında öğrencilerin tamamına yakınının yıl sonuna kadar Kur'an'a geçtiği, bu durum kurslarda uygulanan Kur'an öğretim programının öğrencinin gelişim özelliklerine göre başarılı ve verimli olduğu sonucunu göstermektedir.

Soyut kavramlara dayanan değerler eğitimi okul öncesi eğitimde somut etkinliklerle uygulanmaktadır. Değerler eğitimi etkinliklerinde kullanılan maddi ödüllerin veya yaptırımların çocuk üzerinde olumsuz izlenimler bıraktığı sonucuna

varılmıştır. Ancak herhangi bir ödev yaptırımı olmaksızın çocuğun kurs ve sınıf ortamında değerler eğitimine uygun davranışlarına karşılık ödül olarak maddi araç gereçlerden ziyade "aferin, seni tebrik ederim", sınıfça alkışlatmak gibi pekiştireçlerle desteklenmesinin çocuk üzerinde olumlu etki sağladığı ve bu yaş grubu için yeterli olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra ödev karşılığı olmaksızın ders dışında, oyun saati etkinliklerinde bu yaş grubu çocukların ilgi ve yönelimleri düşünülerek şeker, çikolata gibi küçük hediyelerin dağıtılması çocuğun kursa olan sevgisini ve bağlılığını arttırmakta önemli etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Okul öncesi dönemde çocuğu ahlâkî davranışa yöneltmek için kazandırılması gereken değerlerden adalet duygusudur. Bu dönemdeki çocuk adalet duygusunu tam olarak anlayamaz. Verilen bir ödevin yapılmaması durumunda ödevini yapan öğrencilerin hakkını gözetmek ve sorumluluğunu yerine getiren ile sorumluluğunu yerine getirmeyenlerin eşit tutulmayacağını göstermek amacıyla çocuğun oyun odasına gitmesini yasaklamak ile adalet değerinin açıklanamayacağı sonucuna varılmıştır. Okul öncesi dönem oyunun hayatın kendisi olduğu bir dönemdir. Bu dönemde oyun çocuk için sadece bir etkinlik değil yemek içmek gibi temel bir ihtiyaçtır. Okul öncesi eğitimde ödevin yapılmasının ödülü oyun oynamak olabilir. Ancak ödevini yapmamanın cezası oyundan mahrumiyet olmamalıdır. Çünkü ödev çocuğun sorumluluk alanını oluştururken oyun ise çocuğun temel ihtiyacıdır. Çocuk sorumluluğunu yerine getirmemenin bedeli olarak bir ihtiyacının elinden alınması durumunda "bana verilen görevi, sorumluluğu yerine getirmediğim için oyun oynayamıyorum" diye bir çıkarımda bulunamaz. "Öğretmenim benim oyun oynamama izin vermiyor ve bundan mahrum kalıyorum", duygusuna kapılarak hem öğretmenine hem kursa hem de ödeve karşı olumsuz bir ön yargı geliştirmiş olacaktır.

Öğreticilerin ortak görüşüne göre çocuğa bir değeri kazandırmak için yapılan etkinliklerde ceza olarak oyundan men edilmesinin doğru olmayacağı, özellikle adalet değerini öğretmekten ziyade sınıf içi düzeni sağlamak, arkadaşına zarar veren öğrenciyi bu davranışından caydırmak durumunda öğrencileri oyun odasına veya bahçeye göndermemek şeklinde uygulamalarının olduğu, bunun çocuk üzerinde olumlu etki sağladığı sonucuna varılmıştır.

Okul öncesi dönemde çocukların en çok zorlandıkları konulardan biri beklemek ve sabretmektir. Çocuk aile ortamında çoğu zaman gördüğü ayrıcalıklı

muameleyi okul ortamında da yaşamak ister. Egosantrik bir bakış açısının hakim olduğu bu dönemde çocuk her şeyde önceliğin kendi hakkı olduğunu düşünür. Ancak akran grubu içinde yaşadığı tecrübeler sonucu kendisinin dışındakilerinin de hakları olduğunu öğrenir. Bir değer olarak sabır kavramının öğretilmesi etkinliklerinde çocuğun şeker, çikolata gibi yiyeceklerin gözünün önünde tutularak ya da boynuna asılarak uzun bir süre beklemesini istemek çocuğun sabır değerini kazanması için olumlu bir etki sağlamadığı sonucuna varılmıştır. Ancak elini yıkamak için sırada beklemek, oyun odasına gitmek için dersin tamamlanmasını beklemek gibi kursun günlük akışı içerisinde yaşanan durumlarda öğreticinin çocuğa sabrı telkin etmesi bu değerin kazandırılması açısından daha verimli olduğu elde edilen sonuçlar arasındadır.

Araştırmada öğreticilerin okul öncesi eğitimine dair önceliklerini sekiz öncülle sıralamaları istenmektedir.

"Öğrencinin Allah'ı, Peygamberi ve İslam'ı kendi gelişim özelliklerine göre doğru bir şekilde tanımasına ve sevmesine rehberlik etmek", "Öğrencinin dinî, ahlâkî ve kültürel değerlerimizi öğrenmesine, bu değerleri deneyimleyerek, severek ve isteyerek davranışa dönüştürmesine rehberlik etmek" maddeleri öğreticilerin tamamı için önem sırası olarak birinci, ikinci veya üçüncü sırada değişmektedir.

DİB'e bağlı öğreticilerin okul öncesi din eğitimine yönelik öncelikleri ağırlıklı olarak dinî ve ahlâkî değerlerin kazandırılması, dinîmizin sevdirilmesi şeklinde olduğu, okul öncesi çocuğun yılsonunda Kur'an'a geçmesi veya hatim yapmış olması ise öncelik olarak daha sonra geldiği sonucuna varılmıştır.

Özel kurslar adı altında birlikte değerlendirdiğimiz ancak öğreticilerin okul öncesi din eğitimine dair önceliklerinin sıralandığı bu soruda sivil kuruluşlar ve şahsi kursların araştırma bulgularına göre birbirinden farklı bir uygulama içinde olduğu bu nedenle farklı değerlendirmenin daha uygun olacağı düşünülmüştür. DİB'e bağlı kurs öğreticileri bir dönemin sonunda öğrencilerinin yarıdan fazlasının; sivil kuruluşlara bağlı kurs öğreticileri öğrencilerinin tamamına yakınının Kur'an'a geçtiğini, şahsi kurs öğreticileri ise öğrencileri arasında 4-5 öğrencinin Kur'an'a geçtiğini belirtmişlerdir. Burada dikkat çeken nokta sivil kuruluşlara bağlı bütün kurslarda bir dönemin sonunda öğrencilerin tamamına yakının Kur'an'a geçtiği; şahsi kurslarda ise öğrencilerden ancak 4-5 kişinin Kur'an'a geçtiği tespit edilmiştir. Ayrıca sivil kuruluşlara bağlı kurs öğreticileri öğrencilerinin yarıdan fazlasının hatim yaptığını; DİB'e bağlı öğreticiler

öğrencilerinden 1-2 kişinin hatim yaptığını ve şahsi kurs öğreticilerinin ise hatim yaptırmadıklarını belirtmişlerdir. Şahsi kurs öğreticileri ile DİB'e bağlı öğreticilere göre okul öncesi öğrencilerinin hazırbulunuşluk düzeyinin bir yıl içinde hatim yapmaya elverişli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Bu durum sivil kuruluşlara bağlı kurslarda veli beklentilerinin yüksek olması öğreticilerin önceliklerinin ağırlıklı olarak Kur'an öğretimi olduğunu göstermektedir.

Araştırmada öğreticilerin öğrencileri ile ilgili tecrübelerine dayanarak 4-6 yaş dönemindeki çocuklara sorulmasının uygun olmadığı soruları tespit etmeye çalıştık. Araştırmaya katılan öğreticilerden DİB'e bağlı öğreticilerin yaklaşık dörtte biri saygı, sabır, doğruluk, sorumluluk gibi soyut kavramların okul öncesi öğrencilerine tanım olarak sorulmasının uygun olmayacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. Özel kurslara bağlı kurs öğreticilerin hepsi bu kavramların okul öncesi öğrencilerine sorulmasının uygun olduğunu belirtmişlerdir. Ancak "Adalet nedir?", "Adalet neden önemlidir", "Adaletin olmadığı bir dünyada yaşasaydık neler olurdu?", "Biz neden adil olmalıyız" sorularının ise okul öncesi öğrencilerine sorulmasının uygun olmadığı yönünde görüş bildiren özel kurslara bağlı öğretici sayısı DİB'e bağlı öğretici sayısına göre daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

DİB'e bağlı kursların ders kitaplarının, öğretici el kitabının ve yıllık ders planının var olması, hizmet içi eğitim seminerlerinin yapılması dolayısıyla öğreticilerin soyut kavramların öğretiminde etkinlik içeriklerine sahip oldukları düşünülmektedir. Bundan dolayı soyut kavramlarla ilgili bu soruların okul öncesi çocuğuna sorulmasının uygun olduğuna dair görüş bildiren öğretici sayısı DİB'e bağlı öğreticiler arasında daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Okul öncesi dönemde çocuğun merak duygusunun çok yoğun olması sürekli soru sorma isteğini doğurur. Ancak çocuğun henüz soyut düşünce algısına sahip olmaması soyut dinî içeriklerin öğretimini zorlaştırır. Araştırmada "Allah tasavvuru, ölüm, dua" gibi soyut dinî konularda okul öncesi öğrencilerin sorabileceği sorulara karşılık öğreticilerin nasıl cevap verdikleri, bu konularda öğreticilerin yaşadıkları tecrübelerinin neler olduğunu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu dönem çocuğunun sorabileceği "Allah nerede?", "Allah'ı neden göremiyoruz." , "Allah bizi görür ve duyar dediniz. Allah'ın da bizim gibi gözü ve

kulağı var mı?" "Annem "Allah çocukları korur dedi, Allah'ın kocaman kolları ve bir sürü elleri mi var hepimizi korur?", "Hayalimde Allah uzun beyaz elbiseler giymiş, uzun sakallı ellerini göğe doğru kaldırmış ve havada dönüyor" gibi soru ve ifadelerle ilgili öğreticinin verdiği cevaplar değerlendirilmiştir.

Öğreticiler az da olsa bu sorularla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Okul öncesi çocuğu animizm ve yapaycılık dönemi özellikleri gösterdiğinden Tanrı tasavvuru da buna göre şekillenmektedir. Çocuğun oyun hamurundan Allah'ı yaptım demesi, kağıda çiçek çizip bu Allah'tır demesi, güneşe Allah demesi çocuğun (antropomorfik) insan suretinde ve somut özelliklere sahip bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğunu göstermektedir. Araştırma sonuçlarından elde ettiğimiz veriler bunu teyit eder niteliktedir. Bu dönem çocuklarının bu şekilde düşünmesi normal bir gelişim sürecinin işaretidir. Öğretici dinî gelişim sürecinin bilişsel gelişim sürecine göre şekillendiği bu durumun farkında olmadan çocuğu yadırgaması ve olumsuz bir tavır içine girmesi çocuğun hem hayal kurma ve düşünme melekelerinin gelişimini hem de dinî gelişiminin özellikle Allah tasavvurunun olumsuz etkileneceği sonucu çıkarılmaktadır.

Okul öncesi dönemde çocuk ölümü bir yok oluş, bütün canlıların başına gelen bir olay ve nihayetinde ölümün bir geri dönülmezlik olduğu aşamalarını yaşayarak öğrenmektedir.

Araştırmaya katılan öğreticilerin ölümle ilgili herhangi bir tecrübe yaşamadıkları, ancak böyle bir durumla karşılaşmaları halinde erken çocukluk döneminde ölümün nasıl anlatılacağı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna varılmıştır.

Dijital dünya gerçekliği dinî gelişim psikolojisinin temellerinin oluştuğu okul öncesi dönem açısından birçok riskler barındırmaktadır. Günümüzde gelişen teknoloji ile beraber kitle iletişim araçları sosyal medyanın kullanım alanını hızla genişletmektedir. Henüz kişilik gelişimini tamamlamamış erken çocukluk dönemi çocukları için her gün izledikleri çizgi film karakterleri olumsuz örnek oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğreticilere sorduğumuz "Öğretmenim ben neden bir kralın kızı, bir prenses olmadım? Ya da annem ve babam neden kral ve kraliçe değil?" sorusu ile ilgili olarak öğreticilerin tamamı bu soruyla ilişkili olarak öğrencilerinin

çizgi film karakterlerini taklit ettiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte bu karakterlerin büyülü ve olağanüstü davranışlarına özendiklerini ve kendi aralarında bu davranışları taklit ettiklerini belirtmişlerdir. Öğreticiler öğrencilerinin kendilerini bu karakterlere benzetmeye çalışmalarına ve onların gerçekçi olmayan dünyalarına hayranlık duymalarına karşılık elindeki ile yetinmenin ve şükredebilmenin daha mutluluk verici olduğu fikrini öğrettikleri sonucuna varılmıştır.

Erken çocukluk dönemi olarak bilinen 4- 6 yaş döneminde çocuk kendini dünyanın merkezinde görür. Herkes onun için vardır. Yaratıcı yalnız onundur. Dinî gelişimin temellerinin atıldığı bu dönemde çocuğun benmerkezci yaklaşımı çocuğun dua anlayışında da kendini gösterir. Bu dönemde çocuk dualarında kendisi için korunma ve lütuf dileklerinde bulunabilir.

Araştırmaya katılan öğreticilerin okul öncesi öğrencilerinden gelebilecek "Öğretmenim her şeyi Allah'tan isteyin demiştiniz ben Allah'tan oyuncak bebek istedim ama vermedi." sorusuna karşılık öğreticilerin görüşlerinden çıkardığımız sonuca göre; okul öncesi dönemde çocukların dualarına karşılık Allah'ın elini uzatıp onlara istediklerini verecek kadar somut bir dua anlayışı hakimdir. Öğreticilerin dua konusunda hayatta istediğimiz her şeyin hemen gerçekleşmediği gibi dualarımızın da bir vakti olduğu; zamanı gelince gerçekleşeceğini ve Allah'ın dualarımızı kabul ettiğini ancak başka biri aracılığıyla gönderdiği şeklinde cevap verdikleri sonucu çıkarılmaktadır.

ÖNERİLER

Okul öncesi din eğitiminde görev alacak olanlar için ilahiyat ön lisans veya ilahiyat fakültesi lisans mezunu olmak 4-6 yaş eğitimi için yeterli görülmemektedir. İlahiyat fakültelerinde okul öncesi din eğitimi adı altında farklı bir birim oluşturulması bu ihtiyacın karşılanması adına bir çözüm olabileceği düşünülmektedir. Hali hazırda görev yapan öğreticilere de formasyon düzeyinde seminer imkanı sunulmalıdır.

Çocukluğun ilk yıllarını oluşturan okul öncesi eğitim ortamı ve kullanılan eğitsel materyaller çocuğun dinî gelişimine de önemli katkı sağlar. Bu yaş grubu çocuğun hem zihinsel gelişimine, hem el becerilerine hem de dinî gelişimine yönelik tasarlanmış bir eğitim ortamına ihtiyaç vardır. Özellikle sözlü anlatımlardan ziyade çocuğun görsel, işitsel duyularına hitap eden, elleriyle dokunabileceği, el becerisine katkı sağlayan aynı zamanda gönül dünyasında manevi tohumlar yeşertecek etkinliklere mümkün oldukça yer verilmelidir. Böylelikle okul öncesi dönem süreci çocuğun ruhunda güzel hatıralar oluşturacak etkiler bırakacaktır.

Okul öncesi dönemde 4-5-6 yaş grubu çocukların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimleri birbirinden farklılık göstermektedir. Her ne kadar bu yaş grupları için ders planları ortak düzenlenmiş olsa da öğreticiler 4-5 yaş grubu çocuklar için soyut kavramları ve dinî anlatımları oldukça kısa ve yüzeysel tutmalı, 6 yaş grubu çocuklar için somut örneklemeler arttırılmalıdır.

Ders programlarında içerik olarak her konuda bir etkinlik olması öğreticiler için kolaylık sağlar. Ancak etkinliklerin çocuğun psikolojisi üzerinde ve din algısında bırakacağı etki iyi düşünülmeli ve etkinlikler buna göre planlanmalıdır. Değerler eğitiminde etkinliklerle, drama ve oyun ile bir değerin öğretilmesi okul öncesi çocukta o değeri davranış haline getirebilmesinin ilk adımlarını oluşturur. Ancak etkinliğin sonuna bir ödül koymak çocuğun değeri anlamasına, etkinlik ile o değer arasında bir özdeşim kurup onu içselleştirmesine engel olur. Değerin öğrenilmesinden ziyade çocuk etkinliği ödülü almak için bir araç olarak görür. Bu durum çocuğun yapacağı her olumlu davranışa karşılık bir ödül hakkının olduğu çıkarımına da sebebiyet verebilir.

Okul öncesi değerler eğitiminde materyallere dayalı ödüllerden ziyade takdir ve motive edici sözlü pekiştireçler kullanılmalı, bu pekiştireçlerin de sıklığı doğru ayarlanmalıdır.

Okul öncesi çocuktan adalet, sorumluluk, sabır gibi soyut kavramları tanımlamasını beklemek doğru değildir. Bu dönemde çocuk dinî, uzun tanımlamalardan ziyade duygu ve davranış boyutuyla öğrenir. Bu nedenle ahlâkî değerler çocuğun yapabileceği sınırlı davranışlarla desteklenmeli yani her çocuğun hazırbulunuşluğu ve duygu durumu bireysel olarak değerlendirilmeli, ona göre değer davranışı aşamalı bir şekilde kazandırılmaya çalışılmalıdır.

Okul öncesi dönemde çocuk ölümle ilgili birçok soru sorabilir. Öğreticiler öncelikle çocuğun ölüme bakış açısının hangi düzeyde olduğunu iyi tespit etmelidir. 4 yaşındaki bir çocuğun bilişsel düzeyi ile 5-6 yaşındaki çocuğun bilişsel düzeyi aynı değildir. 4 yaşındaki çocuk ölümü daha çok uyku gibi algılar. 6 yaşına geldiğinde ölümün bütün canlılar için kaçınılmaz olduğunu kabul eder. Okul öncesi dönemde çocuk ölümle ilgili soru sormadıkça öğretici çocuğun bu konuda konuşmaya hazır olmadığını öngörmelidir.

Bir yakınını kaybeden çocuk için öğreticinin tutumu oldukça önemlidir. Sınıf ortamında çocuğun kaybettiği yakınını hatırlatacak konuşmalardan kaçınılmalıdır. Çocuk konuşmak istemediği sürece henüz bu kaybı kabullenmediğini göstermektedir. Bu durumda öğretici çocuğu sınıf içi etkinliklerde ve oyunda aktif tutmaya çalışmalı çocuğun bu süreci sağlıklı bir şekilde geçirmesine yardımcı olmalıdır. Kışın kuruyan ağaçların ilkbaharda nasıl yeşillendiği, çocuğun da bir gün cennette ebeveynine kavuşacağı ancak bunun ne zaman gerçekleşeceğine bizim karar veremeyeceğimiz söylenebilir.

Okul öncesi dönem din eğitiminde dua kavramı oldukça önemli bir kavramdır. Bu dönemde çocuğun benmerkezci anlayışından sıyrılıp ihtiyaç sahibi insanlar için empatiye dayalı, vicdan temelli bir yardımlaşma duygusunun gelişim süreci için temel oluşturabilir. Yani dua, yalnız kendi için istemek yerine, ihtiyaç sahipleri için, anne-baba için, arkadaş için ve tüm insanlar için iyilik istemenin, başkaları için iyi niyet beslemenin, bunu dualarla dile getirmenin mutluluk verici olduğunu hissettirerek çocuğa anlatılmalıdır.

Okul öncesi çocuklar bir takım ortak gelişim özellikleri gösterdikleri gibi her çocuğun bilişsel ve duygusal gelişim hızı farklılık arz edebilir. Okul öncesi dönem çocuklarının sorularına muhatap olan öğreticilerin çocukların gelişim düzeyini ve hazırbulunuşluklarını dikkate almaları gerekmektedir. Allah tasavvuru ile ilgili sorulan soruların genele hitap edilerek açıklanması için öğrencilerin hazırbulunuşlukları iyi bilinmelidir. Sınıfın genelinin sorabileceği bir soru değilse öğretici soruyu soran öğrenciye sınıfın dışında birebir açıklama yapmalıdır.

Okul öncesi çocuğun en yüce varlık olarak algılamaya başladığı yaratıcısını somut olarak tasavvur etmesi onun gelişim sürecinin bir parçası olarak kabul edilmelidir. Öncelikle Allah hakkında soru soran çocuk asla yadırganmamalı hatta yaratıcısını merak ettiği için tebrik edilmelidir. "Allah nerede?" sorusuna karşılık "sence Allah nerede" diye bir soru sorulduğunda çocuk Allah'ı bulutların üzerinde gökyüzünde olarak tahayyül eder. Çocuğun bu şekilde düşünmesi gelişimsel özelliklerinin doğal bir yansıması olduğu göz ardı edilmemelidir. Çocuğun bu cevabı onun için tatmin edici ve yeterlidir. Bununla birlikte somut örnekler verilerek Allah'ın varlığı Esma'ul-Hüsna ve kâinattaki tecellilerine dikkat çekilerek anlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

ADLER, Alfred, **Eğitimi Zor Çocukların Psikolojisi,** (çev.), Yadigar TÜRKELİ, Kariyer Yayınları, İstanbul 2000.

ADLER, Alfred, **Çocuk Eğitimi**, (çev.), Kamuran ŞİPAL, Cem Yayınevi, İstanbul 2017.

AKBAŞ, Elif, **"Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri"**, ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sivas, 2018.

AKGÜNDÜZ, Hasan, **"Sıbyan Mektebi"**, ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1986.

AKÜZÜM, Cemal, Ömer ERGENEKON, "Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitimi İle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi", **Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2021, 10, 98- 117,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejedus/issue/62791/921244, (14.06.2021)

AKYÜREK, Süleyman, **Din Öğretiminde Kavram Öğretimi**, Dem Yayınları, İstanbul 2004.

AKYÜZ, Yahya, "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", **Milli Eğitim Dergisi**, 1992, 132, 11-17, https://www.academia.edu/es/, (Ekim-Aralık 1996)

ARI, Ramazan, **Gelişim ve Öğrenme,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.

ATAY, Hüseyin, **Farabi'nin Üç Eseri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.

ATİK, Aslıhan, "Dinî Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış", **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,** 2015, 4, 728-743,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/issue/8767/109485, (18.05.2015).

ATİK, Aslıhan, "Erken Çocuklukta Peygamber Tasavvuru Ve Din Eğitimi: Fenomenolojik Bir Araştırma", **Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, 2021, 12, 245-282,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/tudear/issue/67613/1000477, (14.12.2021)

ATİK, Aslıhan "Çocukluk Dönemi Din Eğitimine Bilimsel Temelli Bir Yaklaşım Denemesi", **Dinî Araştırmalar Dergisi,** 2019, 22, 353-369.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/50413/604277, (10.12.2019).

AYBEY, Salih, "4- 6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarının Eğitim-Öğretim Faaliyetleri ve Problemleri (Zonguldak İli Örneği)", **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2019, 6, 207- 240,

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/865793, (15.12.2019).

AYDIN, Mehmet Şevki, **Açık Toplumda Din Eğitimi 'Yeni Paradigma İhtiyacı'**, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara 2011.

AYDIN, İlhami Yücel, **"48-72 Aylık Çocukların Doğum Ve Ölüm Kavramlarını Algılamalarının Gelişimsel Açıdan İncelenmesi"**, ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), İstanbul 2015.

AYTAÇ, Kemal, **Avrupa Eğitim Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

BİLİCİ, Ali Baz, **"0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Gelişim Süreci ve Din Eğitimi"**, ("Yayınlanmamış Doktora Tezi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir 2014.

BAŞARAN, İbrahim Ethem, **Eğitimin Psikolojik Temelleri**, Gül Yayınevi, Ankara 1998.

BİLGİN, Beyza, Mualla SELÇUK, **Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**, Gün Yayıncılık, Ankara 1997.

BOLAT, Özgür, **Beni Ödülle Cezalandırma**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016.

BOVET, Pierre, **Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi**, (çev.), Selahattin ODABAŞ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958.

BULUT, İsmail, Bekir SARI, "Kur'an Kursları Öğretici Kitabındaki Etkinlik Uygulamalarının Öğretici Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi", **Hitit Sosyal Bilimler Dergisi**, 2021, 14, 408-428,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd/issue/67471/940253, (31.12.2021).

CAN, Gürhan, **Kişilik Gelişimi, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, PegemA Yayınları, Ankara 2004.

CEBECİ, Suat, **Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

COLE, Luella, John JB MORGA, **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi**, (çev.), Belkıs HALİM VASSAF, Eğitim Dizisi, MEB, İstanbul 2001.

CİHANDİDE, Zeynep Nezahat, **Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi**, Dem Yayınları, İstanbul 2014.

CÜCELOĞLU, Doğan, **İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.

ÇAKIROĞLU WİLBRANDT Emel, **Maria Montessori Yöntemiyle Çocuk Eğitimi Sanatı,** Agora Kitaplığı, İstanbul 2015.

ÇELEBİ, Ahmet, **İslam'da Eğitim- Öğretim**, (çev.), Ali YARDIM, Damla Yayınevi, İstanbul 1998.

ÇELİKEL, Bülent, **"Gazali'nin Eğitim Görüşü",** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir 2006.

ÇELİK, Hilal, Halil EKŞİ, **"Söylem Analizi",** (2013), **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,** 2008, 27, 99 – 117,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/365/2517, (20.12.2013).

ÇELİK, Meryem, Kerim GÜNDOĞDU, "Türkiye'de Okulöncesi Eğitimin Tarihsel Gelişimi", Atatürk Üniversitesi, **KKEFD**, 2007, 0, 172- 190,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/2777/37238, (04.12.2010).

ÇINAR, Fatih, Nural ŞENER, "Erken Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Özelliklerine Uygun Ailede Din Eğitimi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2016, 9, 607- 615,

https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/religious-education-in-family-according-to-the-early-childhood-developmentprinciples.pdf, (Aralık 2019).

ÇINAR, Selime, **"Fârâbî'den Taşköprîzâde'ye: İslam Medeniyetinde İlimler Tasnifinin Gelişimi"**, ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**),** İstanbul 2014.

ÇOBAN, Mustafa, **Okul Öncesi (3-6 yaş) Din ve Ahlâk Eğitimi**, Hüner Yayınevi, Konya, 2016.

DAM, Hasan, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", **Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015, (51- 96).

DOĞAN, Davut, "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Öğretim Programı (Okul Öncesi Dönemi) Dinî Bilgiler-1 Öğrenme Alanı Kazanımları Üzerine Değerlendirme", **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, 24, 201- 225,

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/211650, (01.12.2014).

ELKİND, David, **Çocuk ve Toplum,** (çev.) Demet ÖNGEN, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

ERİKSON, Erik H., **İnsanın Sekiz Çağı**, (çev.), Bedirhan ÜSTÜN, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1984.

GANDER, Mary, Harry GARDİNER, **Çocuk ve Ergen Gelişimi**, (çev.), Ali DÖNMEZ, Neriman ÇELEN, İmge Kitabevi, Ankara Ağustos 1993.

GÜCEN, Ali, Ahmet ÇAKMAK, "4-6 Yaş Kuran Kursu Öğretim Programının Öğretici Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı**, İGEDER İstanbul Gönüllü Eğitimciler Derneği**, 2016, 21, 803- 831,

https://www.researchgate.net/publication/316191290_4-, (Aralık 2016).

GÜLCEMAL, Merve, **Çocuk Kalbinde Kur'an**, İnkılab Kitabevi, İstanbul 2017.

GÜNDÜZ, Mevlüt, Vedat AKTEPE, Hamdenur UZUNOĞLU, "Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklara Eğitsel Oyunlar Yoluyla Kazandırılan Değerler", **MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2017, 4, 62- 70,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/muefd/issue/30748/303856, (03.08.2017).

GÜN, Ayşegül, "Veli ve Öğretici Görüşleri Doğrultusunda 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Eğitimi: Samsun İli Örneği" **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2016, 7, 33-66,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/amauifd/issue/26903/282862, (27.12.2016).

GÜMÜŞ, TEKİN, Fatma, **Montessori ile Fikirden Fiile**, Simtel Ofset Matbaacılık, Nevşehir 2017.

GÜNEŞ, Adem, **Edinerek Öğrenme**, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

GÜRSES, İbrahim, Mehmet Akif KILAVUZ, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** 2011, 20, 153-166,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13477/162785, (01.06.2011).

GÜZELYURT, Tuğçe, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Ödül ve Ceza Kullanımına İlişkin Görüşleri", **Temel Eğitim Dergisi,** 2019, 1, 21-28,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/temelegitim/issue/49907/590358, (15.10.2019).

HÖKELEKLİ, Hayati, **Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler**, Dem Yayınları, İstanbul 2013.

IŞIK, Şerife, **Eğitim Psikolojisi**, Pegem Akademi, Ankara 2017.

İbn Haldun, **Mukaddime**, (çev.), Zakir Kadiri UGAN, İstanbul 1970.

İbni Miskeveyh, **Ahlakı Olgunlaştırma**, (çev.), Şener C. TUNÇ, İsmet KAYAOĞLU, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 528, Tercüme eserler dizisi: 25, Ankara 1983.

KANDIR ARAL, Neriman, Yaşar ADALET, Münevver CAN, **Okul Öncesi Eğitimi-I**, Ya- Pa Yayınları, İstanbul 1981.

KARACOŞKUN, M. Doğan, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** Cilt IX / 1 s. 101-124, Sivas, Haziran 2005.

KAYMAKCAN, Recep, Hasan MEYDAN, **Ahlâk Değerler ve Eğitimi,** Dem Yayınları, İstanbul 2016.

KARA, Büşra **"Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri"**, ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 2019.

KÖYLÜ, Mustafa, Cemil ORUÇ, **Çocukluk Dönemi Din Eğitimi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2017.

KOÇ, Mustafa, "Ölüm Korkusu Üzerine Kurumsal Açıdan Psikolojik Bir Değerlendirme**", "Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi"**, 2002, 4, 7- 20.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/sakaifd/issue/20615/219691, 15.12.2002.

KORKMAZ, Mustafa, "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlikleri Üzerine Bir Araştırma", **İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, 2020, 1, 237- 261.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1173154, 30.06.2020.

KULOĞLU, Ayşe, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi ile İlgili Görüşleri", **Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi,** 2021, 43, 171-186.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1534017, 30.12.2021.

MEHMEDOĞLU, Yurdagül, **Ahlâkî ve Dinî Gelişim, Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor,** Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

Mevlana Şiblî, **Asr-ı Saadet**, (çev.), Ömer Rıza Doğrul, Eser Matbaacılık, İstanbul 1974.

Muhammed Abid el- Cabiri, **Arap İslam Aklının Oluşumu**, (çev.), İbrahim AKBABA, Kitabevi, İstanbul 2001.

OĞUZ, Mustafa Cem, "Söylem Analizi", **Sosyoloji Notları Dergisi**, Academıa, 2008, 4, 52- 58,

https://www.academia.edu/24591783/Sosyoloji_Notlar%C4%B1_Dergisi_4_5_Say%C4%B1, Ocak- Haziran 2008.

OKTAY, Ayla, Tanju GÜRKAN, Rengin ZEMBAT, Özgül Polat UNUTKAN, **Ne Yapıyorum? Neden Yapıyorum? Nasıl Yapmalıyım?** Ya-Pa 1981 Yayınları, İstanbul 2006.

OKTAY, Ayla, "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim", M.Ü, **Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,** 1990, 2, 151- 160,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/351/1949, (10.10.2013).

ORUÇ, Cemil, **Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi**, Dem Yayınları, İstanbul 2014.

ÖZKAN, Selin, "Okul Öncesi Dönemde Çocukta Ölüm Kavramı Ve Yas Döneminde Öğretmen Yaklaşımı", **Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale"** H.Ü. Ankara Kültür Merkezi.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/88906. (12.05.2015).

ÖCAL, Mustafa, "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2004, 13, 59- 80,

https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13491/163005, (01.06.2004).

ÖMERCİKOĞLU, Hande, **"4-7 Yaş Arası Çocukların Sayı Kavramlarının Piaget'nin Birebir Eşleme Deneyleri İle İncelenmesi"**, ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2006.

ÖZTABAK, Muhammet Ubeydullah, Suat ALTINTAŞ, "Okul Öncesi ve İlkokul Öğrencilerindeki Allah Tahayyülünün İncelenmesi", **Talim,** 2020, 4, 43-77, https://dergipark.org.tr/en/pub/talim, (30.06.2020), 65.

ÖZYILMAZ, Ömer, **Çocukluk ve Gençlik Çağında Eğitim ve Psikolojik Temelleri,** Pınar Yayınları, İstanbul 2003.

QUİNN, Patton Michael, **Nitel araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri**, (çev.), Mesut BÜTÜN, Selçuk Beşir DEMİR, Pegem Akademi, Ankara 2014.

PALUT, Birsen, **Sosyal Gelişim ve Arkadaşlık İlişkileri, Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar,** Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2003.

PESTALOZZİ, Johann Heinrich, **Çocuğunu Nasıl Eğitirsin**, (çev.), Burak ERDOĞDU, Roza Yayınevi, İstanbul 2018.

POUSSION, Charlotte, **Bana Kendi Kendime Yetmeyi Öğret, Anne Babalar İçin Montessori Pedagojisi**, (çev.), Burak ŞAMAN, Kaknüs Eğitim Kitaplığı, İstanbul 2015.

SELÇUK, Mualla, **Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler**, TDV Yayınları, Ankara 1991.

SÜNGÜ, Arife, **"İbni Haldun'un Eğitim Felsefesi"**, ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Isparta 2009.

SÜRMEN, Sümeyye, **"Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma"**, ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 2021.

ŞEN, Serap, **"Erik Erikson'un Birey ve Din Anlayışı**", ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Isparta 2015.

TANER DERMAN, Meral, Handan Asude BAŞAL, "Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretimde Niceliksel ve Niteliksek Gelişmeler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,** 2019, 3, 561- 569,

www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/taner_meral_handanbasal.pdf, 14.03.2019.

TARHAN**,** Nevzat, **İnanç Psikolojisi, Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu**, Timaş Yayınları İstanbul 2009.

TAŞKIN, Necdet, "Okul Öncesi Eğitime Temel Olan Bazı Görüşler", **Okul Öncesi Eğitime Giriş**, Anı Yayıncılık, Ankara 2015, (25- 40).

TAVUKÇUOĞLU, Mustafa, "Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2002, 14, 51-63.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184452, 01.03.2002.

TEZCAN, Mahmut, "İbni Haldun'un Eğitime İlişkin Görüşleri", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,** 1981, 14, 205- 212.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/auebfd/issue/48583/617396, 09.09.2019.

TÜFEKÇİ, Kevser, **"Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kuran Kursları Eğitiminin Öğretici Ve Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi"**, ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Gaziantep 2020.

TOSUN, Cemal, Fatma ÇAPÇIOĞLU, "4-6 Yaş Kur'an Kursları Öğretim Programının Dinî Gelişim Kuramları Çerçevesinde İncelenmesi", **Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi**, 2015, 5, 705- 720.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/pegegog/issue/22565/241082, 14.07.2016.

TÜRKMEN, "Serkan, **"4-6 Yaş Grubu Çocuklara Yönelik Kur'an Kurslarında Karşılaşılan Sorunlar (Gaziantep İli Örneği)",** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü), Uşak 2021.

ULUDAĞ, Zekeriyya, Hatice Odacı, "Eğitim Öğretim Faaliyetlerinde Fiziksel Mekân", **Milli Eğitim Dergisi**, 2002, 29, 153-154.

https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/153-154/uludag.htm, Kış- Bahar 2002.

VERGOTE, Antoine, **Çocuklukta Din, "Çocukta 'Doğal Din' İstidadı"** (çev.) Erdoğan FIRAT, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1978, 22, 315- 330.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71541/1151331, 01.06.1978.

YAĞCI, Samet, "Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı ve Müftülüklerin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Çalışmaları", **Balıkesir İlahiyat Dergisi**, 2020, 11, 195-221.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1177091, Haziran 2020.

YAPICI, Asım, "Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi (Bir Model Denemesi)", **DEUİFD Psikoloji Özel Sayısı,** 2016, 83-113.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/264709, 15.04.2016.

YAVUZER, Haluk, **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

YAZIBAŞI, Muhammet Ali, **Okul Öncesi Öğretmenliği ve Din Eğitimi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2018.

YAZIBAŞI, Muhammet Ali, **"II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştiye Mekteplerinde Ahlâk Eğitimi ve Öğretimi (1908-1918)",** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Ankara 2014.

YILDIRIM, Ali, Hasan ŞİMŞEK, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.

YILDIZ, Murat, **Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2007.

YILDIZ Adem, **"İmam Gazzâlî'ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi",** ("Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2007.

YILMAZ**,** Şadiye**, "Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik Ve Gelişmeler",** ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2009.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, **Çocuk Ruh Sağlığı, Çocuğun Kişilik Gelişimi Eğitimi ve Ruhsal Sorunları**, Özgür Yayınları, İstanbul 2018.

ZENGİN, Mahmut, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım**, Dem Yayınları, İstanbul 2011.

MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı, Ankara, 2013, https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf

DİB, 2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları, https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/2019-2020).

DİB, https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/, Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), Ankara 2013.